

**20 LET SAMOSTATNOSTI
Z POHLEDU DEMOGRAFIE
ČR, SR, ČSR**

**20 ROKOV SAMOSTATNOSTI
Z POHĽADU DEMOGRAFIE
ČR, SR, ČSR**

**20 LET SAMOSTATNOSTI
Z POHLEDU DEMOGRAFIE
ČR, SR, ČSR**

**20 ROKOV SAMOSTATNOSTI
Z POHLĚDU DEMOGRAFIE
ČR, SR, ČSR**

Editori

Jitka Langhamrová
Boris Vaňo

Bratislava, máj 2014

Analytická publikácia, hodnotí populačný vývoj v ČR a SR v období od roku 1993 až po rok 2012. Analýza je zameraná na hodnotenie demografických rozdielov a podobností v oboch krajinách v období po rozdelení Československa. Na základe prepojenia údajov za Česko a Slovensko vznikli teoretické hodnoty, ktoré naznačujú približné demografické smerovanie v prípade zachovania spoločného štátu.

Recenzenti:

Ing. Petra Kuncová, Český statistický úřad

doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD., Prírodovedecká fakulta UK

Copyright © INFOSTAT, Inštitút informatiky a štatistiky

Obsah tohto dokumentu je chránený autorským zákonom. Nemožno ho meniť alebo z neho odstrániť informácie o správe práv k nemu. Na spracovanie, preklad, adaptáciu, zaradenie do súborného diela, vystavenie, vykonanie alebo prenos dokumentu je nutný súhlas nositeľa majetkových práv. Vyhradené je aj právo alebo prenos na udelenie súhlasu na rozmnožovanie a verejné rozširovanie rozmnožením, predajom alebo inou formou prevodu vlastníckeho práva. Bez súhlasu možno z obsahu tohto dokumentu použiť iba krátku časť vo forme citácie, len na účel jeho recenzie alebo kritiky alebo na vyučovacie účely, vedeckovýskumné účely alebo umelecké účely. Rozsah citácie nesmie presiahnuť rámec odôvodnený jej účelom. Majetkové práva vykonáva INFOSTAT, Inštitút informatiky a štatistiky Bratislava.

Práce neprešla jazykovou úpravou.

Autorský kolektiv:

Tomáš Fiala

Vystudoval Matematicko-fyzikální fakultu Univerzity Karlovy v Praze.

Od roku 1982 pracoval v Laboratoři demografie (od roku 1989 Katedry demografie) Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze. Vyučuje kursy aktuárské demografie, ekonomické demografie a databáze demografických dat. Ve své výzkumné činnosti se zabývá mimo jiné očekávaným budoucím demografickým vývojem v ČR a jeho důsledky na finanční stabilitu důchodového systému (se zohledněním zvyšování důchodového věku) a financování zdravotní péče.

Danuša Jurčová

Vyštudovala Prírodovedeckú fakultu Komenského Univerzity v Bratislave, odbor matematika a zemepis.

Od roku 1984 pracovala ako výskumná pracovníčka v oblasti demografie a sociálnej infraštruktúry vo Výskumnom ústave oblastného plánovania v Bratislave a na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1993 bola výskumnou pracovníčkou v Inštitúte informatiky a štatistiky v Bratislave a od roku 2000 pracuje vo Výskumnom demografickom centre. Vo svojej výskumnej činnosti sa zameriava hlavne na hodnotenie migrácie, regionálne aspekty demografického vývoja a demografickú terminológiu. Vyučuje základy demografie na Fakulte sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave.

Jana Langhamrová

Vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze, obor Statistické metody v ekonomii a Statisticko-pojistné inženýrství. Od roku 2013 studuje doktorský studijní program Statistika na Vysoké škole ekonomické v Praze, kde také vyučuje základní kurz statistiky. Věnuje se problematice stárnutí obyvatelstva, dlouhověkosti a prodlužování života ve zdraví.

Jitka Langhamrová

Vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze, obor Ekonomická statistika. Na Právnické fakultě UJEP v Brně absolvovala postgraduální studium v oboru Odvětví řízení nevýrobní sféry. Titul CSc. obhájila na Vysoké škole ekonomické v Praze na oboru Ekonomická statistika a aplikace matematiky v ekonomii a zde se habilitovala v roce 2009, získala titul doc. v oboru Statistika. Od počátku se věnovala problematice demografie, nejprve v Laboratoři demografie na VŠE, v současné době je vedoucí Katedry demografie na Fakultě informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze. Zabývá se problematikou stárnutí populace, úmrtností, ekonomickou demografií. Vyučuje základní a pokročilé kurzy demografie na VŠE.

Ján Mészáros

Vyštudoval Prírodovedeckú fakultu UK v Bratislave, odbor matematická štatistika. Od roku 1976 pracoval ako výskumný pracovník Výskumný pracovník v Inštitúte informatiky a štatistiky v Bratislave. Od roku 2000 je výskumným pracovníkom vo Výskumnom demografickom centre. Vo svojej výskumnej činnosti sa zameriava hlavne na analýzu úmrtnosti a tvorbu demografickej metodológie a softvéru. Vyučuje základy demografie na Slovenskej zdravotníckej univerzite v Bratislave.

Viera Pilinská

Vyštudovala Prírodovedeckú fakultu UK v Bratislave, odbor environmentalistika. Od roku 1996 pracovala ako odborný radca na sekcii sociálnej štatistiky a demografie Štatistického úradu SR. Od roku 2003 pracuje v INFOSTATE vo Výskumnom demografickom centre. Vo svojej výskumnej práci sa zaoberá hlavne vekovým zložením obyvateľstva.

Branislav Šprocha

Ukončil magisterské aj doktorandské štúdium demografie na Katedre demografie a geodemografie Univerzity Karlovej v Prahe. Od roku 2007 pracuje ako výskumný pracovník v Infostate, vo Výskumnom demografickom centre. Vo výskumnej činnosti sa zameriava hlavne na analýzu rodinného správania obyvateľstva a vybrané demografické štruktúry. Vyučuje demografiu na Prírodovedeckej fakulte UK a Filozofickej fakulte UK.

Boris Vaňo

Vyštudoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, odbor ekonomicko-matematické metódy, na Prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe absolvoval postgraduálne štúdium z demografie. Od roku 1980 pracoval v Inštitúte informatiky a štatistiky ako výskumný pracovník v oblasti demografie. Od roku 2000 je vedúci Výskumného demografického centra. V pracovnej činnosti sa zameriava hlavne na hodnotenie populačného vývoja, demografické prognózy a populačnú politiku. Vyučuje základy demografie na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave.

Obsah

ÚVOD	7
SŇATEČNOST	9
Česká republika	9
Slovenská republika	12
Československo	17
ROZVODOVOST	20
Česká republika	20
Slovenská republika	23
Československo	28
PLODNOST A PORODNOST	33
Česká republika	33
Slovenská republika	36
Československo	40
POTRATOVOST	43
Česká republika	43
Slovenská republika	46
Československo	48
ÚMRTNOST	52
Česká republika	52
Slovenská republika	55
Československo	57

MIGRACE	61
Česká republika.....	61
Slovenská republika	65
Československo	67
POČET A PŘÍRŮSTKY OBYVATELSTVA.....	69
Česká republika.....	69
Slovenská republika	71
Československo	73
VĚKOVÁ STRUKTURA.....	76
Česká republika.....	76
Slovenská republika	79
Československo	84
ZÁVĚR	89
LITERATURA.....	91

Úvod

Populační vývoj České republiky i Slovenska prochází od počátku 90. let minulého století výraznými změnami, které jsou způsobeny celkovou proměnou společnosti nejen v České republice a na Slovensku, ale i v okolních zemích. Demografické chování populace je ovlivněno společenským a ekonomickým vývojem a naopak demografická struktura populace zpětně ovlivňuje ekonomický vývoj. Všechny vyspělé společnosti v současné době čelí problematice spojené s rychlým demografickým stárnutím.

Česká republika a Slovenská republika jako samostatné státy vznikly 1. ledna 1993. Československo bylo státem, který existoval s krátkou přestávkou během druhé světové války od 28. října 1918 až do 31. prosince 1992. Za dobu společného státu se Česká republika a Slovensko značně ekonomicky sblížily.

Cílem předložené publikace je ukázat, jak se z pohledu demografického chování vyvíjela Česká republika a Slovensko v období posledních 20 let, tedy v období po rozdělení Československa. Zda docházelo k přibližování se demografického chování obou populací či zda se naopak demografický vývoj obou těchto zemí stále více liší.

Publikace si vzhledem k svému rozsahu neklade za cíl podrobnou demografickou analýzu České republiky a Slovenska. Je určena široké veřejnosti. Záměrem autorů bylo na základě jednoduchých demografických ukazatelů ukázat, jak se za 20 let samostatnosti změnilo demografické chování populace České republiky a Slovenska.

Každému demografickému procesu je věnována jedna kapitola, která je rozdělena na tři části. V prvních dvou částech je charakterizovaný vývoj za posledních zhruba 20 let v Česku a na Slovensku. Třetí část obsahuje vždy porovnání obou zemí a prezentuje vývoj za obě dvě země dohromady, tj. za fiktivní Československo.

Publikace 20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR / 20 rokov samostatnosti z pohľadu demografie ČR, SR, ČSR je první společnou publikací Vysoké školy ekonomické v Praze a INFOSTAT-u Bratislava.

Autorsky se na ní podíleli pracovníci Katedry demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze a Výskumného demografického centra pri INFOSTAT-e v Bratislavě. Tomáš Fiala je hlavním autorem kapitoly Migrace, Sňatečnost, Rozvodovost, Věkové složení obyvatelstva, spoluautorem na všech dalších kapitolách. Jitka Langhamrová je hlavní autorkou kapitoly Úmrtnost, Plodnost, Počet a přírůstek obyvatelstva, spoluautorkou na všech dalších kapitolách. Jana Langhamrová je spoluautorkou na kapitole Úmrtnost, Plodnost, Věkové složení obyvatelstva, tvořila konečnou grafickou podobu celé publikace. Branislav Šprocha se autorsky podílel na kapitole Sobášnost', Rozvodovost' a Plodnosť', Boris Vaňo je autorem části kapitoly věnované potratovosti, Ján Mészáros se podílel na vypracování kapitoly Úmrtnosť, Danuša Jurčová je spoluautorkou kapitoly Migrácia a Viera Pilinská autorsky přispěla ke kapitolám Počet a prírastok obyvateľstva a Vekové zloženie obyvateľstva.

Publikace je napsaná v češtině a ve slovenštině. Vychází pouze v elektronické podobě, dostupná je na webových stránkách obou pracovišť (http://kdem.vse.cz/publikace/cr_sr.pdf, resp. http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cr_sr.pdf) a v omezeném počtu je k dispozici na CD.

Sňatečnost

Česká republika

Proces reprodukce je nepřímo ovlivněn sňatečností. Ta je v současné době v České republice na poměrně nízké úrovni. Relativně málo mužů a žen ve sňatkuschopném věku vstupuje do manželství.

Základní charakteristiky vývoje sňatečnosti v ČR udává Tab. 1.1. Ve druhé polovině 80. let minulého století se roční počet sňatků v ČR pohyboval mírně nad 80 tisíci. V roce 1990 bylo v ČR uzavřeno dokonce přes 90 tisíc sňatků. Za hlavní příčinu tohoto náhlého nárůstu je považováno předem oznámené ukončení poskytování výhodných novomanželských půjček. V první polovině 90. let počet sňatků velmi výrazně poklesl z více než 74 tisíc (1992) na méně než 55 tisíc (1995). Počet sňatků byl nízký navzdory skutečnosti, že do věku nejvyšší sňatečnosti vstupovaly početně silné populační ročníky narozené v 70. letech. Po více než desetiletém období stagnace následoval další pokles. Jeho příčinou však bude mimo jiné nerovnoměrná věková struktura. Do věku nejvyšší sňatečnosti postupně vstupují méně početné populační ročníky narozené v 80. letech. V posledních letech se roční počet uzavřených sňatků v ČR pohybuje jen kolem 45 tisíc, což je o 40 % méně než v roce 1992.

Tab.1.1: Vývoj sňatečnosti v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet sňatků	74 060	66 033	58 440	54 956	55 321	51 829	46 746	45 137	45 206
Úhrnná prvosňatečnost - muži	85,41	81,42	76,42	73,20	69,45	62,83	54,91	53,52	53,23
Úhrnná prvosňatečnost - ženy	91,53	87,69	82,56	79,94	74,42	69,15	61,61	61,02	60,61
Průměrný věk při 1. sňatku - muži	24,82	25,38	26,15	26,68	28,86	30,75	32,18	32,18	32,25
Průměrný věk při 1. sňatku - ženy	22,56	23,23	23,93	24,59	26,47	28,13	29,41	29,58	29,58
Průměrný věk při sňatku vyššího pořadí – muži	38,99	39,36	39,60	39,77	41,38	43,02	44,89	45,10	...
Průměrný věk při sňatku vyššího pořadí – ženy	35,13	35,22	35,79	35,87	37,68	39,64	41,41	41,63	...
Sňatky svobodných – muži (%)	77,77	77,72	75,93	75,53	74,76	73,99	73,62	73,93	74,80
Sňatky svobodných – ženy (%)	78,31	77,92	76,39	75,84	75,07	74,49	74,30	74,09	75,60

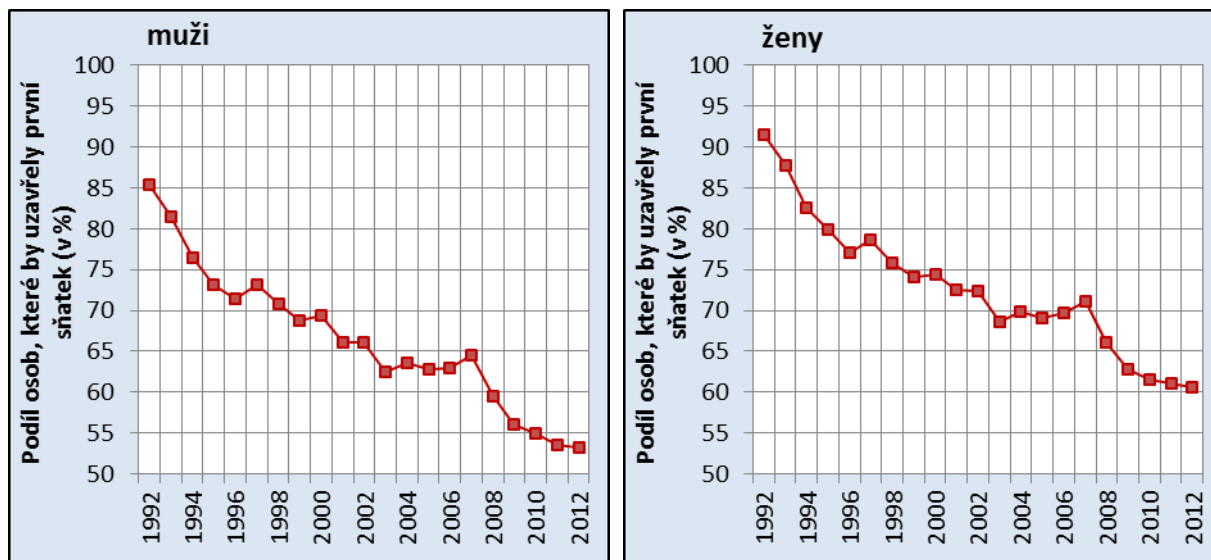
Zdroj dat: ČSÚ

Příčiny, proč lidé v současné době uzavírají málo sňatků, souvisejí se změnami, které nastaly po roce 1989. Změna politického systému s sebou přinesla změnu ekonomické a sociální situace v České republice. Lidé v nových ekonomických podmínkách, pokud se chtějí dobře uplatnit v životě, musejí více studovat a věnovat i svému zaměstnání více času než v minulosti. Kromě toho se zejména mladým lidem nabízí řada dříve omezených možností seberealizace a trávení volného času, mohou například více a dlouhodobě cestovat do zahraničí. Byly zrušeny výhody, které stát poskytoval mladým manželům (možnost přednostního získání nájmu státního bytu, výhodné novomanželské půjčky apod.)

To všechno mělo a má vliv na odkládání vstupu do manželství a zakládání rodiny do vyššího věku. Změnil se rovněž přístup k rodině a rodičovství, dochází k oslabení vazeb mezi manželstvím a rodinou. Přibývá dlouhodobých nesezdaných soužití, stále více dětí se rodí

mimo manželství. Přibývá mladých lidí, kteří manželství nepreferují vůbec. Tyto změny, které v západních zemích probíhaly pozvolna od skončení 2. světové války a jsou známy pod názvem druhý demografický přechod, byly v ČR v době socialistického režimu značně zpomaleny, proto nyní probíhají o to rychleji.

Graf 1.1: Vývoj úhrnné prvosňatečnosti v ČR, 1992–2012

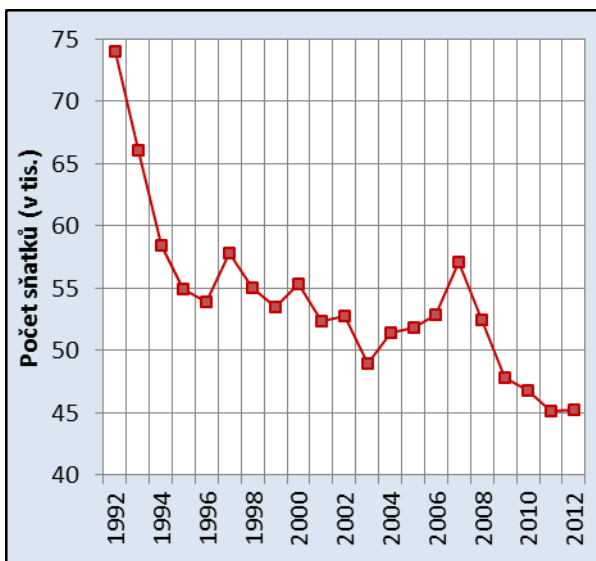

Zdroj dat: ČSÚ

Klesá také úhrnná prvosňatečnost mužů i žen (Graf 1.2). Z původních 85,41 % u mužů a 91,53 % u žen v roce 1992 se snížila na 53,23 % u mužů a 60,61 % u žen (2012). Znamená to, že při zachování takto nízké úrovně sňatečnosti by v budoucnu zůstal celý život svobodný téměř každý druhý muž a přibližně 4 ženy z 10.

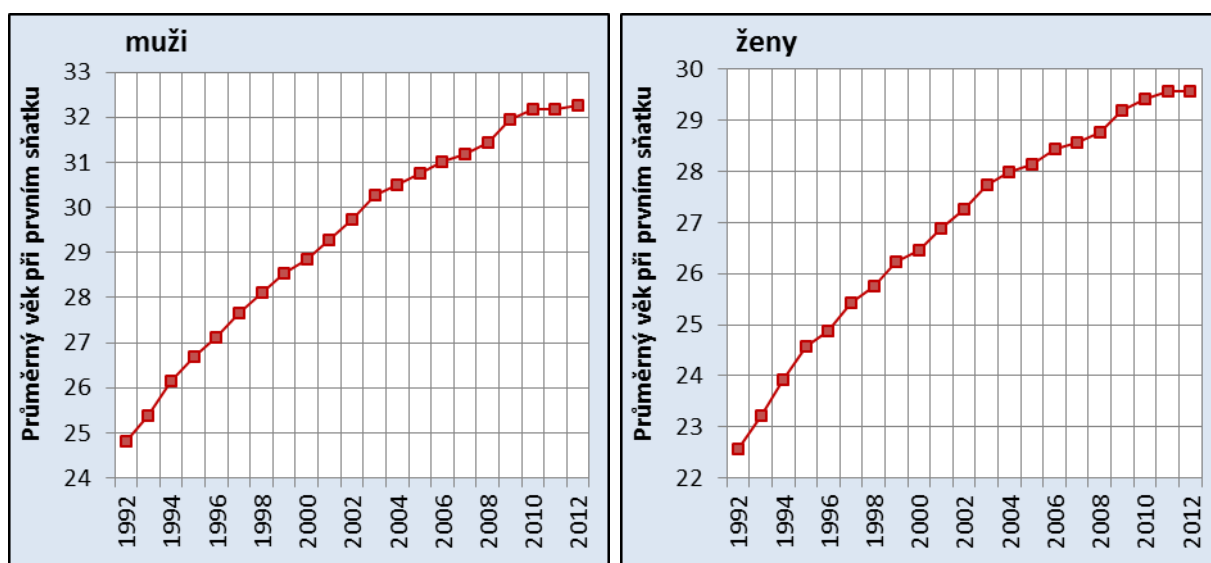
Mladí lidé odkládají vstup do manželství do vyššího věku. Průměrný věk při vstupu do manželství byl v roce 1992 u mužů 24,82 let a u žen 22,56 let. V roce 2012 byl tento věk o více než 7 let vyšší, u mužů dosáhl 32,25 let, u žen 29,58 let (Graf 1.3). Rozdíl mezi průměrným věkem muže a ženy uzavírajících první sňatek se mírně zvýšil z 2,26 roku na 2,67 roku. Hodnoty věku mužů i žen vstupujících poprvé do manželství dosahují postupně hodnot obvyklých v ostatních západních evropských zemích. Pochopitelně roste také průměrný věk při sňatku vyššího pořadí jak u mužů tak žen. Dlouhodobě se tedy zvyšuje průměrný věk vstupu do prvního manželství i do manželství obecně.

Graf 1.2: Vývoj počtu sňatků v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

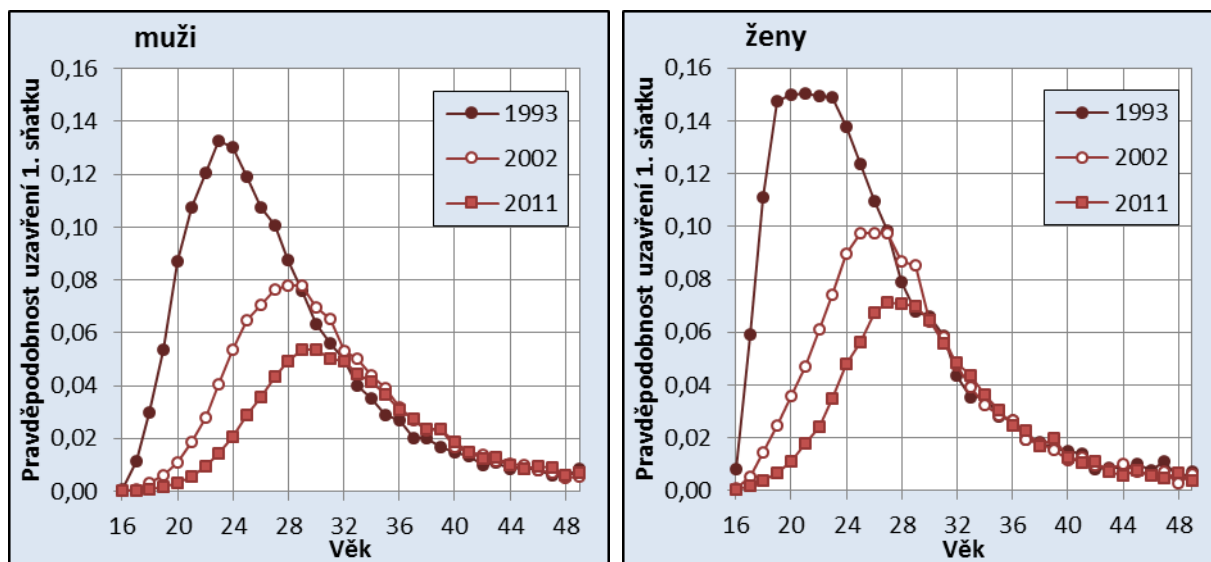
Graf 1.3: Vývoj průměrného věku při prvním sňatku v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Postupné odkládání uzavírání prvních sňatků do vyššího věku potvrzuje i vývoj tabulkových pravděpodobností prvosňatečnosti (Graf 1.4). Jsou to podmíněné pravděpodobnosti, že osoba, která je v daném věku dosud svobodná, uzavře v tomto věku sňatek. V roce 1993 se muži poprvé ženili nejčastěji již ve věku kolem 23–24 let, ženy se vdávaly nejvíce v 19–23 letech. V roce 2002 se již nejčastější věk mužů uzavírajících první sňatek pohyboval kolem 28 let, u žen kolem 26 let. V roce 2011 se muži poprvé ženili nejvíce až ve věku kolem

Graf 1.4 Tabulkové pravděpodobnosti uzavření prvního sňatku v ČR, 1993, 2002, 2012

Zdroj dat: ČSÚ

30 let, ženy se nejčastěji poprvé vdávaly ve věku kolem 28 let.

Početně nejsilnější generace narozené v roce 1974 tedy již výrazně překročily věk nejvyšší prvosňatečnosti i průměrný věk prvního sňatku. Lze tedy předpokládat, že počet prvních

sňatků bude v tomto i příštím desetiletí nadále klesat, pokud nedojde k výraznému zvýšení imigrace a počtu sňatků imigrantů. Celkový počet sňatků bude samozřejmě záviset na vývoji rozvodovosti a tendencích rozvedených či ovdovělých uzavírat opakované sňatky.

Slovenská republika

Počet uzavretých manželstiev mal na Slovensku klesajúcu tendenciu ešte pred rozpadom Československa a po vzniku samostatného štátu sa tento trend naďalej prehľboval. Práve v prvej polovici 90. rokov došlo k najvýznamnejším zmenám. Medzi rokmi 1992 a 1995 sa počet sobášov znížil z pôvodných takmer 33,9 tis. na necelých 27,5 tis. (tab. 1.2). V roku 2001 pokles vyvrcholil na historickom minime, keď do manželstva vstúpilo len necelých 23 795 párov. V nasledujúcich rokoch sledujeme po miernom zvýšení stabilizáciu počtu sobášov na pomerne nízkej úrovni (približne 25–26 tis. uzavretých manželstiev). Určitú výnimku predstavovali dve dočasné krátkodobé zvýšenia s vrcholmi v rokoch 2004 (takmer 27,9 tis. sobášov) a 2008 (takmer 28,3 tis. sobášov). Podobne aj v posledných dvoch rokoch vidíme veľmi mierny nárast počtu uzavretých manželstiev. Podľa posledného dostupného údaj z roku 2012 počet sobášov na Slovensku len mierne prekročil hranicu 26 tis.

Tab. 1.2: Vývoj sobášnosti v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet sobášov	33 880	30 771	28 155	27 489	25 903	26 149	25 415	25 621	26 006
Tabuľková prvosobášnosť - muži	82,7	79,3	75,3	73,6	68,0	66,5	61,2	61,2	61,3
Tabuľková prvosobášnosť - ženy	87,6	83,6	80,1	77,9	70,4	70,6	65,9	65,8	67,0
Priemerný vek pri 1. sobáši – muži*	24,7	25,1	25,5	25,9	28,0	30,0	31,1	31,4	31,4
Priemerný vek pri 1. sobáši – ženy*	22,6	23,0	23,6	23,9	25,6	27,4	28,4	28,7	28,8
Priemerný vek pri sobášoch vyššieho poradia – muži**	39,1	39,5	39,9	39,9	41,3	42,7	43,7	44,5	44,3
Priemerný vek pri sobášoch vyššieho poradia – ženy**	35,0	35,8	35,7	36,4	36,9	38,4	39,6	40,5	40,5
Sobáše slobodných - muži (%)	89,9	89,7	89,3	89,4	87,9	86,8	86,0	85,9	85,4
Sobáše slobodných - ženy (%)	91,1	91,1	90,9	91,2	89,7	88,5	88,0	87,4	87,1

* Vypočítaný z tabuliek sobášnosti slobodných.

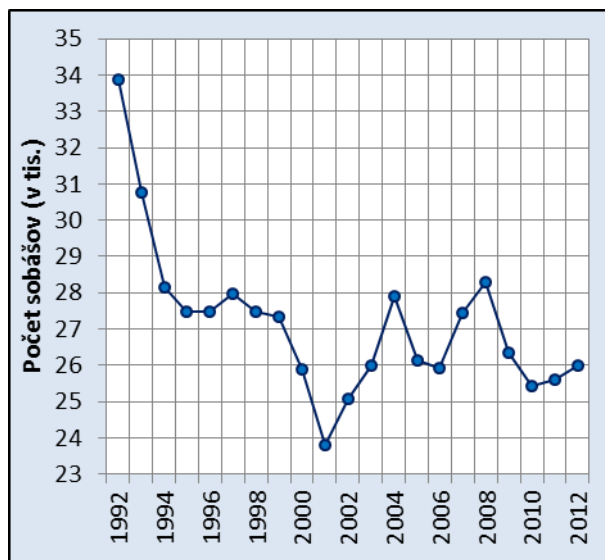
** Vypočítaný z vekovo-špecifických mier sobášnosti.

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Paradoxne historicky najnižšie počty uzavretých manželstiev Slovensko dosahuje v časoch, keď do reprodukčného veku a veku najvyššej sobášnosti sa dostali početné generácie mužov a žien narodených v 70. rokoch. Výsledkom celkovej transformácie sobášneho správania tak je a bude značná zmena zloženia populácie Slovenska podľa rodinného stavu. Len pre ilustráciu dodávame, že kým na začiatku roku 1993 počet mužov i žien vo veku 16–49 rokov, ktorí mohli vstúpiť do manželstva predstavoval niečo viac ako 950 tis. osôb (36 % z celkového počtu v danom veku), na začiatku roku 2012 ich počet prekročil hranicu 1,57 mil. a predstavujú už takmer 58 %. Aj z tohto je na prvý pohľad zrejmé, že potenciál

sobášaschopných osôb¹ je na Slovensku v posledných dvoch desaťročiach len veľmi slabo využívaný.

Graf 1. 5: Vývoj počtu sobášov v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

polovice 90. rokov. K jej hlavným znakom patrilo dynamické a dramatické zníženie intenzity. Medzi rokmi 1992 a 1996 sa tabuľková prvosobášnosť u mužov znížila z takmer 83 % na 72 % a u žien to bolo z takmer 88 % na približne 76 % (Graf 1.6). V ďalšom období do roku 2001 sledujeme síce zmiernenie, ale ďalšie prehlbovanie nastoleného trendu. Na začiatku 21. storočia by tak pri zachovaní intenzity prvosobášnosti do manželstva aspoň raz vstúpilo len 63 % mužov a necelých 66 % žien. Posledné tretie obdobie sa vyznačuje nie úplne jednoznačne definovateľným vývojovým trendom. Dve krátkodobé zvýšenia intenzity boli následne prerušené opätovným poklesom. Vo všeobecnosti však môžeme povedať, že úroveň sobášnosti slobodných sa v poslednej dekáde stabilizovala na historicky najnižšej hladine. Vývoj v posledných rokoch dokonca priniesol ďalší mierny pokles a hodnoty tabuľkovej prvosobášnosti z rokov 2010–2012 prelomili historický rekord zo začiatku 21. storočia. Pri zachovaní tejto intenzity sobášnosti slobodných v najbližších troch desaťročiach by na konci reprodukčného veku zostalo takmer 39 % mužov a 32 % žien trvalo slobodných.

Zmeny v celkovej intenzite sobášnosti slobodných sú podmienené vývojom pravdepodobností, s akými do prvého manželstva vstupujú osoby v jednotlivých vekových skupinách (Graf 1.8). Pozostatky modelu vysokej intenzity sobášnosti slobodných v nízkom veku, ktorý dominoval pred zánikom Československa môžeme vidieť aj na začiatku sledovaného obdobia v roku 1993. Ako sme spomenuli vyššie, v 90. rokoch došlo k významnej a dynamickej transformácii tohto modelu, ktorá so sebou priniesla predovšetkým výrazný pokles intenzity sobášnosti slobodných mužov a žien v mladších vekových skupinách. V prípade mužov sa pokles dotýkal veku do 28 a u žien do 26 rokov. Súčasne s tým môžeme vidieť u mužov mierny nárast pravdepodobností sobáša slobodnej osoby vo

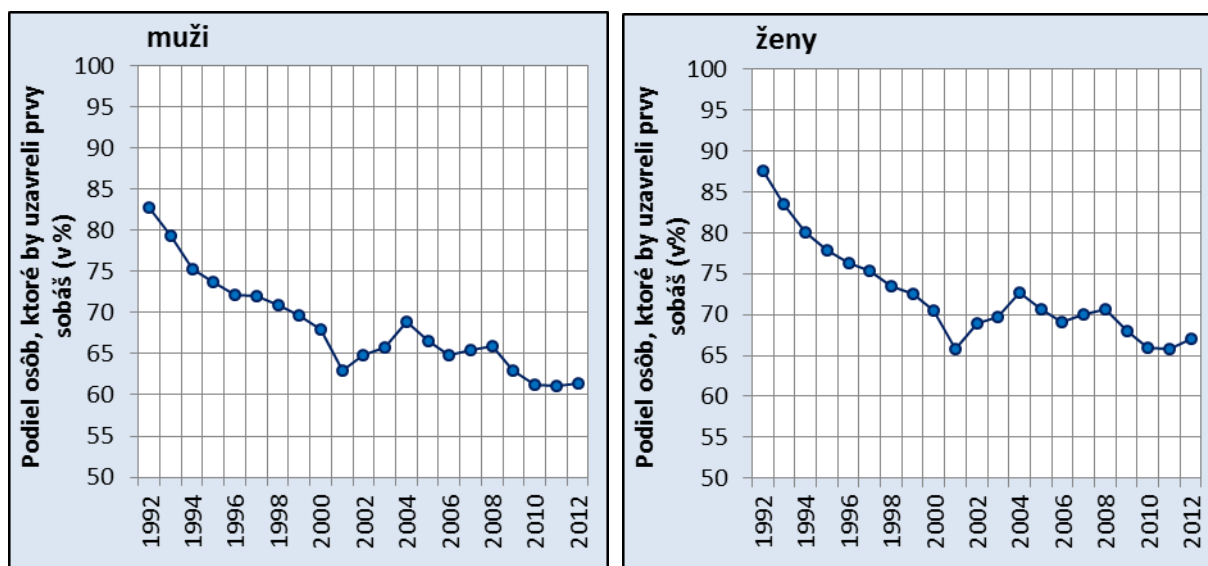
Prevalu v štruktúre uzatváraných manželstiev majú u oboch pohlaví prvé sobáše. Ich podiel síce u mužov (z 90 na 85 %) i žien (z 91 na 87 %) mierne klesol, no aj tak je zrejme, že kľúčovú úlohu pre celkový charakter procesu sobášnosti zohrávajú zmeny, ktorými prešla sobášnosť slobodných osôb.

Ak sa pozrieme na intenzitu s akou slobodní ženisi a nevesty na Slovensku vstupovali do manželstva po rozpade Československa (Graf 1.5, 1.6), potom môžeme hovoriť o troch na seba nadväzujúcich vývojových etapách. Prvá začala po prechodnom zvýšení sobášnosti v roku 1990 a dotýkala sa najmä prvej

¹ Slobodné, rozvedené a ovdovené osoby vo veku 16 a viac rokov.

veku nad 30 rokov. Na strane žien proces dohánania týchto odložených sobášov mal oveľa nižšiu intenzitu a dotýkal sa v obmedzenej miere veku 27–30 rokov. Aj v poslednej dekáde pokračoval s menšou dynamikou pokles sobášnosti u mužov do 30 rokov a u žien do 27. roku života. Na druhej strane vo vyššom veku vidíme už zreteľnejšie zvýšenie intenzity s akou slobodné osoby vstupujú do manželstva. Maximum sobášnosti slobodných sa tak z pôvodných 23–24 rokov na strane mužov a 20–22 rokov u žien presunulo do veku 29–31 rokov u mužov a 26–29 rokov u žien (Graf 1.8). Okrem samotného poklesu maximálnej úrovne prvosobášnosti a jeho presunu do vyššieho veku je zrejmé, že oproti pôvodnému modelu sobášneho správania došlo k rozšíreniu intervalu, v ktorom sa koncentrovala väčšia časť z intenzity sobášnosti slobodných osôb. Súčasne s tým je však potrebné dodať, že proces rekuperácie (dohánania odložených sobášov) má na Slovensku zatiaľ len obmedzený efekt na celkovú intenzitu sobášnosti slobodných, a preto nedokáže výraznejšie kompenzovať

Graf 1.6: Vývoj úhrnnej prvosobášnosti v SR, 1992–2012

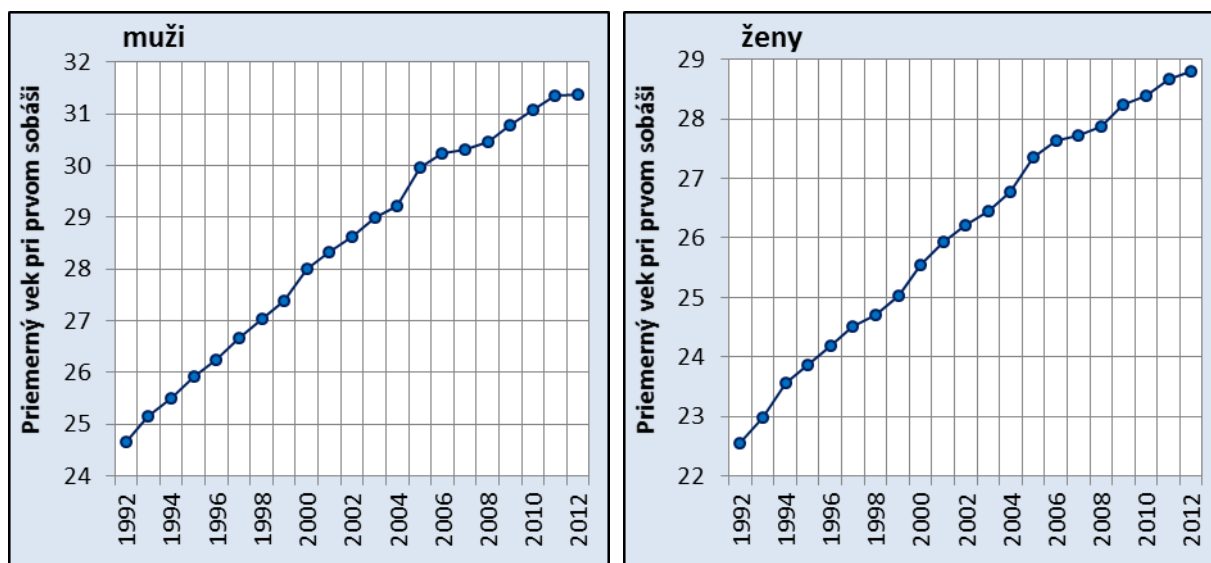
Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

pokračujúci pokles sobášnosti v mladších vekových skupinách. Práve táto skutočnosť je jedným z hlavných faktorov, prečo sa hodnoty tabuľkovej prvosobášnosti v podstate od stabilizácie na začiatku 21. storočia výraznejšie nemenia a zostávajú na historicky nízkej úrovni.

Pokles intenzity sobášnosti slobodných mužov a žien v mladších vekových skupinách je predovšetkým podmienený odkladaním vstupov do manželstva. Tento vývoj sa odzrkadľuje nielen na charaktere kriviek pravdepodobností sobášnosti (Graf 1.8) a celkovej intenzite, ale výraznou mierou ovplyvňuje aj ukazovatele časovania tohto procesu (Graf 1.7). Na rozdiel od vývoja intenzitných ukazovateľov vykazujú všetky použité charakteristiky časovania počas celého sledovaného obdobia nepretržite rastúci trend. Podľa rozloženia tabuľkových sobášov sa tabuľkový priemerný vek pri prvom sobáši u mužov medzi rokmi 1992 a 2012 zvýšil o 6,7 roka z hodnoty 24,7 na 31,4 rokov a u žien to bolo o 6,2 rokov z pôvodných 22,6 rokov na 28,8 rokov.

Súčasná nízka sobášnosť na Slovensku je tak predovšetkým výsledkom transformácie sobášneho správania spojeného najmä so zmenami jeho časovania. Na druhej strane môžeme predpokladať, že pre určitú časť mladých mužov a žien nebude život v manželstve prioritou a rozhodnú sa pre niektorú z alternatívnych partnerských spolužití prípadne svoj život vo väčšej či menšej miere dokonca prežijú bez spoločného súžitia s partnerom. Terajšie poznatky o miere rekuperácie odložených sobášov spolu s nedostatočnými informáciami o využívaní nemanželských spolužití v slovenskej spoločnosti spolu s ich stabilitou a vôbec celkovým plánovaním ich prípadnej premeny do formy manželstva neumožňuje sofistikovanejšie

Graf 1.7: Vývoj priemerného veku pri prvom sobáši v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

predpovedať budúce smerovanie procesu sobášnosti a najmä sobášnosti slobodných osôb. Vzhľadom na pretrvávajúcu nízku intenzitu už viac ako jedno desaťročie je však zrejmé, že podiel trvalo slobodných mužov a žien bude mať na Slovensku rastúcu tendenciu, no nepredpokladáme, že by ich váha mala v najbližšej dobe dosahovať také hodnoty ako ukazuje prierezová tabuľková prvosobášnosť.

Podobne ako v prípade sobášnosti slobodných aj u opakovaných manželstiev vidíme v 90. rokoch pomerne výrazný pokles intenzity a od začiatku 21. storočia následnú stabilizáciu na nízkej úrovni. Z 1000 rozvedených osôb vo veku 16–49 rokov by opätovne do manželstva vstúpilo v roku 1993 približne 53 mužov a 34 žien, kým od roku 2010 by to bolo už menej ako 30 mužov a 22 žien. Najväčšími zmenami prešla sobášnosť rozvedených osôb v mladšom veku, predovšetkým do 30 rokov. Výrazný pokles intenzity v tomto veku úzko súvisí so zmenami časovania sobášnosti slobodných a tiež s vývojom procesu rozvodovosti.

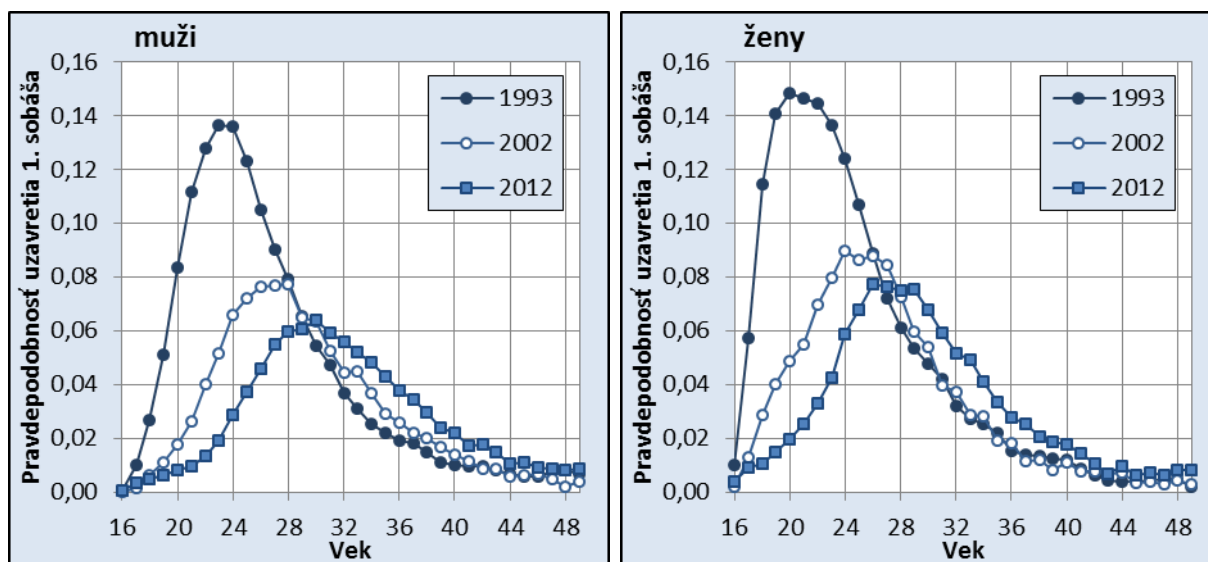
Vo všeobecnosti dlhodobo platí, že do druhého a ďalšieho manželstva vstupujú častejšie muži a rozvedené osoby ako ženy a ovdovení. Dôležitú úlohu nižšej opakovanej intenzity sobášnosti ovdovených zohráva najmä v priemere vyšší vek, keď došlo k ukončeniu predchádzajúceho manželstva úmrtím jedného z partnerov. Osoby, ktorých predchádzajúce

manželstvá sa skončili v mladšom veku, sú vystavené výrazne vyššej pravdepodobnosti opakovaného uzavretia sobáša.

Celkový pokles intenzity sobášnosti rozvedených v posledných dvoch desaťročiach je ešte lepšie možné vidieť na vývoji mier sobášnosti podľa doby, ktorá uplynula od skončenia predchádzajúceho manželstva. Pri zachovaní intenzity a rozloženia opakovanej sobášnosti z roku 1993 by v nasledujúcich 14 rokoch zo 100 rozvedených osôb opakovane do manželstva vstúpilo takmer 34 % rozvedených mužov a približne 29 % žien. Na začiatku 21. storočia by to však už bola na strane mužov len približne tretina a v roku 2012 dokonca len 28 %. V ženskej časti populácie sa úhrn redukovaných mier sobášnosti rozvedených znížil na 26 % v roku 2002, pričom podľa posledných dostupných údajov by zo 100 rozvedených žien opakovane uzavrelo manželstvo do 15 rokov od rozvodu už len necelých 29 % z nich.

Hlbšia analýza tiež poukázala na skutočnosť, že okrem poklesu intenzity, s akou rozvedené osoby vstupujú do ďalšieho manželstva, čoraz častejšie sa tak deje s dlhším časovým odstupom. Priemerná dĺžka intervalu od rozvodu po uzavretie nového manželstva sa u mužov zvýšila z úrovne 3,2 roka na viac ako 5,6 rokov a u žien z 3,9 na 5,7 roka. Táto zmena je predovšetkým výsledkom znižovania zastúpenia prípadov, keď rozvedení vstúpili do ďalšieho manželstva v prvých rokoch po rozvode. Napríklad v roku 1993 sobáše rozvedených s dobou do jedného roka od rozvodu predstavovali tretinu u mužov a viac ako štvrtinu u žien. Rozvod predchádzajúceho manželstva tak bol do značnej miery iniciovaný snahou o uzavretie manželstva s novým partnerom. Podľa posledných dostupných údajov z roku 2012 tieto manželstvá už predstavujú len približne 8 % u mužov a 9 % u žien.

Graf 1.8: Tabuľková pravdepodobnosť sobáša slobodných mužov a žien v SR, 1993, 2002, 2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Podobný scenár nachádzame aj v prípade sobášov ovdovených osôb. V roku 1993 predstavovali manželstvá vdovcov do troch rokov od úmrtia manželky viac ako polovicu, no v posledných dvoch rokoch však netvorí ani pätinu z celkového počtu sobášov ovdovených mužov. U vdov sobáše do prvých troch rokov predstavovali pôvodne približne tretinu, no

v posledných piatich rokoch to je v priemere len asi desatina. Na druhej strane váha opakovaných sobášov ovdovených osôb po desiatich a viac rokoch od ovdovenia vzrástla u oboch pohlaví na viac ako 40 %.

Československo

Pokles počtu uzavretých manželstiev v posledných dvoch desaťročiach môžeme sledovať v populácii Českej i Slovenskej republiky (Tab. 1.3). Tento vývoj v oboch krajinách prebiehal aj napriek posunu početných generácií narodených v 70. rokoch do veku najvyššej sobášnosti, resp. do reprodukčného obdobia. Veľmi podobné trendy vo vývoji počtu sobášov, a ako si ukážeme nižšie aj samotného procesu sobášnosti, by sa odzrkadlili aj na hodnotách za celé bývalé Československo. V prípade, že by nedošlo k jeho rozpadu, počet sobášov by sa už v prvej polovici 90. rokov dostal pod hranicu 100 tis. a naďalej by klesal až do roku 2011, kedy by dosiahol historické minimum na úrovni necelých 71 tis. uzavretých manželstiev.

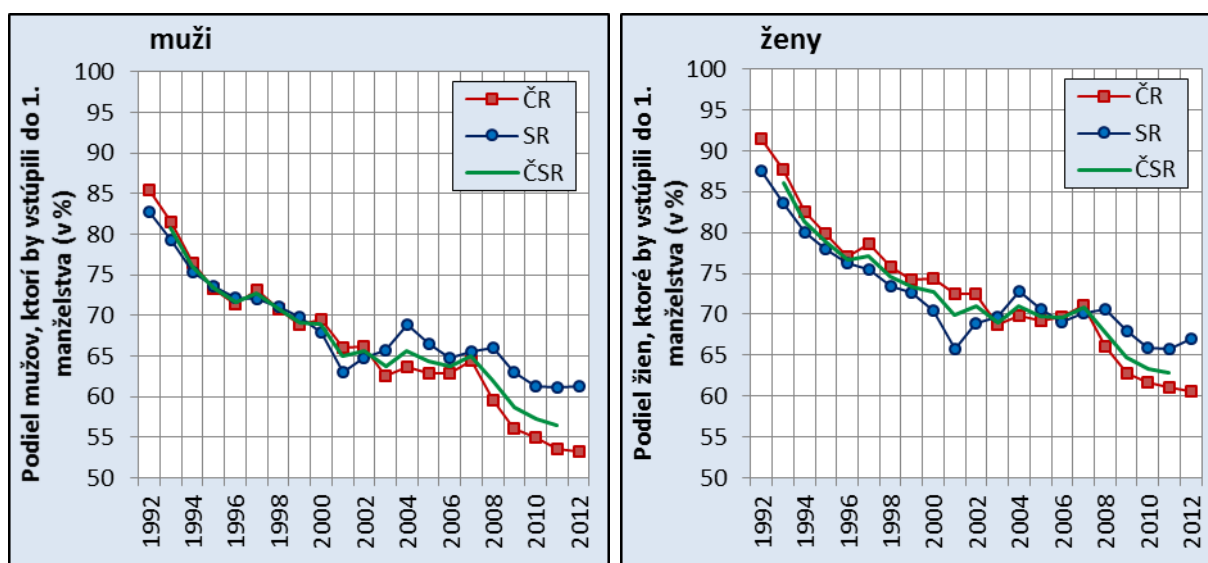
Tab. 1.3: Vývoj sobášnosti v ČSR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet sobášov	107 940	96 804	86 595	82 445	81 224	77 978	72 161	70 758	71 212
Tabuľková prvosobášnosť - muži	*	80,7	76,0	73,3	68,9	64,3	57,3	56,4	*
Tabuľková prvosobášnosť - ženy	*	86,0	81,4	78,9	72,8	69,8	63,3	62,9	*
Priemerný vek pri 1. sobáši – muži*	*	25,3	25,9	26,4	28,5	30,4	31,7	31,8	*
Priemerný vek pri 1. sobáši – ženy*	*	23,1	23,8	24,3	26,1	27,8	29,0	29,2	*
Priemerný vek pri sobášoch vyššieho poradia – muži**	39,2	39,5	39,8	40,0	41,5	43,0	44,6	45,0	*
Priemerný vek pri sobášoch vyššieho poradia – ženy**	35,2	35,4	35,9	36,1	37,6	39,4	41,0	41,4	*
Sobáše slobodných - muži (%)	81,6	81,5	80,3	80,1	79,0	78,3	78,0	78,3	*
Sobáše slobodných - ženy (%)	82,3	82,1	81,1	81,0	79,7	79,2	79,1	78,9	*

* V čase vzniku nedostupné údaje pre výpočet ukazovateľa

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 1.9: Vývoj úhrnnej prvosobášnosti v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

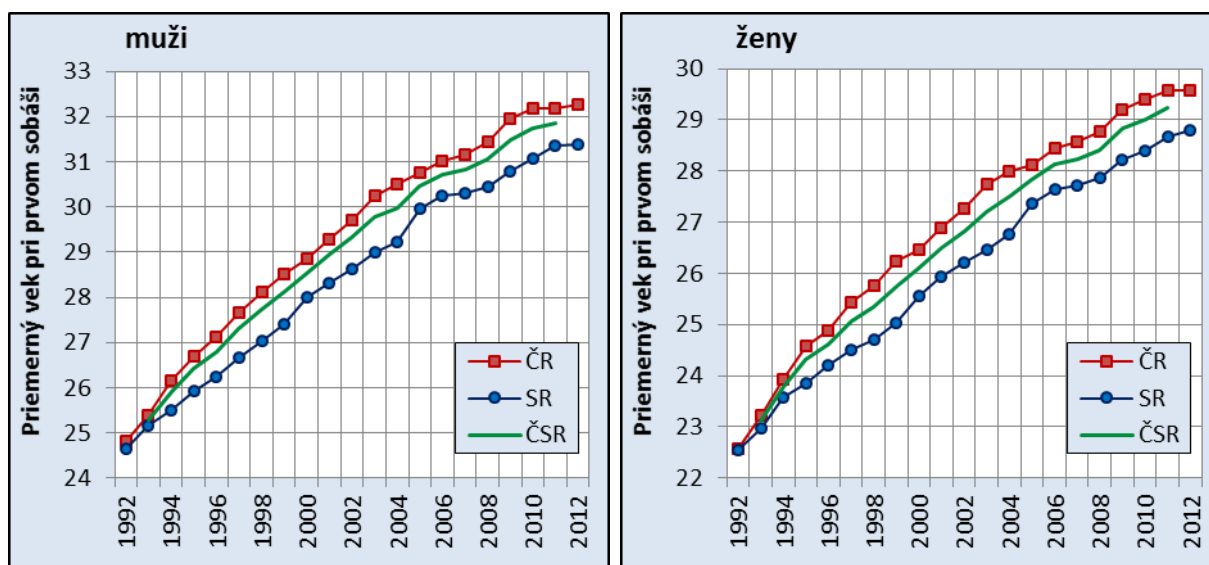

Pozn.: Pre výpočet tabuliek sobášnosti slobodných v roku 1992 a 2012 sme za populáciu Československa nedisponovali vstupnými údajmi. Údaj za ČR v týchto rokoch bol prevzatý z databázy ČSÚ.

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Rozhodujúcimi pre intenzitu a počet udalostí sú sobáše slobodných osôb. Práve výrazný pokles intenzity s akou do manželstva vstupujú prvýkrát muži i ženy v oboch republikách zohráva kľúčovú úlohu pre vývoj celého procesu. Pokles sobášnosti slobodných prebiehal v podstate v Česku i na Slovensku stabilne približne rovnakým tempom až do začiatku 21. storočia. Od roku 2001 sme na Slovensku svedkami mierneho nárastu intenzity sobášnosti u oboch pohlaví, kým v Česku ešte ďalšie dva roky klesala a až potom došlo k určitej stagnácii. Spomínaný nárast na Slovensku však veľmi rýchlo opätovne vystriedal pokles a táto situácia sa následne ešte raz zopakovala. Po roku 2008 tak na Slovensku opäť vidieť ďalší výrazný pokles, ktorý až v posledných dvoch rokoch vystriedala stagnácia a u žien dokonca mierny nárast tabuľkovej prvosobášnosti. Podobne aj v prípade Českej republiky po

Graf 1.10: Vývoj priemerného veku pri prvom sobáši v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Pozn.: Pre výpočet priemerného veku pri 1.sobáši z tabuliek sobášnosti slobodných v roku 1992 a 2012 sme za populáciu Československa nedisponovali vstupnými údajmi. Údaj za ČR v týchto rokoch bol prevzatý z databázy ČSÚ.

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

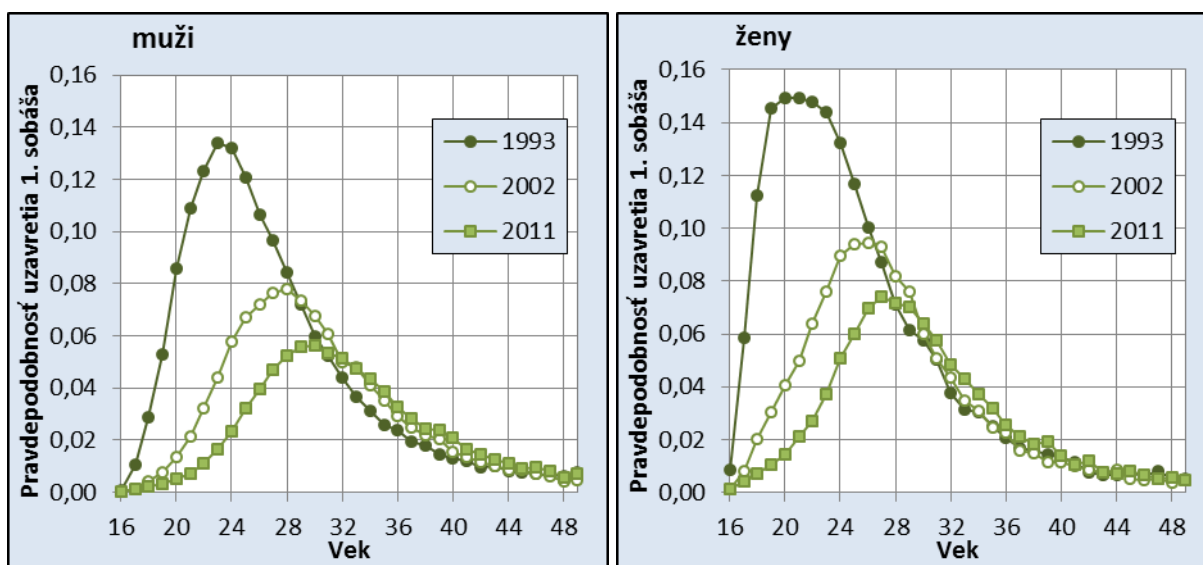
dlhšie trvajúcej stagnácii (v rokoch 2003–2007) došlo k poklesu, no ten bol v porovnaní so Slovenskom ešte výraznejší a navyše ešte nedošlo k jeho zastaveniu. Aj vďaka tomu sa medzi Slovenskom a Českom v posledných piatich rokoch vytvoril väčší odstup v podiele slobodných osôb, ktoré by do konca reprodukčného veku vstúpili do manželstva. U mužov Československa by tento podiel klesol z pôvodných viac ako 76 % (rok 1993) na niečo viac ako 56 % (rok 2011) a u žien by to bolo z viac ako 81 % na necelých 62 % (Graf 1.9).

Okrem poklesu intenzity s akou do prvého manželstva vstupujú slobodné osoby na Slovensku a v Česku sú jednou z hlavných znakov transformácie procesu sobášnosti po roku 1989 aj zmeny v časovaní tohto procesu. V oboch republikách a u oboch pohlaví vidíme nepretržitý nárast priemerného veku pri prvom sobáši, ktorý signalizuje pomerne výrazne sa presadzujúci proces odkladania vstupov do prvého manželstva. Navyše je z grafu 1.10 zrejmé, že tento proces o niečo dynamickejšie prebieha v Českej republike, čoho výsledkom je skutočnosť, že slobodní muži i ženy tu manželstvo uzatvárajú o niečo neskôr (takmer o rok) ako na Slovensku. V prípade populácie Československa by sa priemerný vek pri prvom sobáši

u mužov zvýšil z pôvodných 25,3 roku (rok 1993) na 31,8 roku (rok 2011) a u žien by to bolo z 23,8 roku na 29,2 rokov.

Celkový pohľad na transformáciu procesu sobášnosti z pohľadu veku i intenzity poskytuje graf 1.11. V prípade, že by nedošlo k rozdeleniu Československa, potom by vývoj vekovo-sobášnostných mier sobášnosti odzrkadľoval vyššie uvedené skutočnosti. Predovšetkým by sme boli svedkami poklesu intenzity s akou do manželstva vstupujú muži i ženy v mladšom veku a súčasne mierneho nárastu intenzity sobášnosti slobodných vo veku nad 27 rokov u žien a 30 rokov u mužov. Ten je však zatiaľ len veľmi mierny, a preto nedokáže saturovať výrazný pokles v mladších vekových skupinách. Fáza procesu odkladania sobášov do vyššieho veku postupne vrcholí a celková výsledná sobášnosť slobodných a s tým súvisiaci podiel trvalo slobodných osôb závisí predovšetkým od úrovne dohánania týchto odložených sobášov. Proces sobášnosti by tak aj v neexistujúcej československej populácii prešiel dramatickými zmenami, ktorých hlavným znakom je starnutie vekovo-sobášnostného profilu mier sobášnosti slobodných, s tým súvisiaci zvyšujúci sa priemerný vek pri prvom sobáši a do určitej miery aj pomerne výrazný pokles intenzity sobášnosti. Aký celkový rozmer však nadobudne samotný pokles sobášnosti ukáže až vývoj v nasledujúcich rokoch. Na druhej strane je zrejmé, že

Graf 1.11: Tabuľková pravdepodobnosť sobáša slobodných mužov a žien v ČSR, 1993, 2002, 2011

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

transformácia charakteru sobášnosti je integrálnou súčasťou komplexných zmien reprodukčného správania a širších celospoločenských zmien, ku ktorým došlo po roku 1989, a preto nemôžeme očakávať, že by došlo k zvráteniu nastoleného trendu smerujúceho k novému modelu sobášneho správania slovenskej, českej a tiež československej populácie.

Rozvodovost

Rozvod je chápán vedle úmrtí jako jeden ze zákonných způsobů zániku manželství. Intenzita zániku manželství se vyvíjí v závislosti na tom, jak v dané zemi působí rozdílné kulturní, náboženské zvyklosti a působí i řada vnějších faktorů. Rozvodovost obecně ve vyspělých zemích roste. I když se předpokládá, že nižší sňatečnost posunutá do vyššího věku bude mít za následek snížení rozvodovosti, zatím se toto nepotvrzuje. Tedy, i když v současné době lidé neuzavírají sňatky v relativně nízkém věku a pod tlakem těhotenství partnerky, kdy se dalo předpokládat, že jde o tzv. neuvážené sňatky, je rozvodovost na poměrně vysoké úrovni a nedochází k výraznému snižování.

Přístup k rodině, manželství a rodičovství se liší nejenom z pohledu hodnotových orientací jednotlivce a společnosti. V současné době také roste individualismus, zvyšuje se vzdělání a emancipace žen. Mění se podmínky pro vznik a zánik manželství, mění se úroveň sňatečnosti, vyvíjí se populační politika a současně má vliv na rozvodovost také to, jaká je platná rozvodová legislativa, jak je dostupný či nedostupný rozvod, jaké jsou pro partnery následky rozvodu z pohledu ekonomických souvislostí apod.

Je logické, že vývoj rozvodovosti do jisté míry a s určitým zpožděním kopíruje vývoj sňatečnosti. Například zvyšování průměrného věku prvních sňatků bude mít po určité době nepochybně za následek zvyšování průměrného věku rozvádějících se manželů. Pokles počtu sňatků může vést k postupnému poklesu počtu rozvodů. Dojde k tomu ale až po řadě let, závisí to na vývoji průměrné délky trvání rozvádějícího se manželství.

Česká republika

Základní charakteristiky rozvodovosti v ČR udává Tab. 2.1.

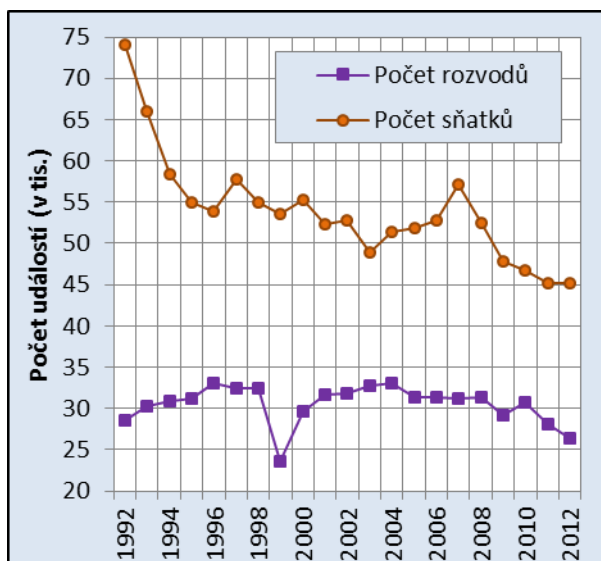
Tab. 2.1: Vývoj rozvodovosti v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet rozvodů	28 572	30 227	30 939	31 135	29 704	31 288	30 783	28 113	26 402
Realizované návrhy (v %)	77,44	78,99	80,12	80,32	85,00	87,65	...	...	...
Úhrnná rozvodovost	33,91	36,18	37,51	38,45	41,39	47,34	49,96	46,23	44,49
Průměrný věk při rozvodu - muži	35,80	35,82	36,11	36,36	38,38	40,76	42,38	42,77	...
Průměrný věk při rozvodu - ženy	32,76	32,86	33,24	33,59	35,66	37,85	39,24	39,58	...
Průměrná doba trvání manželství	10,24	10,29	10,49	10,50	11,01	12,09	12,62	12,87	...
Rozvody s nezletilými dětmi (%)	71,70	71,99	72,04	71,01	64,19	61,40	57,30	56,31	57,50

Zdroj dat: ČSÚ

Zatímco v ČR v první polovině 90. let minulého století velmi rychle klesal počet sňatků, počet rozvodů naopak mírně rostl a již v roce 1993 překročil 30 tisíc (Graf 2.1), což je počet rozvodů ve druhé polovině 80. let. Jednou z příčin mohl být vysoký počet sňatků v ČR v roce 1990 v důsledku předem oznámeného ukončení poskytování výhodných novomanželských půjček. Svou roli jistě sehrály i politické, společenské i ekonomické změny po roce 1989,

Graf 2.1: Vývoj počtu rozvodů a sňatků v ČR, 1992–2012

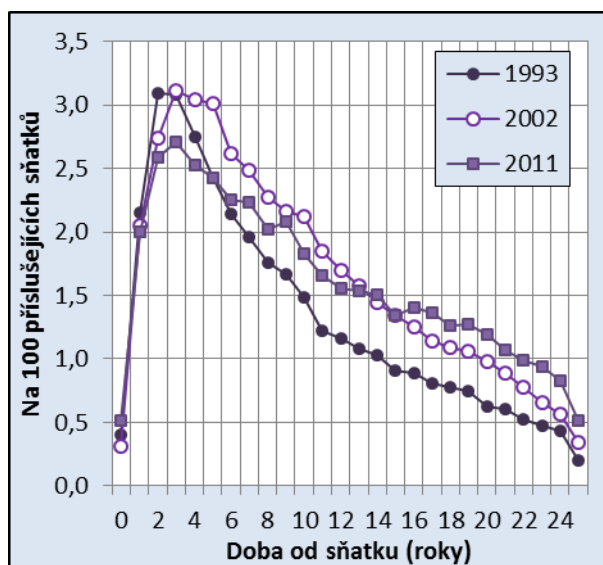

Zdroj dat: ČSÚ

míru rozvodovost manželství trávající 3 roky, proti roku 2002 je patrná o něco nižší míra rozvodovosti manželství trávících méně než 13 let a o něco vyšší míra rozvodovosti manželství trávících 16 let a déle (Graf 2.2). Manželství se tedy rozvádějí o něco později.

Vývoj úhrnné rozvodovosti (Graf 2.3) však svědčí o tom, že stabilita manželství klesala. Zatímco při úrovni rozvodovosti v roce 1992 by se rozvedlo zhruba každé třetí manželství, v prvních letech tohoto století se míra úhrnné rozvodovosti přiblížila 50 %, což znamená, že by se rozvádělo téměř každé druhé manželství. V letech 2011 i 2012 byla hodnota míry rozvodovosti sice nižší, zatím však nelze říci, zda se jedná pouze o náhodný výkyv či trvalý pokles rozvodovosti.

Graf 2.2: Míry rozvodovosti podle doby trvání manželství v ČR, 1993, 2002, 2011

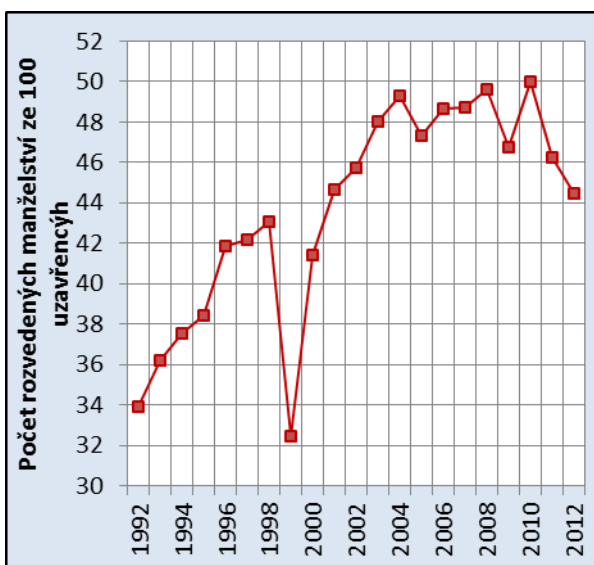

Zdroj dat: ČSÚ

kteřé mohly v některých případech vést k vyšší rozvodovosti manželství uzavřených ještě v době socialismu. Řadu dalších let se roční počty rozvodů v ČR pohybovaly mezi 30–35 tisíci. Jedinou výjimkou byl rok 1999, kdy v důsledku určitého zpřísnění legislativy byl počet rozvodů výrazně nižší – necelých 25 tisíc. Teprve v několika posledních letech poklesl počet rozvodů pod 30 tisíc ročně, v letech 2011 a 2012 byl nižší než v roce 1992.

Došlo i k určitým změnám délky trvání rozváděcího se manželství. Zatímco v roce 1993 se nejvíce rozváděla manželství trávající 2–3 roky, v roce 2002 to byla manželství po 3–5 letech trvání. I v roce 2011 měla nejvyšší

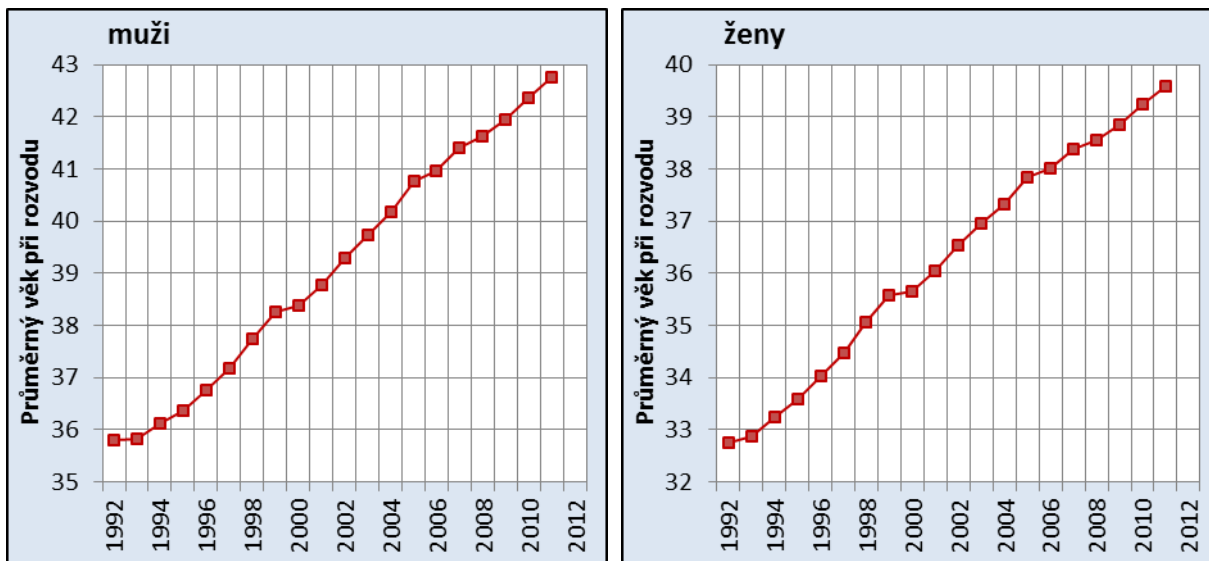
Graf 2.3: Vývoj úhrnné rozvodovosti v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Pokud chceme skutečně zhodnotit, jak se vyvíjí úroveň rozvodovosti, bylo by třeba mít k dispozici i údaje o tom, kolik manželství je existujících pouze právně, fakticky jsou rozpadlá a ve statistice nejsou zachycena. Také by bylo vhodné mít k dispozici údaje o tzv. faktických svazcích, kdy lidé spolu žijí bez uzavření sňatku a jejich případný rozchod není zachycen ve statistice rozvodů. Lze tedy předpokládat, že tak jako je tomu v ostatních vyspělých zemích, i v České republice roste počet tzv. faktických manželství, kdy lidé neuzavírají sňatek a pokud se rozejdou, nejsou podchyceny v rozvodech a lze tedy předpokládat, že z tohoto pohledu je ukazatel rozvodovosti mírně podhodnocen.

Graf 2.4: Vývoj průměrného věku při rozvodu v ČR, 1992–2011

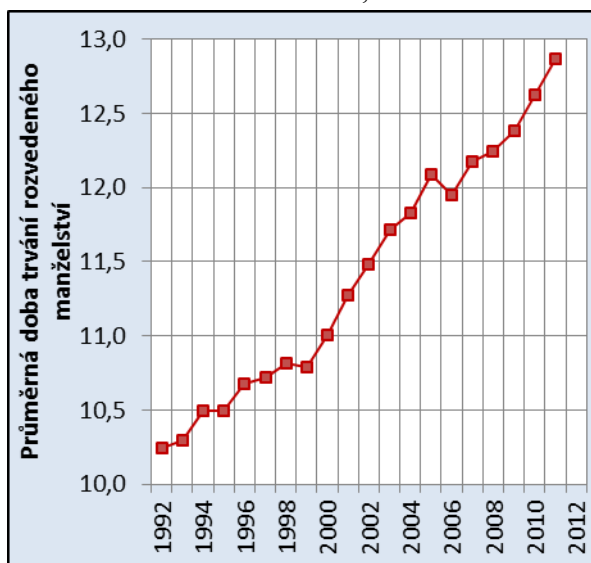

Zdroj dat: ČSÚ

Podle očekávání roste průměrný věk manželů při rozvodu, a to u mužů i u žen. Růst je víceméně plynulý, má téměř lineární trend (Graf 2.4). Zatímco v roce 1992 byl průměrný věk rozvádějícího se muže necelých 36 let a průměrný věk rozvádějící se ženy necelé 33 roky, v roce 2011 byla tato hodnota pro muže téměř 43 let, pro ženy necelých 40 let. Průměrný věk při rozvodu u mužů i u žen vzrostl zhruba o 7 let, rozdíl mezi muži a ženami byl po celé sledované období zhruba 3 roky.

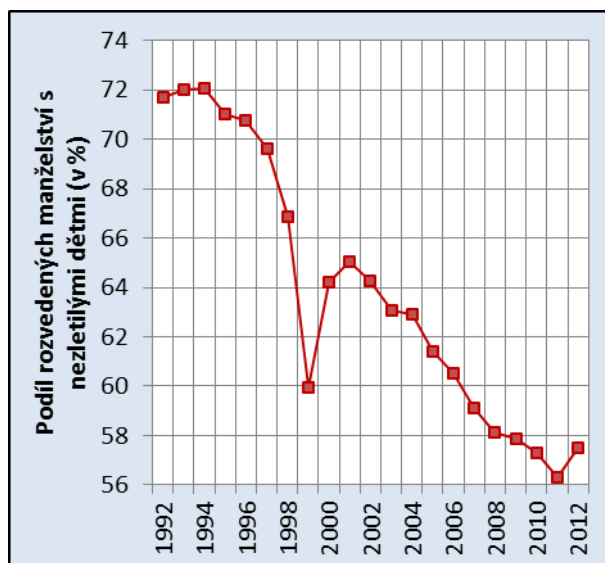
Skutečnost, že se prodlužuje doba trvání manželství, která se později rozvedou, potvrzuje i Graf 2.5. Zatímco v roce 1992 byla průměrná délka trvání rozvádějícího se manželství jen o málo vyšší než 10 let, v roce 2011 se přiblížila k 13 rokům. Za pozitivní můžeme považovat skutečnost, že klesá podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi.

Graf 2.5: Vývoj průměrné doby trvání rozvedeného manželství v ČR, 1992–2011

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 2.6: Vývoj podílu rozvedených manželství s nezletilými dětmi v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Zatímco v první polovině 90. let bylo mezi rozvádějícími se manželstvími v ČR zhruba 72 % s nezletilými dětmi, v posledních letech byl jejich podíl nižší než 58 % (Graf 2.6). Jednou z příčin může být změna společenských postojů vedoucí k úbytku sňatků uzavíraných výhradně nebo především z důvodu těhotenství ženy. Také nový zákon o rodině, kdy je značně omezen rozvod v prvním roce trvání manželství, má za následek změny v úrovni rozvodovosti. Lze se tedy domnívat, že poklesl počet tzv. neuvážených sňatků, uzavíraných pod tlakem těhotenství partnerky, neboť v současné době je dostupná moderní antikoncepce.

Tak jak se mění přístup mladých lidí k rodině, manželství a rodičovství, přibývá párů, které žijí v tzv. faktickém manželství, či mladých lidí, kteří nechtějí uzavírat sňatek vůbec a mění se pohled na význam rodiny. Rodina v původním významu již nemá takový význam. Dochází k narušení fungování rodiny a vzniká řada neúplných rodin, což může mít dopad na výchovu dětí. Vliv má také vysoká zaměstnanost žen, nefungující služby pro mladé rodiny, nedostatek finančně dostupných bytů a řada dalších faktorů, které ovlivňují sňatečnost a následně rozvodovost. Pro dobře fungující rodinu je třeba také odpovídající ekonomické zázemí. V současné době je pro mladé páry ekonomická aktivita obou z nich nutností, v České republice je také málo žen zaměstnaných na částečný úvazek, kdy ženy, pokud chtějí, mohou si budovat kariéru a současně mají čas i na rodinu.

Není jednoduché předpovědět budoucí vývoj rozvodovosti v ČR. Lze očekávat, že se stabilizuje na úrovni podobné jako v ostatních zemích střední a západní Evropy.

Slovenská republika

Počet rozvodov manželstiev ako aj samotná intenzita rozvodovosti mali na Slovensku už pred rozpadom Československa rastúci trend, ktorý sa v podstate udržal a ešte viac zvýraznil aj v nasledujúcich takmer dvoch dekádach. Až v posledných štyroch rokoch vidíme stabilizáciu a dokonca mierny pokles. Rozvodovosť tak predstavovala jediný demografický proces, ktorý mal viac-menej až do roku 2008 stabilne rastúci trend (Tab. 2.2). Počet rozvodov sa za tento čas zvýšil z pôvodných približne 8 tis. na viac ako 12 tis (Graf 2.7). Nad touto hranicou sa udržiaval v rokoch 2006–2010, pričom vrchol dosiahol v roku 2006, keď sa rozvodom skončilo 12 716 manželstiev. Od roku 2008 vidíme zatiaľ pomerne stabilný, no len veľmi mierny trend poklesu počtu rozvodov. Podľa posledných údajov z roku 2012 sa už rozviedlo menej ako 11 tis. manželských párov (10 948 rozvodov).

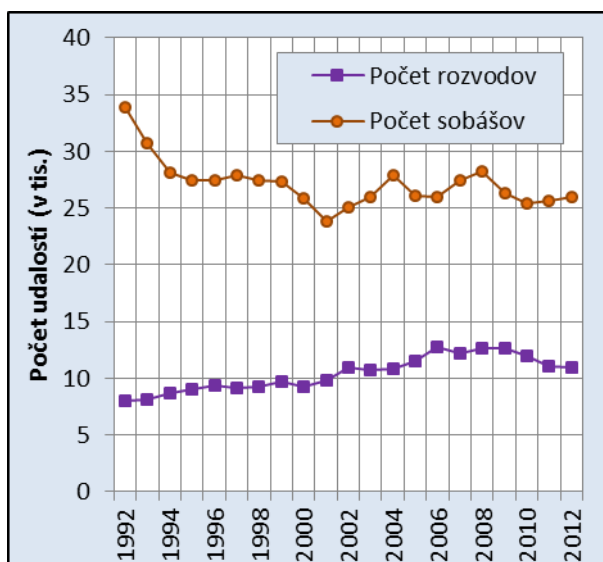
Jedným z dôležitých faktorov rastúcej rozvodovosti bol donedávna zvyšujúci sa podiel realizovaných návrhov. Kým v prvej polovici 90. rokov len 70–75 % návrhov bolo ukončených rozvodom manželstva, od roku 2008 sa podiel realizovaných návrhov pohybuje na a nad úrovňou 94 %.

Tab. 2.2: Vývoj rozvodovosti v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet rozvodov	8 057	8 143	8 666	8 978	9 273	11 553	12 015	11 102	10 948
Realizované návrhy (v %)	70,91	73,54	74,91	76,31	77,10	80,53	94,38	94,35	93,97
Úhrnná rozvodovosť	20,81	21,17	22,74	23,88	26,88	35,92	39,41	36,85	36,72
Priemerný vek pri rozvode - muži	36,54	36,70	36,87	36,94	38,56	40,05	41,56	41,86	42,17
Priemerný vek pri rozvode - ženy	33,33	33,55	33,78	34,02	35,81	37,21	38,52	38,73	38,97
Priemerné trvanie manželstva	10,94	11,11	11,24	11,32	12,26	12,93	13,59	13,76	13,99
Rozvody s maloletými deťmi (%)	75,05	74,28	74,41	75,45	70,25	65,86	63,48	63,16	61,78

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 2.7: Vývoj počtu rozvodov a sobášov v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

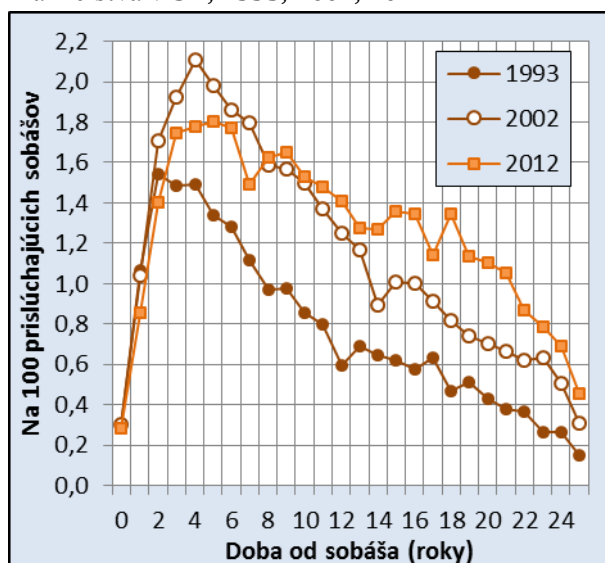
Hodnoty úhrnnej rozvodovosti manželstiev podľa dĺžky trvania manželstva, ktoré rozvody v danom roku vzťahujú k prislúchajúcim sobášnym kohortám, ukazujú, že pri zachovaní intenzity a rozloženia z roku 1992 by sa na Slovensku rozviedlo približne každé piate manželstvo (Graf 2.9). Na začiatku 21. storočia by to už bola približne tretina. K ďalšiemu zvýšeniu rozvodovosti došlo po zavedení nového zákona o rodine v roku 2005. V rokoch 2008 a 2009 dosiahla úhrnná rozvodovosť podľa dĺžky trvania manželstva historické maximum, keď prekročila hranicu 40 % (41,3 % rok 2009). V ďalšom období vidíme mierny pokles rozvodovosti, ktorá sa podľa posledných dostupných údajov pohybuje na

úrovni 37 %. Okrem určitej legislatívnej zmeny, keď v roku 2010 vstúpila do platnosti novelizácia zákona o rodine prinášajúca okrem iného inštitút striedavej starostlivosti, je pokles rozvodovosti a najmä počtu rozvedených manželstiev aj výsledkom predchádzajúcej vysokej úrovne rozvodovosti a nízkej sobášnosti v posledných desiatich rokoch. Na druhej strane však ďalšie výraznejšie klesanie je skôr nepravdepodobné, keďže medzi rokmi 2011 a 2012 už vidíme skôr stabilizáciu ako pokračujúci medziročný pokles.

Okrem nárastu intenzity rozvodovosti sme tiež svedkami zmeny jej charakteru (Graf 2.8). Kým v prvej polovici 90. rokov viac ako polovica manželstiev sa rozvádzala do 10 rokov od sobáša, tretinu tvorili rozvody v dĺžke 10–19 rokov a približne každé desiate rozvedené manželstvo trvalo 20 a viac rokov, v roku 2012 je podiel jednotlivých skupín už takmer

vyrovnaný. Od roku 1997 tak majú prevahu rozvody manželstiev s dobou trvania 10 a viac rokov, pričom v poslednej dekáde stabilne tvoria viac ako 60 %.

Graf 2.8: Miery rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva v SR, 1993, 2002, 2012

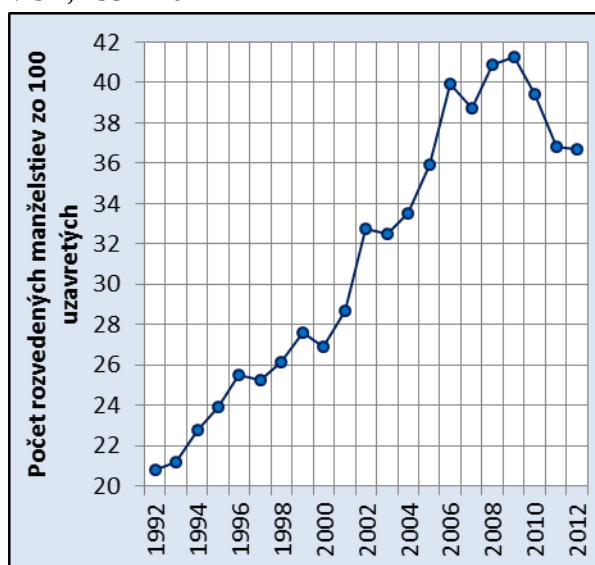
Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

k tomu donútili vonkajšie okolnosti (najčastejšie tehotenstvo partnerky), často takéto manželstvá boli uzatvárané po krátkej známosti, čo len zvyšovalo riziko skorého rozpadu. S ohľadom na celkovú transformáciu reprodukčného správania a tiež napríklad na zmeny vo vnímaní materstva slobodnej ženy sú sobáše mladých a veľmi mladých osôb v súčasnosti už skôr marginálnym prejavom sobášneho správania v slovenskej spoločnosti.

S výnimkou prvých 2–3 rokov od manželstva sa rozvodovosť v sledovanom období na Slovensku v podstate výrazne zvýšila vo všetkých intervaloch. Najvýraznejšie však vzrástlo riziko ukončenia manželstva legislatívnou cestou po 15–25 rokoch od sobáša, keď sa miery rozvodovosti zdvoj až strojnásobili oproti prvej polovici 90. rokov. Práve tento vývoj predstavuje hlavné príčiny celkového nárastu rozvodovosti na Slovensku v posledných dvoch dekádach. V slovenskej spoločnosti sa tak čoraz častejším stáva jav, keď sa manželia rozvádajú po uplynutí dlhšieho času od sobáša. Prejavuje sa to aj na hodnote priemernej dĺžky trvania manželstva pri rozvode. Medzi rokmi 1992 a 2012 došlo k jej zvýšeniu o približne 3 roky z pôvodných 11 rokov na takmer 14 rokov (Graf 2.11).

Na Slovensku vo všeobecnosti platí, že maximálne riziko rozvodu manželstva sa mierne posunulo ďalej od sobáša a súčasne sa výrazne zvýšila pravdepodobnosť, že manželia sa rozvedú po viacerých rokoch spoločného súžitia. V prvej polovici 90. rokov bola najvyššia intenzita rozvodovosti po 2–4 rokoch od sobáša a v posledných piatich rokoch je to približne po 4–6 rokoch. Môžeme predpokladať, že mierny pokles rozvodovosti v prvých rokoch a presun jeho maximálnej úrovne ďalej od uzavretia manželstva súvisí s ich charakterom. Veľkú časť veľmi skoro po sobáši rozvedených manželstiev dlhodobo predstavovali manželstvá mladých a veľmi mladých osôb. V mnohých prípadoch ich

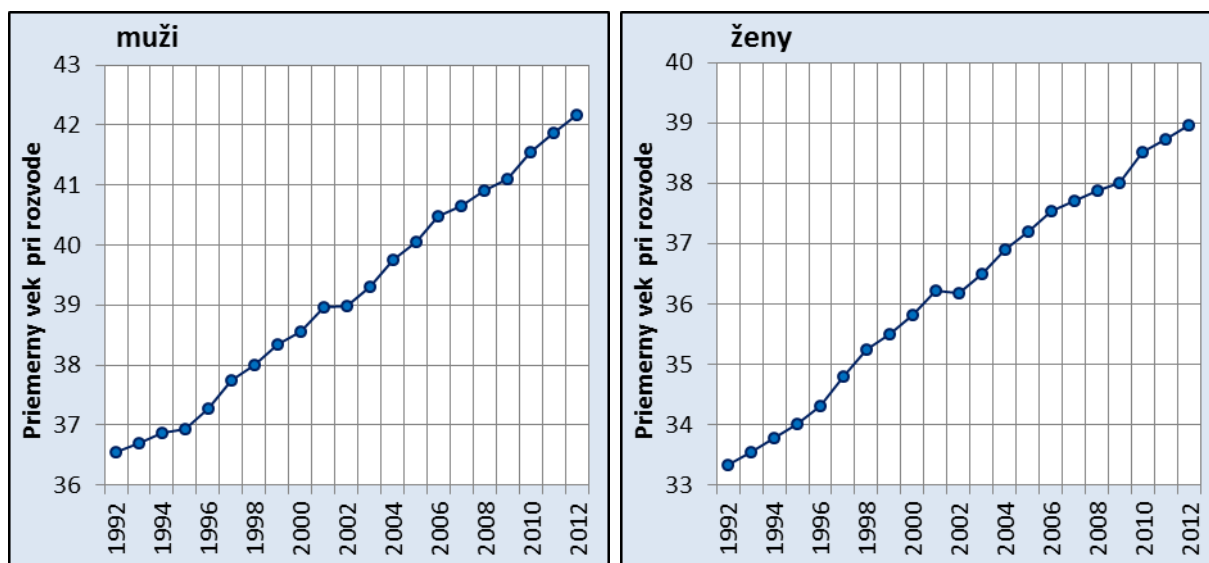
Graf 2.9: Vývoj úhrnnej rozvodovosti manželstiev v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Celková premena charakteru rozvodovosti v posledných dvoch desaťročiach sa podpísala aj na vekovo špecifických mierach rozvodovosti. Vzhľadom na zvyšujúcu sa intenzitu, ktorá s výnimkou posledných štyroch rokov predstavovala dominantný vývojový trend, nie je prekvapením, že vo všetkých vekových skupinách sledujeme medzi rokmi 1992 a 2012 nárast mier rozvodovosti. Najväčšie zmeny nastali u mužov i žien vo veku 35–44 rokov. Naopak najmenší nárast sledujeme vo veku do 30 rokov. Maximum rozvodovosti sa z pôvodných 25–29 rokov u oboch pohlaví presunulo do veku 30–39 rokov. Súčasne však pomerne vysoká intenzita rozvodovosti zostala naďalej vo veku 25–29 rokov a približne na rovnakej úrovni je podľa posledných údajov aj vo veku 40–44 rokov.

Graf 2.10: Vývoj priemerného veku pri rozvoze v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

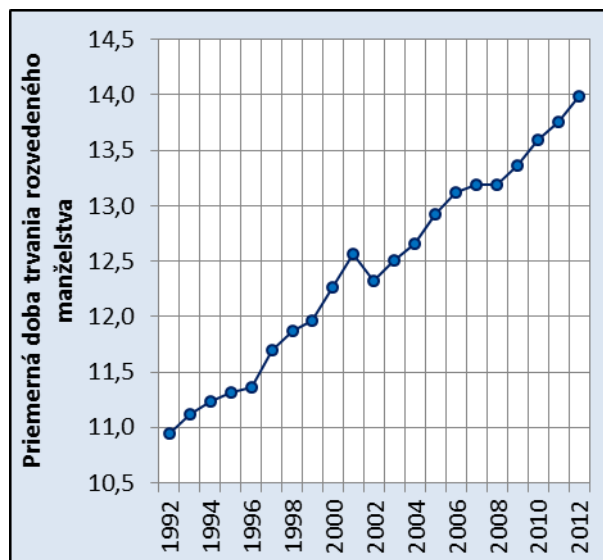
Zvýšenie intenzity rozvodovosti vo vyššom veku sa prejavilo aj na vývoji ukazovateľov časovania tohto procesu (Graf 2.10). Kým na začiatku 90. rokov priemerný vek pri rozvoze u mužov dosahoval 36,5 a u žien 33,3 roku, na konci sledovaného obdobia sa muži už rozvádzali najčastejšie vo veku 42,2 roku a u žien priemerný vek pri rozvoze dosiahol hranicu 39 rokov.

Rozvod a samotné rozvodové konanie predstavuje vážnu životnú situáciu, ktorá sa dotýka nielen rozvádzajúcich sa manželov, ale v prípade prítomnosti maloletých detí sa výrazne podpisuje aj na ich ďalšom živote. Medzi rokmi 1992 až 2012 panuje na Slovensku jednoznačný trend poklesu podielu rozvedených manželstiev s maloletými deťmi. V prvej polovici 90. rokov predstavovali takéto manželstvá takmer tri štvrtiny z celkového počtu rozvodom ukončených manželstiev, no v roku 2012 to už nebolo ani 62 % (Graf 2.12).

Pozitívne sa vyvíjal aj priemerný počet maloletých detí pripadajúcich na jedno rozvedené manželstvo a tiež na jedno rozvedené manželstvo s maloletými deťmi. V prvej polovici 90. rokov pripadalo na jedno rozvedené manželstvo približne 1,2 dieťaťa a na jedno manželstvo s maloletými deťmi to bolo 1,6 dieťaťa. Od roku 2005 je to už menej ako jedno dieťa pri všetkých rozvedených manželstvách a 1,5 dieťaťa pri manželstvách s maloletými deťmi. Štruktúra rozvedených manželstiev podľa počtu maloletých detí tiež ukazuje, že

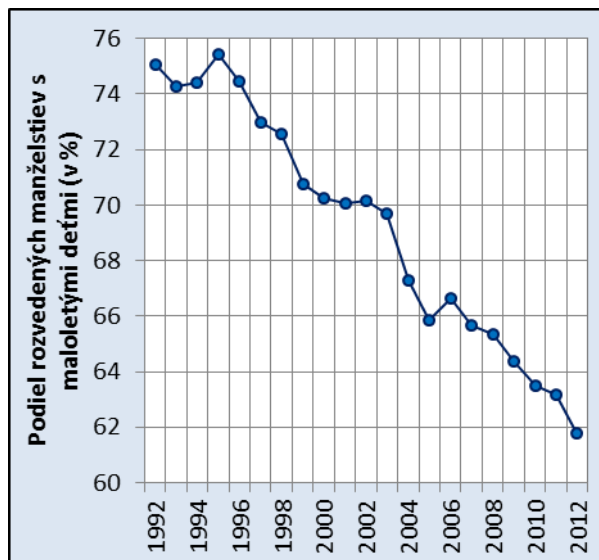
dlhodobo najčastejšie ide o rodiny s jedným dieťaťom. Ich zastúpenie medzi rozvedenými manželstvami s maloletými deťmi navyše v sledovanom období vzrástlo z pôvodných 50 % na viac ako 58 %, a to najmä na úkor dvojdetnej rodiny (pokles zo 40 % na 34 %).

Graf 2.11: Vývoj priemernej doby trvania rozvedeného manželstva v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 2.12: Vývoj podielu rozvedených manželstiev s maloletými deťmi v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Uvedené posuny nie sú výsledkom poklesu intenzity rozvodovosti rodín s maloletými deťmi, ale sú predovšetkým prejavom zmien v charaktere sobášnosti, plodnosti a tiež rozvodovosti. Po roku 1989 sme svedkami odkladania vstupov do manželstva a rodičovstva. Navyše aj po uzavretí manželstva dochádza k tomu, že deti sa častejšie rodia po dlhšom časovom odstupe. Tieto skutočnosti vytvárajú priestor, keď sú bezdetné manželstvá dlhšie vystavené riziku rozvodu. Okrem toho zastúpenie rozvodov s maloletými deťmi ovplyvňuje aj narastajúci podiel rozvodov starších manželstiev.

Aj keď použité indikátory hovoria o pozitívnom vývoji, druhou stránkou problematiky je celkový počet maloletých detí, ktoré zasiahne rozvodový proces a samotný rozvod manželstva ich rodičov. Na začiatku sledovaného obdobia bolo rozvodu vystavených každoročne ani nie 10 tis. maloletých detí. Do roku 2008 však viac-menej každoročne tento počet rástol, až prekročil hranicu 12 tis. Od tohto momentu v posledných štyroch rokoch vidíme pokles až takmer na úroveň 10 tis. V prípade, že budeme hodnotiť dlhšie časové obdobia, potom v rokoch 1993–2002 bolo rozvodom zasiahnutých celkovo takmer 105,3 tisíc maloletých detí. V nasledujúcom desaťročnom období (roky 2003–2012) však počet maloletých detí, ktoré stratili každodenný kontakt s jedným z rodičov po rozvode vzrástol o približne 10 tis. (115,3 tis.).

Príčina rozvratu manželstva je uvádzaná podľa zistenia súdu a malo by ísť o základnú (prvotnú) okolnosť, z ktorej nasledujúce zistené príčiny rozvratu vyplynuli. Hlavným znakom v ich vývoji je výrazný nárast zastúpenia kategórie rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, ktorej váha sa zvýšila z približne 42 % na takmer 62 %, pričom na druhej strane poklesla

prítomnosť tzv. patologických (extrémnych) príčin rozvratu manželstva.² Kým v roku 1993 ich na strane mužov súdy zistili vo viac ako 40 % a na strane žien u viac ako 16 % rozvedených manželstiev, v súčasnosti predstavujú u mužov necelú štvrtinu a u žien desatinu. Najvýraznejšie pritom na strane mužov kleslo zastúpenie alkoholizmu a zlého zaobchádzania, kým zastúpenie nevery zostáva viac-menej stabilné na približne 10 %. Vzhľadom na tento pokles došlo aj k zníženiu váhy prípadov, keď súd nezistil zavinenie. Na strane mužov je to v súčasnosti približne 3 % z rozvedených manželstiev ročne a na strane žien 14 %. Súčasne s tým sme svedkami poklesu prípadov, keď za rozvratom manželstva stála podľa rozhodnutia súdu len jedna zo strán. Ešte na začiatku 90. rokov takéto rozvody predstavovali približne jednu tretinu z celkového počtu, no od roku 2006 je ich zastúpenie nižšie ako 18 % a naďalej mierne klesá. Na druhej strane sa však nezmenila ich štruktúra podľa pohlavia, keďže dlhodobo majú prevahu muži.³

Z pohľadu príčin rozvratu manželstva je potrebné dodať, že vzhľadom na vysoký podiel kategórie rozdielnosť pováh, názorov a záujmov čoraz častejšie dochádza k rozvodom, keď obaja partneri pristupujú k tomuto kroku po predchádzajúcej vzájomnej dohode. Hlavný zámer poskytnúť informáciu o príčinách rozvratu manželstva sa tak postupne vytráca a ponúka už len orientačný pohľad do tejto problematiky.

Československo

Vývoj počtu rozvodov v Českej republike mal v prvej polovici 90. rokov mierne rastúci trend (Tab. 2.3, Graf 2.13). Od roku 1996 vidíme skôr stagnáciu, ktorú v roku 1999 vystriedal dramatický prepád ako výsledok určitého sprísnenia legislatívy. Nasledujúci roky znamenajú postupný návrat na približne podobnú úroveň ako tomu bolo pred legislatívnou úpravou, na ktorej sa počet rozvodov udržal až do roku 2008. Posledné roky sa vyznačujú pravidelným medziročným poklesom. Na Slovensku počet rozvodov viac menej stabilne rástol až do roku 2008. Od tohto roku však aj tu sme svedkami mierneho poklesu počtu rozvedených manželstiev. Či ide o stabilnejší trend, alebo je to len dočasný jav však ukáže v oboch populáciách až vývoj v najbližších rokoch.

Tab. 2.3: Vývoj rozvodovosti v ČSR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet rozvodov	36 629	38 370	39 605	40 113	38 977	42 841	42 798	39 215	37 350
Realizované návrhy (v %)	75,90	77,76	78,92	79,38	82,98	85,61	...	...	...
Úhrnná rozvodovosť	29,85	31,48	32,90	33,88	36,66	43,52	46,43	43,10	...
Priemerný vek pri rozvode - muži	36,05	36,08	36,37	36,56	38,46	40,59	42,16	42,53	...
Priemerný vek pri rozvode - ženy	32,93	33,04	33,41	33,72	35,70	37,67	39,04	39,34	...
Priemerné trvanie manželstva	10,41	10,48	10,67	10,69	11,32	12,33	12,91	13,14	...
Rozvody s maloletými deťmi (%)	72,44	72,48	72,56	72,00	65,63	62,60	59,04	58,25	58,80

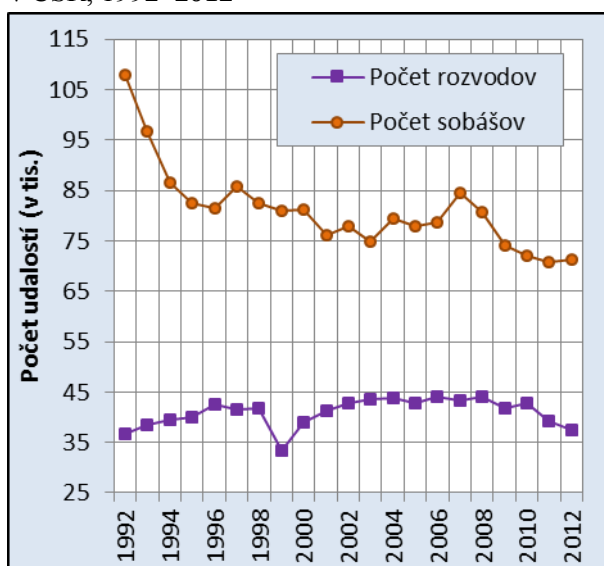
Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

² Patologické príčiny rozvratu manželstva predstavuje alkoholizmus, nevera, nezáujem o rodinu, zlé zaobchádzanie a odsúdenie pre trestný čin.

³ Vo viac ako 80 % prípadoch, keď súd zistil zavinenie len na jednej strane, bola príčina rozvratu na strane muža.

V prípade existencie Československa aj po roku 1992, by sa počet rozvodov do značnej miery správal podľa vyššie popísaného vývoja v Českej republike. Preto nárast registrujeme len do roku 1996 z pôvodných 36,6 tis. (rok 1992) na viac ako 45,5 tis. Táto fáza by bola následne vystriedaná veľmi miernym poklesom (na úroveň 41–42 tis.) a stagnáciou až do roku 1999 vyznačujúcim sa výrazným poklesom (33,3 tis.). V ďalších rokoch by sme boli svedkami viac menej stabilného rastu až na úroveň 44 tis. rozvodov ročne (roky 2004, 2006 a 2008), ktorý by od roku 2008 vystriedala fáza poklesu. V roku 2012 by sa v Československu preto rozviedlo už len necelých 37,4 tis. manželských párov, čo je s výnimkou roku 1999 najmenej od rozpadu spoločného štátu.

Graf 2.13: Vývoj počtu rozvodov a sobášov v ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

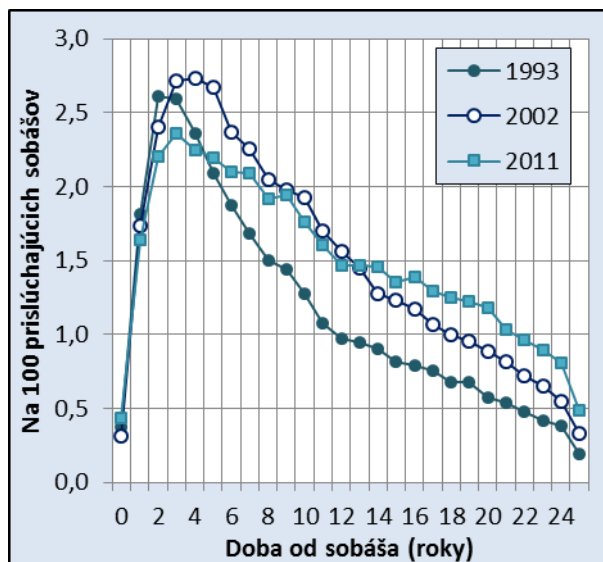
Populácia Českej i Slovenskej republiky po rozpade spoločného štátu čelila dlhodobu rastúcej intenzite rozvodovosti (Graf 2.15). Úhrnná rozvodovosť manželstiev podľa dĺžky ich trvania vzrástla v Českej republike z tretiny až na polovicu (rok 2008) a na Slovensku to bolo z niečo viac ako pätiny na takmer 41 %. Od roku 2008 v oboch republikách vidíme mierny pokles intenzity. V prípade, že by sa zachoval charakter a intenzita rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva z roku 2012, potom by sa na Slovensku zo 100 uzavretých manželstiev rozviedlo necelých 37 % a v Česku by to bolo približne 44,5 %. Ak sa pozrieme na hodnoty úhrnnej rozvodovosti v celej populácii bývalého Československa, podiel

rozvedených manželstiev by sa zvýšil z pôvodných necelých 30 % (rok 1992) až na takmer 47 % (rok 2008), aby do roku 2011 mierne klesol na úroveň 43 %. V prípade Česka a Československa je na nasledujúcom grafe 2.15, tiež možné vidieť vyššie spomínaný vplyv zmeny legislatívy v roku 1999. Ten sa odzrkadlil v pomerne výrazný prepád úhrnnej rozvodovosti, čím sa dočasne prerušil spomínaný stabilný nárast intenzity tohto procesu.

Okrem intenzity rozvodovosti sa v Českej a Slovenskej republike postupne menil aj samotný charakter tohto procesu vzhľadom na dĺžku trvania manželstva (Graf 2.14). Kým v Česku posledné dostupné údaje napovedajú, že k tak výrazným zmenám z pohľadu časovania maximálnych rizík rozvodu s ohľadom na dĺžku trvania manželstva nedošlo ako je tomu na Slovensku, v oboch republikách jednoznačne sme svedkami pomerne výrazného zvýšenia intenzity rozvodovosti manželstiev po uplynutí dlhšej doby od sobáša. Práve posledná menovaná zmena predstavuje hlavnú príčinu nárastu celkovej intenzity rozvodovosti. Maximálne riziko rozvodu by sa v prípade existencie Československa nachádzalo v roku 1993 po 3–4 rokoch manželstva, v roku 2002 by to bolo v 3–5 rokoch od sobáša a podľa posledných dostupných údajov je to približne v rozpätí 2–4 rokov. Na druhej strane kým medzi rokmi 1993–2002 sme svedkami nárastu intenzity rozvodovosti v podstate vo všetkých

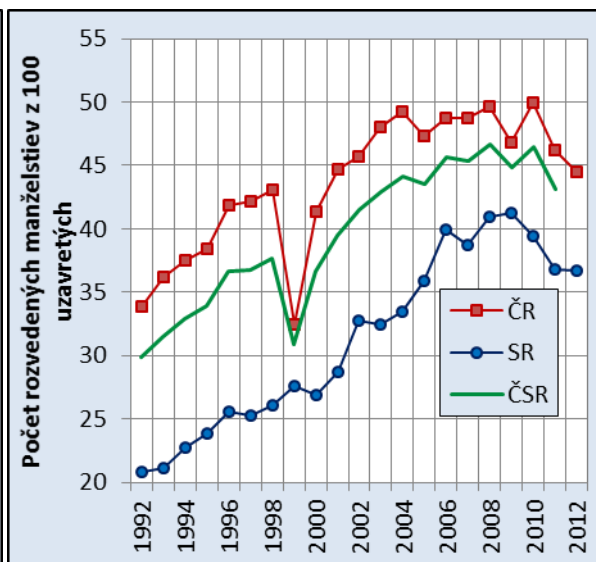
intervaloch od 5. po 25. rok trvania manželstva, v poslednej dekáde došlo k miernemu poklesu v intervaloch znamenajúcich kratšiu existenciu manželstva (približne do 12. roku od manželstva) a nárast identifikujeme len u dlhšie trvajúcich manželstiev. Proces poklesu sa pritom prejavil u oboch republík, no zdá sa, že o niečo väčšej miere zasiahol populáciu Česka, kým na Slovensku zase skôr vyššiu váhu nadobúdala proces nárastu rozvodovosti u dlhšie trvajúcich manželstiev.

Graf 2.14: Miery rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva v ČR, 1993, 2002, 2011

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

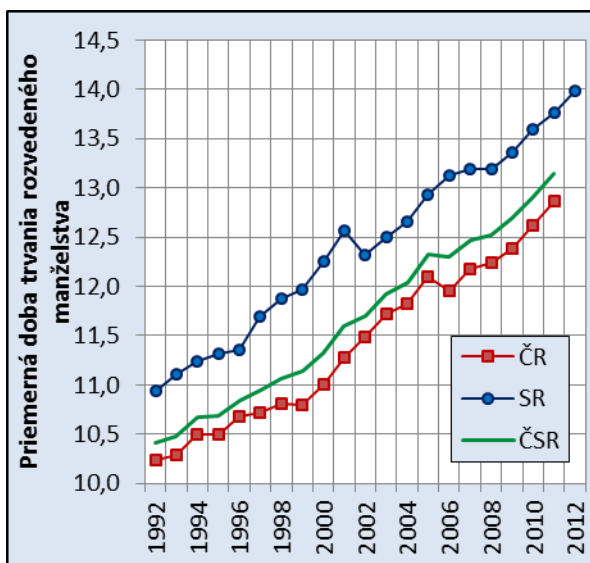
Graf 2.15: Vývoj úhrnnej rozvodovosti v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Posuny v intenzite rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstiev sa následne prejavili aj na hodnote a vývoji ukazovateľov priemernej dĺžky trvania manželstva pri rozvoze (Graf 2.16). V oboch republikách a tým aj v populácii Československa môžeme vidieť v podstate stabilne sa predlžujúcu dobu, ktorá v priemere uplynie od sobáša po rozvod manželstva. Súčasne je zrejmé, že jej hodnota je na Slovensku dlhodobo vyššia ako je tomu v Českej republike. Kým v roku 1992 sa priemerná dĺžka rozvedeného manželstva na Slovensku pohybovala na úrovni necelých 11 rokov, v súčasnosti (rok 2012) je to už takmer 14 rokov. V Česku sa priemerná dĺžka rozvedeného manželstiev zvýšila z 10,2 na necelých 12,9 roku (rok 2011). V prípade existencie Československa by išlo o nárast z 10,4 na 13,1 rokov.

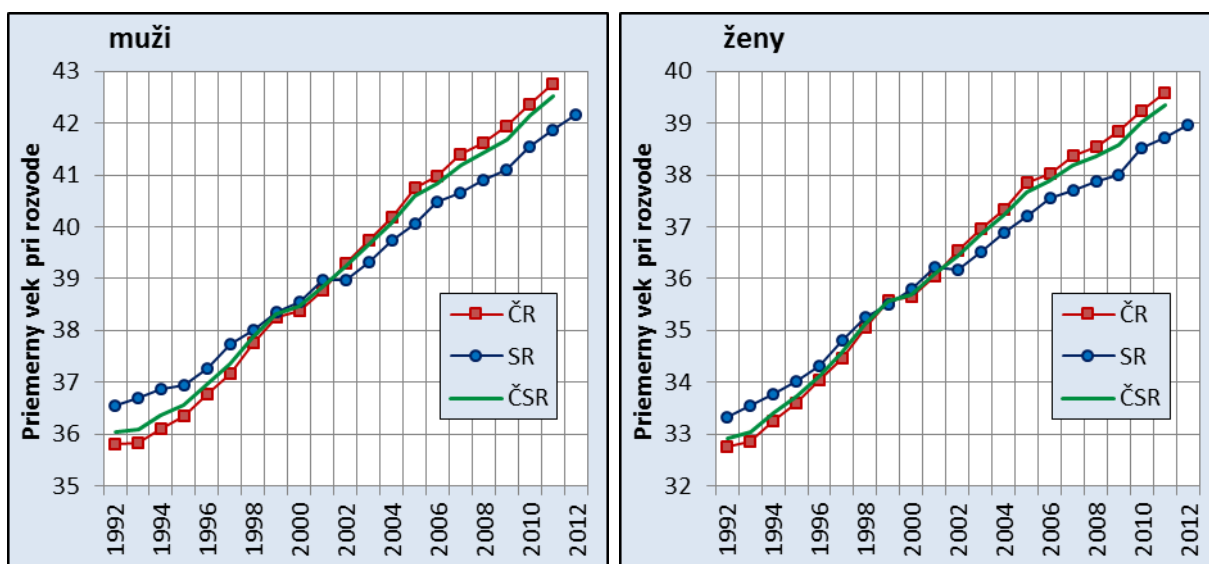
Graf 2.16: Priemerná dĺžka trvania manželstva pri rozvoze v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Celková transformácia reprodukčného správania a s ňou spojené zmeny v časovaní a vôbec usporiadaní prechodov v životných dráhach sa do značnej miery dotýkajú aj charakteru procesu rozvodovosti. Predovšetkým odkladanie vstupov do manželstva a najmä prvého manželstva spolu so zmenami v dĺžke trvania rozvedeného manželstva majú za následok postupné zvyšovanie hodnôt priemerného veku pri rozvode manželstva u mužov i žien. Keďže hlavné príčiny tohto procesu môžeme nájsť u oboch sledovaných populácií, neprekvapí, že priemerný vek pri rozvode rástol u mužov i žien v Českej, Slovenskej a následne by sa preto zvyšoval aj v Československej republike. Z nasledujúceho grafu 2.17 je zrejmé, že dynamika tohto procesu bola o niečo vyššia v populácii Česka. Kým v 90. rokoch ešte platilo, že muži i ženy na Slovensku sa v priemere rozvádzajú vo vyššom veku, v poslednom desaťročí už je tomu naopak, pričom navyše rozdiely medzi oboma populáciami sa naďalej zväčšujú. Priemerný vek pri rozvode manželstva u mužov z Československa by sa zvýšil z pôvodných 36 na 42,5 roka a u žien z 33,3 na 39,3 rokov. V Česku sa posledná dostupná hodnota tohto ukazovateľa u mužov pohybovala na úrovni 42,8 roku a u žien to bolo 39,6 roku. Na Slovensku sa priemerný vek pri rozvode u mužov dostal tesne nad hranicu 42 rokov a u žien to bolo takmer 39 rokov.

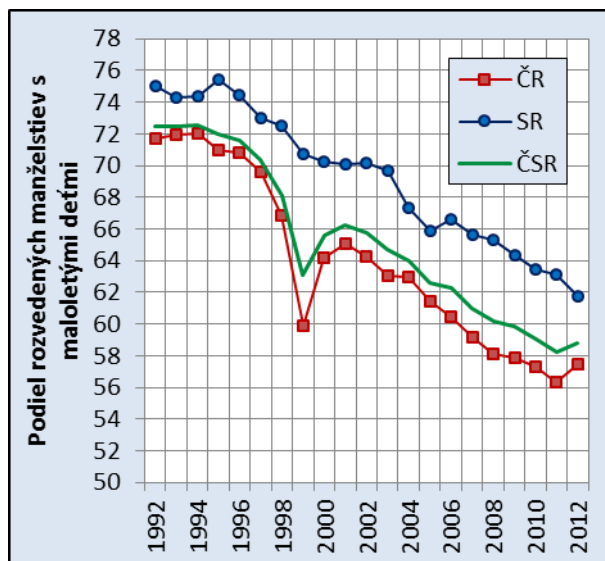
Graf 2.17: Priemerný vek pri rozvode manželstva v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Pozitívnym javom vo vývoji rozvodovosti v Českej a Slovenskej republike je nesporne pokles váhy rozvedených manželstiev s maloletými deťmi na celkovom počte rozvodov (Graf 2.18). Tento proces do značnej miery súvisí s celkovou zmenou procesu plodnosti, keď vstup do materstva a rodičovstva je odkladaný nielen u nevydatých žien, ale čoraz výraznejšie sa predlžuje aj doba od sobáša po narodenie prvého dieťaťa. Tým je čoraz viac bezdetných manželských párov vystavených riziku rozvodu, a to v čoraz dlhšej dobe od sobáša. Veľmi dôležitým faktorom sú aj zmeny v charaktere rozvodovosti, kde do popredia sa dostávajú predovšetkým rozvody dlhšie trvajúcich manželstiev. V nich už častejšie nejde o maloleté deti, prípadne deti z takto rozvádzaného manželstva už dávnejšie opustili orientačnú rodinu, a preto pri rozvode sú deklarované ako manželstvá bez maloletých detí. V grafe 2.18 je okrem spomínaného poklesu zaujímavé aj porovnanie váhy manželstiev s maloletými deťmi medzi

Graf 2.18: Podiel rozvedených manželstiev s maloletými deťmi v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

manželstiev s maloletými deťmi znížil zo 72 % na 58 %. V Česku i Československu je pritom vo vývoji zrejmy vplyv spomínanej legislatívnej úpravy platnej od augusta 1998.

Slovenskom a Českom. Síce dlhodobo platí, že na Slovensku je ich podiel vyšší, v prvej polovici 90. rokov však registrujeme menšie rozdiely, ako je tomu v súčasnosti. Okrem toho je tiež zaujímavé, že k ich zväčšeniu došlo v období prijatia sprísňujúcej rozvodovej legislatívy, ktorá sa práve dotýkala rozvodov manželstiev s maloletými deťmi. Je zrejmé, že okrem rozdielov v reprodukčnom správaní je dôležitým faktorom aj mierne odlišná legislatíva vo vzťahu k manželstvám s maloletými deťmi. Ich podiel na celkovom počte rozvodov klesol na Slovensku z pôvodných troch štvrtín pod hranicu 62 %, kým v Česku to bolo z približne 72 % na niečo viac ako 56 % (rok 2011). V prípade existencie Československa by sa podiel rozvedených

Plodnost a porodnost

Od počátku 90. let 20. století dochází v populačním vývoji České i Slovenské republiky k významným změnám. Některé z nich byly bezprecedentní a těžko předvídatelné. Vzhledem k předchozímu demografickému vývoji se předpokládalo, že se chování populace bude stabilizovat a bude docházet k určité konvergenci k tzv. západním demografickým vzorcům chování v oblasti plodnosti.

Málokdo ale očekával, že se během několika málo let plodnost žen propadne na nečekaně nízkou úroveň a že se ani po 20 letech nevrátí k hodnotám z počátku 90. let. Populační klima se změnilo především v důsledku ekonomických, sociálních a politických změn. Určité sociální jistoty, které byly v dřívější společnosti obvyklé, již nebyly zaručeny pro většinu populace. Radikálně se mění podmínky na trhu práce, existuje riziko nezaměstnanosti, začíná se projevovat konkurenční prostředí. To je spojené s nutností cílevědomější přípravy na budoucí povolání, dosahování vyššího vzdělání, vyššího pracovního nasazení a trvalého zvyšování kvalifikace.

Velmi rychle zanikají možnosti poměrně snadného získání podnikových či státních bytů pro mladé manžele či rodiny. Ruší se též výhodné novomanželské půjčky.

Na druhé straně nabízí nové klima ve společnosti mladým lidem řadu dříve nedostupných způsobů seberealizace a trávení volného času. Otevírají se možnosti studia či práce v zahraničí, řada lidí začíná podnikat nebo se politicky či společensky angažovat.

To vše má za následek, že se obecně mění přístup k rodině, manželství a rodičovství. Dochází k odkládání rození dětí do vyššího věku a snížení plodnosti žen výrazně pod hodnotu zaručující prostou reprodukci obyvatelstva. Stále více dětí se rodí mimo manželství.

Tyto trendy jsou stejné jako trendy vývoje plodnosti ve většině demokratických zemí Evropy. Zatímco však v demokratických zemích uvedené změny reprodukčního chování začaly mnohem dříve a probíhaly relativně déle, a tedy pomalu, ve většině postkomunistických zemí se plodnost žen od počátku 90. let mění velmi rychle.

Česká republika

Změny v úrovni plodnosti i změny ve věkové struktuře žen v plodivém věku se projeví ve výsledném počtu narozených dětí. I když do věku reprodukčního věku postupně vstupují silné populační ročníky narozené v 70. letech, počet živě narozených dětí klesá (Graf 3.1). V letech 1992 a 1993 byl (proti předchozím 130 tisícům) počet živě narozených ještě o málo vyšší než 120 tisíc. Následující 3 roky znamenaly prudký pokles. V roce 1996 se živě narodilo pouze zhruba 90 tisíc dětí a na této nízké úrovni se počet živě narozených udržel až do roku 2001. Pozdější nárůst vyvrcholil v roce 2008 (téměř 120 tisíc živě narozených). Od roku 2011 je však počet živě narozených nižší než 110 tisíc a očekává se další pokles.

Tak jak již bylo uvedeno, příčinou poklesu počtu narozených byl hluboký pokles plodnosti žen vyvolaný změnou reprodukčního chování – odkládáním rození dětí do vyššího věku.

Zatímco v roce 1992 byla úhrnná plodnost žen v ČR (Graf 3.2) ještě 1,71, v letech 1996–2003 se hodnota úhrnné plodnosti žen v ČR pohybovala pod 1,20 (s historickým minimem 1,13 v roce 1999). V důsledku realizace odložené plodnosti vzrostla úhrnná plodnost žen do roku 2008 na 1,50. Následovalo však období stagnace a opětovného mírného poklesu. V roce 2012 byla úhrnná plodnost pouze 1,45.

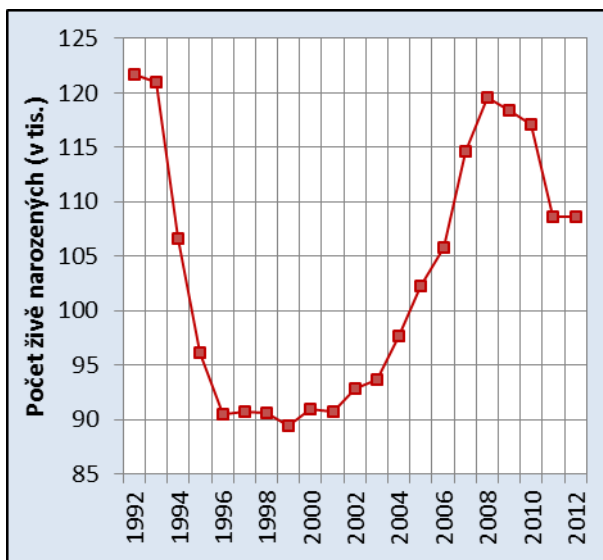
Tab. 3.1: Vývoj plodnosti a porodnosti v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Narození celkem	122 142	121 470	106 915	96 397	91 169	102 498	117 446	108 990	108 955
Živě narození	121 705	121 025	106 579	96 097	90 910	102 211	117 153	108 673	108 576
Mrtvě narození	437	445	336	300	259	287	293	317	379
Živě narození mimo manželství (%)	10,6	12,6	14,5	15,5	21,7	31,6	40,3	41,8	43,4
Úhrnná plodnost	1,71	1,67	1,44	1,28	1,14	1,28	1,49	1,43	1,45
Čistá míra reprodukce	0,82	0,80	0,69	0,61	0,55	0,62	0,72	0,69	0,70
Průměrný věk matky při porodu	24,8	25,0	25,4	25,8	27,2	28,6	29,6	29,7	29,8
Průměrný věk matky při 1. porodu	22,5	22,6	22,9	23,3	24,9	26,6	27,6	27,8	27,9

Zdroj dat: ČSÚ

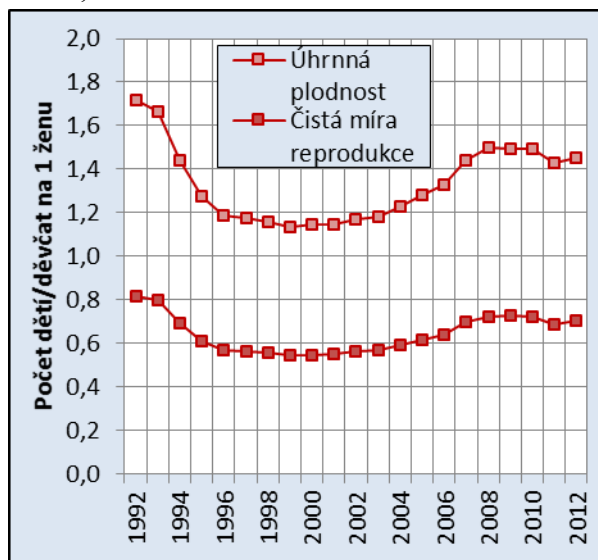
Úměrně poklesu úhrnné plodnosti se vyvíjela i hodnota čisté míry reprodukce. V roce 2012 dosahovala hodnoty zhruba 0,7 živě narozených děvčat na 1 ženu za celé reprodukční období. Aby byla zajištěna prostá reprodukce obyvatelstva ČR (tj. aby populace nevymírala), musela by být hodnota čisté míry reprodukce rovna přesně 1. To znamená, že by se plodnost žen musela proti roku 2012 zvýšit o zhruba 42 %.

Graf 3.1: Vývoj počtu živě narozených v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 3.2: Úhrnná plodnost a čistá míra reprodukce v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

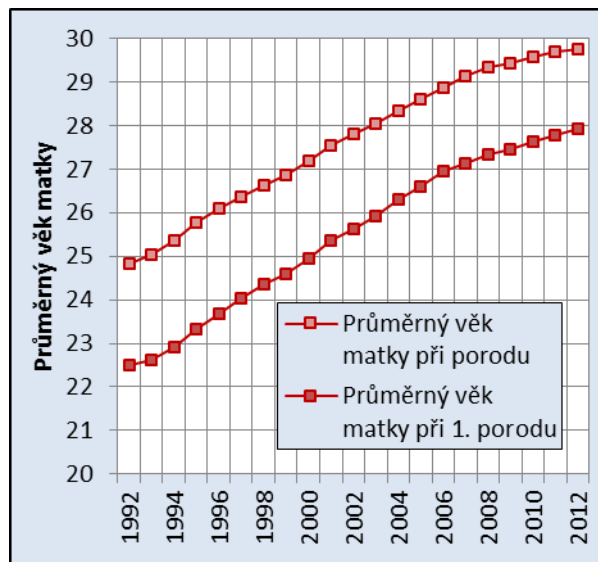
Uvedený trend transformace reprodukčního chování žen potvrzuje i vývoj průměrného věku matky při narození dítěte (Graf 3.3). Zatímco v letech 1992 byla jeho hodnota nižší než 25 let, v roce 2000 překročila 27 let, o tři roky později již byla vyšší než 28 let a v roce 2012 již

dosáhla téměř hodnoty 30 let. Podobný vývoj má průměrný věk ženy při narození prvního dítěte. Z hodnoty 22,5 roku v roce 1992 postupně vzrostl na téměř 28 let v roce 2012.

Několikanásobně se zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství (Graf 3.4). V roce 1992 se mimo manželství rodilo pouze zhruba 10 % dětí. V roce 1999 byl tento podíl již vyšší než 20 %, v roce 2002 překročil 25 %, o dva roky později 30 %. Od roku 2010 se v ČR rodí mimo manželství více než 40 % dětí.

Přesun mateřství do vyššího věku je názorně patrný z Grafu č. 3.5. Zatímco v roce 1992 se nejvíce dětí rodilo ženám 21–22letým, o 3 roky později měly nejvyšší plodnost ženy 23leté a v roce 2000 dosahovaly vrcholné plodnosti ženy až ve 26 letech. V roce 2012 se relativně nejvíce dětí narodilo ženám 30letým, což je obvyklý věk nejvyšší plodnosti v řadě západoevropských zemí.

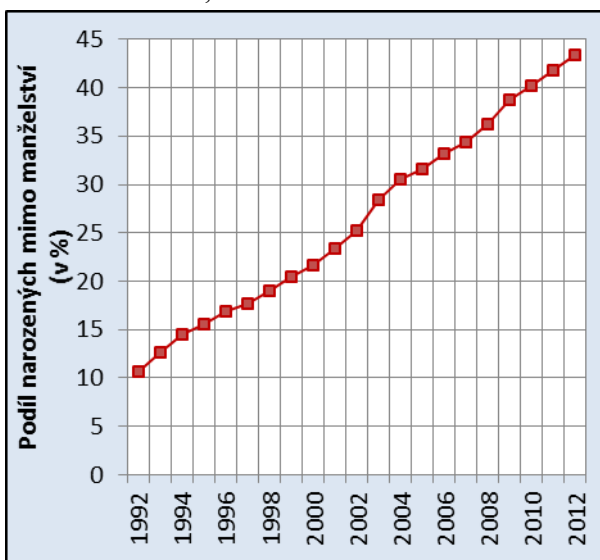
Graf 3.3: Vývoj průměrného věku matky při narození dítěte a při narození prvního dítěte v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

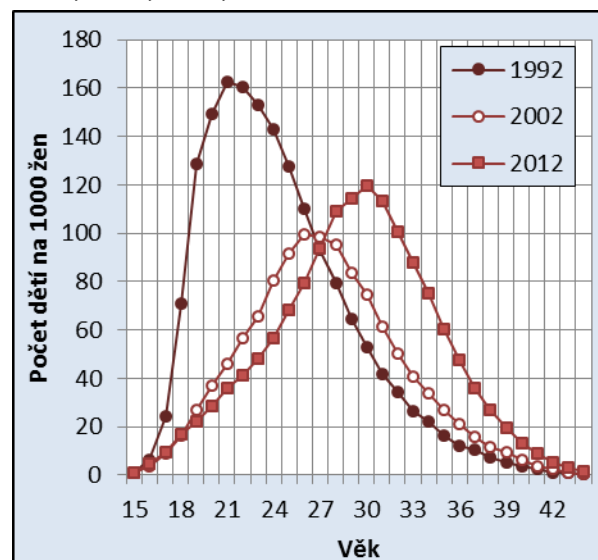
Některé nové trendy ve vývoji plodnosti a porodnosti, tak jak jsou zaznamenány v posledních 20 letech v České republice, jsou zřejmě nevratné. Průměrný věk žen při narození dítěte se již pravděpodobně trvale udrží na současné úrovni (kolem 30 let) nebo ještě o něco vzroste.

Graf 3.4: Vývoj podílu živě narozených mimo manželství v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 3.5: Vývoj specifických měr plodnosti žen v ČR, 1992, 2002, 2012

Zdroj dat: ČSÚ

Současnou úroveň plodnosti v ČR lze považovat stále za poměrně nízkou, demografové mluví o tzv. demografické pasti. Nízká úroveň plodnosti ovlivňuje nejenom současnou populační

situaci, ale i budoucí populační vývoj v České republice. Může mít za následek nejen postupný úbytek obyvatelstva, ale i rychlejší demografické stárnutí populace (tzv. stárnutí v základně věkové pyramidy).

Skutečnost, že v řadě západoevropských či skandinávských zemích je plodnost žen výrazně vyšší než v ČR, skýtá naději do budoucna, že současný stav nemusí být trvalý. Pomoci by jistě mohla vhodná propopulační a prorodinná politika, inspirací by mohly být právě výše uvedené země.

Slovenská republika

Tab. 3.2: Vývoj plodnosti a pôrodnosti v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Narodení spolu	74 997	73 583	66 644	61 668	55 366	54 625	60 599	61 003	55 715
Živonarodení	74 640	73 256	66 370	61 427	55 151	54 430	60 410	60 813	55 535
Mŕtvonarodení	357	327	274	241	215	195	189	190	180
Živonarodení mimo manželstva (%)	9,8	10,6	11,7	12,6	18,3	26,0	33,0	34,0	35,4
Úhrnná plodnosť	1,99	1,91	1,64	1,50	1,29	1,25	1,40	1,45	1,34
Čistá miera reprodukcie	0,96	0,92	0,80	0,73	0,63	0,60	0,68	0,70	0,64
Priemerný vek matky pri pôrode	25,04	24,27	24,53	24,70	26,59	27,69	28,62	28,88	28,75
Priemerný vek matky pri 1. pôrode	22,5	22,6	22,8	23,0	24,2	25,7	27,0	27,5	26,9

* V roku 2012 došlo k významnej zmene spracovania štatistiky narodených detí. Do roku 2011 (vrátane) boli do počtu narodených započítané aj deti narodené v zahraničí matkám s trvalým pobytom na Slovensku. Od roku 2012 sú zahrnuté len deti narodené na Slovensku matkám s trvalým pobytom.

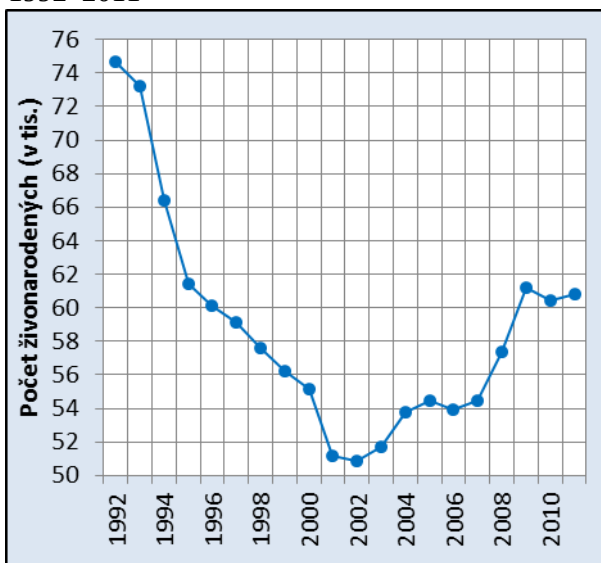
Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Prudký pokles počtu živonarodených detí z prvej polovice 90. rokov na Slovensku síce v nasledujúcich rokoch spomalil, no tento trend vyvrcholil až na začiatku 21. storočia, keď sa v rokoch 2001 a 2002 narodilo len niečo viac ako 51 tis. detí (Tab. 3.2). Ešte rok pred rozpadom Československa pritom prišlo na svet viac ako 74,6 tis. živonarodených detí. V poslednej dekáde vidíme postupný mierny nepravidelný nárast, ktorý sa navyše od roku 2009 zastavil na úrovni 60,5–61,5 tis. živonarodených detí (Graf 3.6).

Z hľadiska vývoja hodnôt úhrnnej plodnosti je možné hovoriť o troch etapách (Graf 3.7). V prvej polovici 90. rokov sledujeme predovšetkým dynamický pokles plodnosti. Kým v rokoch 1990 a 1991 hodnota úhrnnej plodnosti ešte dosahovala hranicu 2 detí a rok pred rozpadom Československa bola len tesne pod touto hranicou, v roku 1995 by sa pri zachovaní charakteru plodnosti narodilo jednej žene len 1,5 dieťaťa. V druhom období síce pokles plodnosti pokračoval, no jeho dynamika už bola miernejšia. Druhá vývojová etapa bola ukončená na začiatku 21. storočia, keď v roku 2002 dosiahla úhrnná plodnosť na Slovensku historicky najnižšiu hodnotu. V prípade, že by sa zachoval jej charakter a úroveň najbližších 35 rokov, potom by sa v priemere jednej žene narodilo len 1,16 dieťaťa. V priebehu jednej dekády sa tak pozícia Slovenska výrazne zmenila. Z krajiny s jednou z najvyššou plodnosťou v Európe sa stala populácia patriaca do celosvetovej skupiny štátov s najnižšou plodnosťou. Od roku 2000 do roku 2007 Slovensko patrilo medzi populácie s tzv. lowest-low fertility,

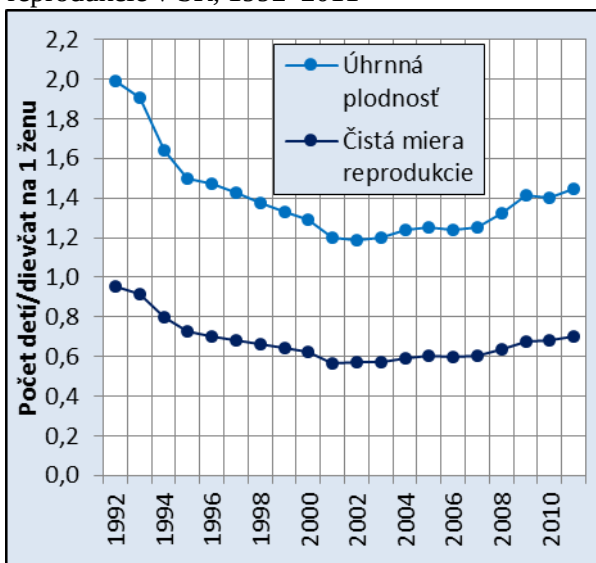
ktorú podľa Kohlera, Billariho a Ortegu (2002) a Billariho a Ortegu (2004) vymedzuje plodnosť nižšia ako 1,3 dieťaťa na ženu.

Graf 3.6: Vývoj počtu živonarodených detí v SR, 1992–2011

Zdroj dát: ŠÚSR

Graf 3.7: Úhrnná plodnosť a čistá miera reprodukcie v SR, 1992–2011

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

V poslednom treťom období od roku 2003 sme svedkami mierneho nárastu, ktorý však môžeme označiť ako nepravidelný. Výraznejší nárast hodnôt úhrnnej plodnosti nachádzame až medzi rokmi 2007–2009, kedy sa plodnosť zvýšila z úrovne 1,25 nad hranicu 1,4 dieťaťa na ženu (rok 2009). Nasledujúce nepriaznivé hospodárske pomery v dôsledku hospodárskej krízy však ďalší rast zastavili a v roku 2010 môžeme vidieť dokonca mierny pokles pod hranicu 1,4 dieťaťa na ženu (pozri Potančoková 2012).⁴ Posledný dostupný údaj pred zmenou metodiky (pozri poznámku pod Tab. 3.2) z roku 2011 naznačuje, že vplyv hospodárskej krízy na úroveň plodnosti mal na Slovensku len dočasný efekt, keďže priemerný počet detí na jednu ženu v tomto roku už dosiahol úroveň 1,45 dieťaťa na ženu. Ako je zrejmé z tohto prehľadu, úhrnná plodnosť na Slovensku už dve dekády zostáva pod hranicou prirodzenej obnovy populácie (2,1 dieťaťa na ženu). Podobne aj čistá miera reprodukcie vyjadrujúca do akej miery je generácia matiek nahrádzaná ich dcérami, sa dlhodobo udržiava pod hranicou 1 dieťaťa, keď medzi rokmi 1992–2011 klesla z pôvodných 0,96 dievčat na 0,60 v roku 2002, aby v nasledujúcom období vzrástla len na 0,7 dievčat.⁵

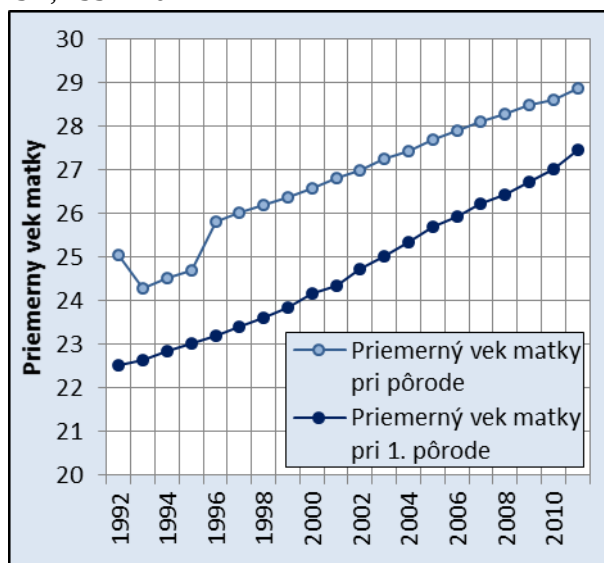
Jedným z hlavných dôvodov tak dynamických a súčasne výrazných zmien je celková premena reprodukčného správania v nových podmienkach transformujúcej sa spoločnosti. V nich dovtedy zaužívaný model skorého materstva a rodičovstva nenašiel svoje širšie uplatnenie a postupne bol medzigeneračne opúšťaný a nahrádzaný novým režimom, ktorého jedným

⁴ Slovensko v tomto prípade nie je ojedinelou krajinou, kde bolo možné identifikovať dopady krízy na úroveň plodnosti. Dokazuje to vývoj plodnosti v niektorých ďalších európskych krajinách už v roku 2009 (bližšie pozri Sobotka a kol. 2011).

⁵ Čistá miera reprodukcie hovorí aký počet dievčat nahrádza generáciu svojich matiek do priemerného veku, keď došlo k ich narodeniu. Je to teda priemerný počet dievčat, ktorý sa narodí jednej žene a dožije sa veku matky v čase ich pôrodu. Hodnota čistej miery reprodukcie je výsledkom kombinácie úrovne plodnosti a úmrtnosti v sledovanej populácii.

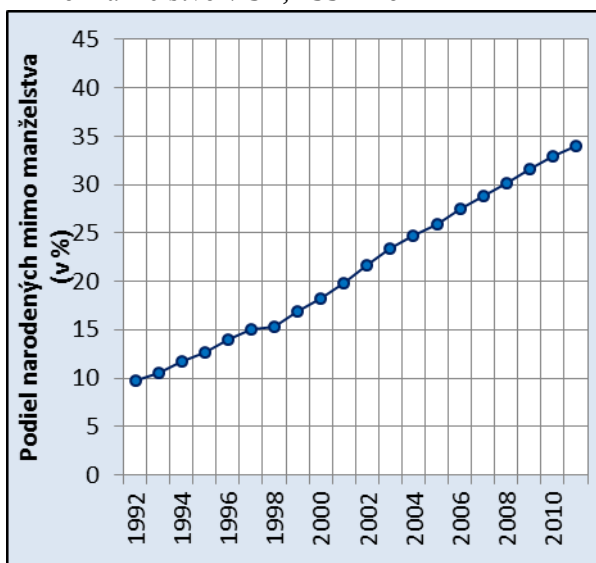
z hlavných znakov je odkladanie týchto životných udalostí do vyššieho veku. Výsledkom je značná zmena v charaktere vekovo-špecifických mier plodnosti a s tým súvisiacich indikátorov časovania plodnosti. Kým rok pred rozpadom Československa sa ženy v priemere prvýkrát stávali matky vo veku 22,5 roku, podľa posledných porovnateľných údajov z roku 2011 priemerný vek pri prvom pôrode vzrástol o takmer 5 rokov a pohyboval sa na úrovni takmer 27,5 roku. Podobne o necelé štyri roky vzrástol aj celkový priemerný vek pri pôrode z 25 na takmer 29 rokov.

Graf 3.8: Vývoj priemerného veku matky pri narodení dieťaťa a pri narodení prvého dieťaťa v SR, 1992–2011

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 3.9: Vývoj podielu živonarodených detí mimo manželstvo v SR, 1992–2011

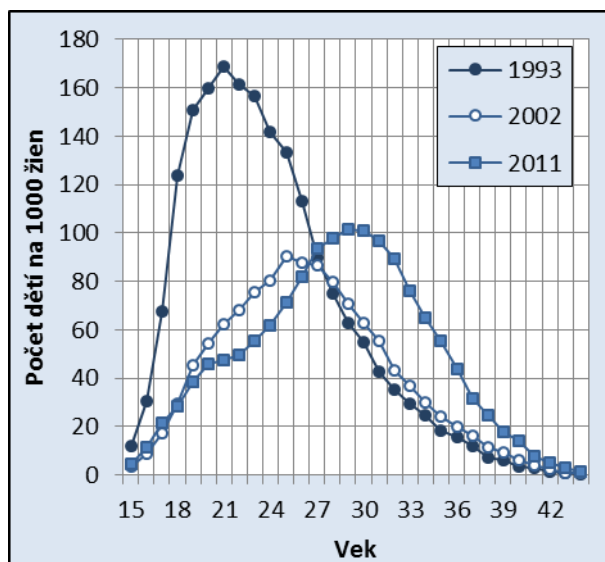
Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Ako je zrejmé z nasledujúcich dvoch grafov 3.10 a 3.11, v 90. rokoch sme boli svedkami poklesu plodnosti najmä vo veku, v ktorom sa v predchádzajúcom reprodukčnom režime koncentrovala najvyššia plodnosť. V druhom období po roku 2000 vidíme síce pokračovanie klesania plodnosti v mladšom veku (18–26 rokov), no hlavným znakom je nárast plodnosti vo veku 27 a viac rokov. Ten na intenzite nabral najmä v posledných šiestich rokoch. Maximum plodnosti sa za dve desaťročia z výrazného úzkeho maxima vo veku 21–22 rokov presunulo do širšieho a menej výrazného vrcholu vo veku 28–31 rokov. Súčasne s tým sa postupne vykryštalizovalo druhé podružné maximum v mladšom veku (okolo 20 rokov). Takéto do určitej miery bimodálne rozdelenie mier plodnosti podľa veku poukazuje na miernu heterogenitu reprodukčných plánov. Aj keď odkladanie materstva a rodičovstva do vyššieho veku predstavuje hlavný vývojový znak novovznikajúceho modelu reprodukčného správania, na Slovensku existuje určitá malá skupina žien uprednostňujúca skorý začiatok realizácie svojich reprodukčných plánov. Postupne sme tak svedkami diverzifikácie plodnosti z pohľadu veku, čo je predovšetkým výsledkom diferenciácií v reprodukčných stratégiách mladých žien (Potančoková, 2004; Potančoková a kol., 2008).

Kvantitatívny pohľad na transformáciu reprodukčného správania v priebehu posledných dvoch desaťročí na Slovensku ponúka nasledujúca Tab. 3.3. Kým v prvej polovici 90. rokov sa na celkovej intenzite plodnosti podieľala veková skupina 20–24 ročných približne 40 %

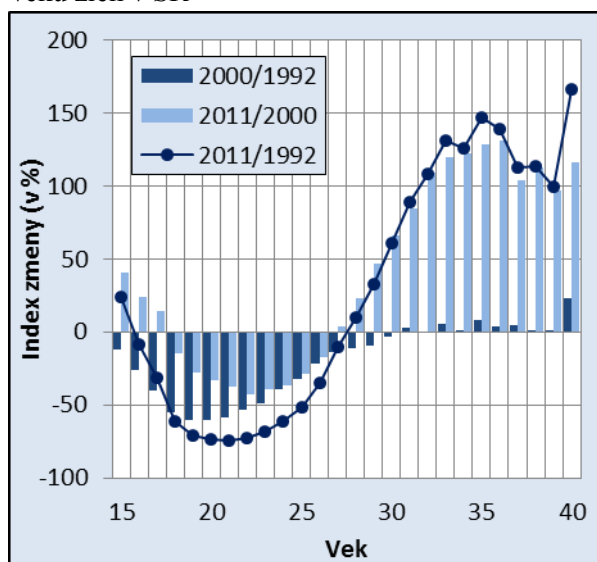
a vo veku 30 a viac rokov to bolo len približne 15 %, v súčasnosti tvorí plodnosť vo veku 20–24 rokov len približne pätinu a vo veku 30 a viac rokov je to už takmer 44 %. Najdynamickejšie sa pritom zmenila plodnosť žien vo veku 35 a viac rokov. Spolu s 30–34 ročnými sú to dve vekové skupiny, v ktorých môžeme vidieť nielen nárast ich váhy na celkovej intenzite plodnosti, ale aj skutočný nárast samotnej plodnosti.

Graf 3.10: Vývoj špecifických mier plodnosti žien v SR, 1992, 2002, 2011

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 3.11: Zmeny v intenzite plodnosti podľa veku žien v SR

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Vyššie diskutované zvyšovanie priemerného veku pri prvom pôrode je spojené nielen s odkladaním sobášov do vyššieho veku, ale aj samotným odkladaním narodenia prvého dieťaťa priamo v manželskom zväzku. Do jedného roku od uzavretia manželstva sa na Slovensku v prvej polovici 90 rokov narodilo takmer 65 % všetkých prvých detí vydatým ženám. V súčasnosti je to menej ako 40 %, pričom podiel tých ktorí sa narodili v dobe tri a viac rokov vzrástol z pôvodných 6 % na už takmer 30 %.

Tab. 3.3: Špecifické miery plodnosti, ich váha na celkovej úhrnnej plodnosti a indexy zmien medzi vybranými rokmi v SR

Rok / obdobie	Špecifické miery plodnosti (na 1000 žien)					Podiel vekových skupín na úhrnnej plodnosti (v %)					Úhrnná plodnosť
	-19	20-24	25-29	30-34	35+	-19	20-24	25-29	30-34	35+	
1992	257	882	545	219	92	12,9	44,2	27,3	11,0	4,6	1,99
1995	274	598	398	165	64	18,3	39,9	26,6	11,0	4,3	1,50
2000	119	421	438	220	95	9,2	32,5	33,9	17,0	7,4	1,29
2005	100	304	440	288	122	7,9	24,3	35,1	23,0	9,7	1,25
2009	107	281	456	389	179	7,6	19,9	32,3	27,5	12,7	1,41
2010	111	266	436	398	189	8,0	19,0	31,1	28,4	13,5	1,40
2011	106	261	447	429	207	7,3	18,0	30,8	29,6	14,3	1,45
2000/1992	-54%	-52%	-20%	1%	4%	...	...	...	...	...	-35%
2011/1992	-11%	-38%	2%	95%	117%	...	...	...	...	...	12%
2011/2000	-59%	-70%	-18%	96%	125%	...	...	...	...	...	-27%

Zdroj dát: ŠÚSR, výpočty autorov

Postupné uvoľňovanie vzťahu medzi manželstvom, tehotenstvom a rodičovstvom sa odzrkadľuje na zvyšovaní podielu detí narodených mimo manželstva. Kým v roku 1992 len približne každé desiate dieťa sa narodilo nevydatým ženám, od roku 2010 je to viac ako tretina a podľa posledných dostupných údajov z roku 2012 už viac ako 35 %. Na druhej strane súbežne s nárastom váhy nemanželských detí na Slovensku dochádzalo k poklesu tzv. predmanželských koncepcií. Prvé deti narodené v manželstve do 8 mesiaca od svadby⁶ ešte v prvej polovici 90. rokov predstavovali približne polovicu zo všetkých detí prvého poradia narodených vydatým ženám. Od roku 2009 však už nepredstavujú ani tretinu a podľa údajov z roku 2011 tvoria len necelých 28 %.

Nárast podielu detí narodených mimo manželstva pri súčasnom poklese predmanželských koncepcií nepriamo signalizuje na zmenu v normatívnom vnímaní tehotenstva a rodičovstva slobodných resp. nevydatých žien v slovenskej spoločnosti. Tehotenstvo tak nemusí a zdá sa, že čoraz vo väčšej miere ani nevedie k urýchleniu legitimovania vzťahu, prípadne ústi do slobodného materstva.

Československo

Plodnosť a porodnosť v období po 2. svetovej válke bola v SR trvale vyššia než v ČR. V roku 1992 sa v ČR narodilo len necelých 12 detí na 1000 obyvateľ, zatiaľ čo na Slovensku 14 detí. Príčinou bola nejen o niečo mladšia veková štruktúra obyvateľ Slovenska, ale predovšetkým výrazne vyššia plodnosť slovenských žien.

Tab. 3.4: Vývoj plodnosti a porodnosti v ČSR

Ukazateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Narodení celkom	197 139	195 053	173 559	158 065	146 535	157 123	178 045	169 993	164 670
Živě narodení	196 345	194 281	172 949	157 524	146 061	156 641	177 563	169 486	164 111
Mŕtvě narodení	794	772	610	541	474	482	482	507	559
Živě narodení mimo manželství (%)	10,3	11,9	13,5	14,4	20,4	29,7	37,8	39,0	40,7
Úhrnná plodnosť	1,81	1,75	1,51	1,35	1,20	1,28	1,46	1,44	1,41
Čistá míra reprodukce	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Průměrný věk matky při porodu	24,9	24,8	25,1	25,3	26,9	28,3	29,3	29,4	29,4
Průměrný věk matky při 1. porodu	22,5	22,6	22,9	23,2	24,6	26,3	27,4	27,7	27,6

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

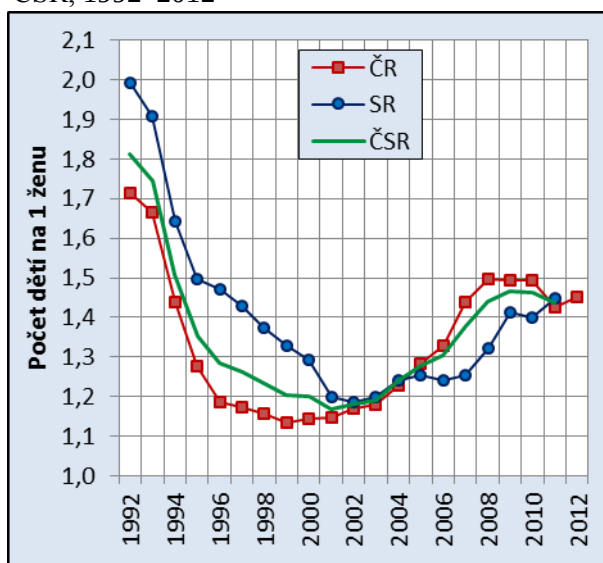
Trend vývoje počtu narodených v ČR a v SR bol podobný. Během 90. let počet živě narodených v obou zemích poměrně rychle klesal. Tempo poklesu bylo o něco rychlejší v ČR, počet živě narodených zde dosáhl svého historického minima již v roce 1999, kdy se živě narodilo méně než 90 tisíc dětí. To bylo pouze zhruba 73,5 % počtu živě narodených v roce 1992, na 1000 obyvateľ připadalo jen 8,7 živě narodených dětí. Na Slovensku dosáhl pokles počtu živě narodených svého minima až v roce 2002. Počet živě narodených byl jen o málo

⁶ Ide o pôrody detí, ktoré pri normálnej dĺžke gravidity boli počaté ešte pred uzavretím manželstva a môžeme sa domnievať, že práve tehotenstvo partnerky mohlo byť jedným z impulzov pre následný sobáš ešte pred pôrodom.

vyšší než 51 tisíc, tedy zhruba jen 68 % počtu živě narozených v roce 1992. Počet živě narozených na 1000 obyvatel (9,45 dítěte) byl však stále vyšší než v ČR.

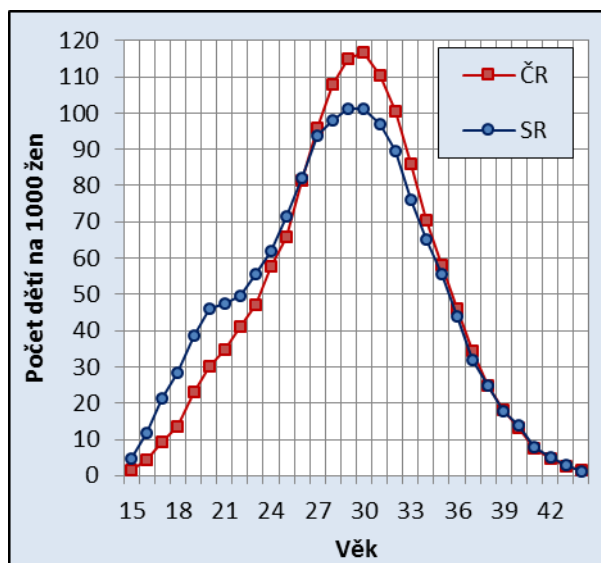
Následující oživení plodnosti a porodnosti bylo však v ČR o něco vyšší než na Slovensku. Od roku 2002 počet živě narozených v ČR několik let roste, v roce 2008 dosáhl úrovně více než 98 % počtu narozených v roce 1992. Naproti tomu počet živě narozených v SR v roce 2009 činil jen 82 % počtu z roku 1992. Počet živě narozených na 1000 obyvatel se v obou zemích téměř vyrovnal, v letech 2006–2008 byl dokonce poprvé v historii v ČR o málo vyšší než na Slovensku, v roce 2012 byla tato hodnota v obou zemích téměř stejná.

Graf 3.12: Vývoj úhrnné plodnosti v ČR, SR a ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Graf 3.13: Specifické míry plodnosti v ČR a SR v roce 2011

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

Počet živě narozených na 1000 obyvatel je však ovlivněn věkovou strukturou populace, především podílem žen ve věku nejvyšší plodnosti. Objektivnější mírou plodnosti žen je úhrnná plodnost (Graf 3.12).

V roce 1992 byla úhrnná plodnost žen na Slovensku zhruba o 0,3 vyšší než v ČR. V prvních letech 21. století však byl již rozdíl hodnot mezi oběma zeměmi zanedbatelný, od roku 2005 je dokonce poprvé v historii úhrnná plodnost žen v ČR vyšší než na Slovensku (s výjimkou roku 2011). Rozdíly však nejsou velké, dalo by se říci, že od počátku tohoto století je úhrnná plodnost žen v ČR a v SR podobná jako nikdy předtím.

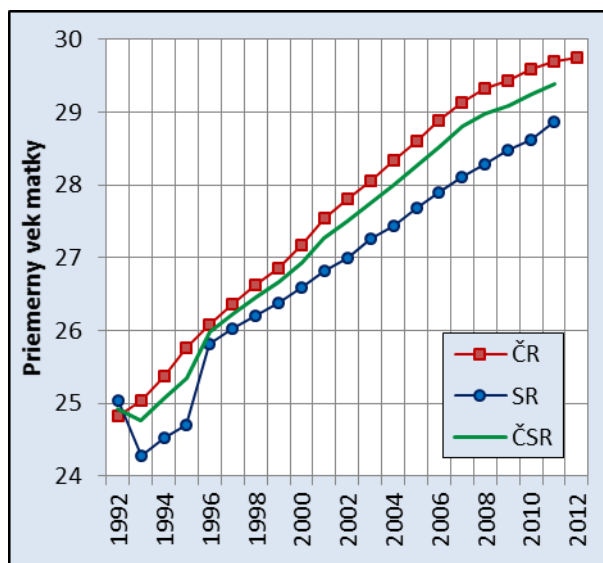
I když je úhrnná plodnost v obou zemích skoro stejná, její struktura se liší (Graf 3.13). V roce 2011, kdy byl rozdíl mezi úhrnnou plodností v ČR a SR minimální (pouze 0,023), měly ženy 15–26leté na Slovensku vyšší plodnost než v ČR, naopak plodnost žen 27–39letých byla vyšší v ČR než na Slovensku. Plodnost žen na Slovensku je tedy realizována v o něco nižším věku než v ČR. To potvrzuje i graf průměrného věku matky při 1. porodu (Graf 3.15).

Průměrný věk matky byl v roce 1992 o něco vyšší na Slovensku než v ČR. Příčinou byla především skutečnost, že slovenské ženy měly vyšší plodnost, tedy rodily více dětí vyššího pořadí. V obou zemích průměrný věk matky rostl. V ČR však byl růst rychlejší, takže již

v roce 1995 byl průměrný věk matky v ČR o něco vyšší než na Slovensku. Průměrný věk matky při narození 1. dítěte byl v roce 1992 v obou zemích téměř stejný. V ČR rostl opět rychleji než na Slovensku, již na přelomu tisíciletí dosáhl hodnoty zhruba 1 rok a po několika výkyvech měl stejnou hodnotu i v roce 2012. Je tedy zřejmé, že české ženy zahajují svoji reprodukční kariéru zhruba o rok později než ženy na Slovensku.

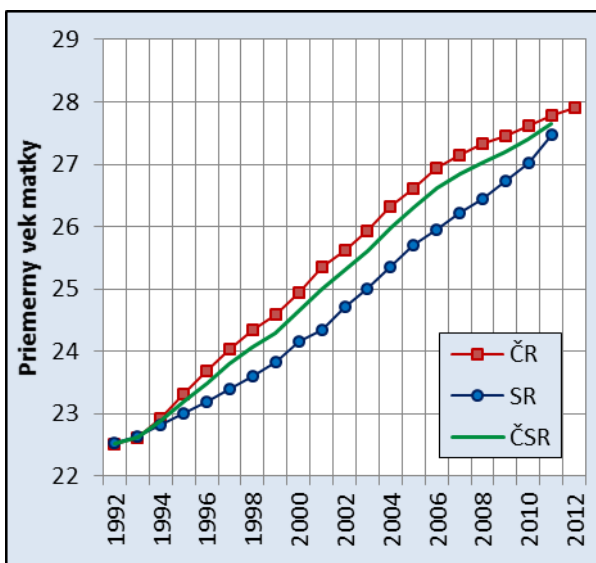
Je tedy možno konstatovat, že úhrnná plodnost žen v ČR i na Slovensku je v posledních letech zhruba stejná, přičemž ženy v ČR rodí děti zhruba o rok později než ženy na Slovensku.

Graf 3.14: Vývoj průměrného věku matky při porodu v ČR, SR a ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Graf 3.15: Vývoj průměrného věku matky při 1. porodu v ČR, SR a ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Potratovost

Potratovost je spojena z pohledu lidské reprodukce s procesem porodnosti a úmrtnosti. Potrat je jedním ze způsobů ukončení těhotenství. Rozlišujeme v rámci české a slovenské statistiky čtyři druhy potratů – samovolný, umělé přerušení těhotenství (UPT), tzv. interrupce (do 12. týdne těhotenství), ostatní (jde o převážně nelegální potraty) a ukončená mimoděložní těhotenství. Statistika potratů je v České i Slovenské republice velmi dobrá z pohledu úplnosti údajů, existuje povinnost hlásit všechny druhy potratů. V bývalém Československu byly interrupce zlegalizovány zákonem č. 68/1957 Sb. V roce 1986 byly zákonem č. 66/1986 Sb. zrušeny interrupční komise. Původním smyslem povolení interrupcí z jiných než zdravotních důvodů bylo řešit krajní situace, kdy velmi mladé ženy otěhotněly a byly neprovdané. Postupně se ale interrupce staly prostředkem k „plánování rodičovství“ u manželských párů v dobách, kdy nebyla dostupná moderní antikoncepce. Byla to tzv. antikoncepce ex-post. Po roce 1989 začaly být dostupné moderní antikoncepční prostředky a významně se snižuje plodnost i umělá potratovost. Na snižování umělé potratovosti má svůj podíl také osvěta poukazující na celou řadu problémů spojených s UPT a také na jiné možnosti řešení nechtěných těhotenství.

Česká republika

Ve vývoji potratovosti došlo v uplynulých 20 letech k výrazným změnám. Jak již bylo uvedeno, jejich hlavní příčinou byla dostupnost moderních antikoncepčních prostředků.

Tab. 4.1: Vývoj potratovosti v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Potraty celkem	109 281	85 445	67 434	61 590	47 370	40 023	39 273	38 864	37 733
Samovolné potraty	13 401	13 228	11 109	10 571	11 300	12 245	13 981	13 637	13 515
Umělé potraty (UPT + ostatní)	95 880	72 217	56 325	51 019	36 070	27 778	25 292	25 227	24 218
Úhrnná samovolná potratovost	0,19	0,18	0,15	0,14	0,15	0,16	0,18	0,18	0,18
Úhrnná umělá potratovost	1,34	1,00	0,77	0,70	0,48	0,37	0,33	0,34	0,33
Průměrný věk ženy při samovolném potratu	26,48	26,66	26,78	27,10	28,40	29,96	31,37	31,41	...
Průměrný věk ženy při umělém potratu	28,69	28,76	28,82	28,90	29,33	29,73	30,39	30,47	...
Samovolné potraty na 100 ukončených těhotenství	5,79	6,39	6,37	6,69	8,16	8,59	8,92	9,22	9,21
Umělé potraty na 100 ukončených těhotenství	41,43	34,90	32,31	32,29	26,04	19,49	16,14	17,06	16,51

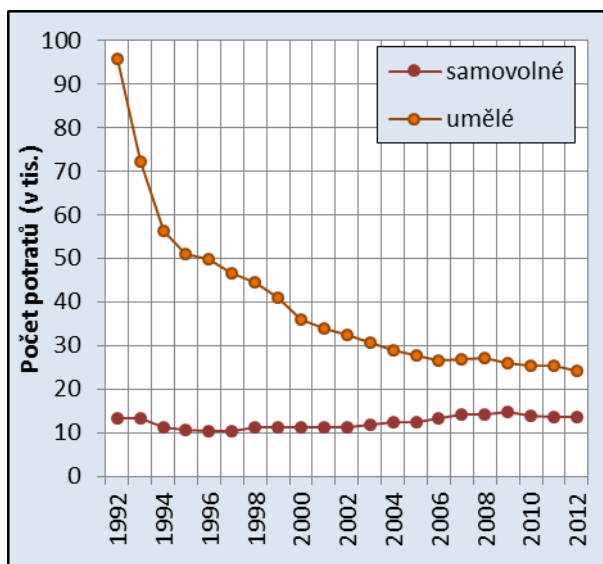
Zdroj dat: ČSÚ

Základní charakteristiky vývoje potratovosti v ČR udává Tab. 4.1. Počet umělých přerušení těhotenství v ČR v první polovině 90. let velmi výrazně poklesl. V důsledku další liberalizace příslušných zákonů bylo v letech 1997–1990 každý rok v ČR uměle ukončeno zhruba 110 tisíc těhotenství. V roce 1992 však činil počet umělých přerušení těhotenství pouze něco málo přes 94 tisíc a do roku 1995 poklesl pod 50 tisíc (Graf 4.1). I v dalších letech pokles pokračoval, i když pomalejším tempem. Od roku 2003 byl počet umělých přerušení těhotenství v ČR nižší než 30 tisíc ročně, od roku 2009 nižší než 25 tisíc. Proti roku 1992 se

tedy počet umělých přerušení těhotenství v ČR snížil zhruba na čtvrtinu. Pokles intenzity interrupcí byl v roce 1993 urychlen také zvýšením poplatku za umělé přerušení těhotenství z jiných než zdravotních důvodů.

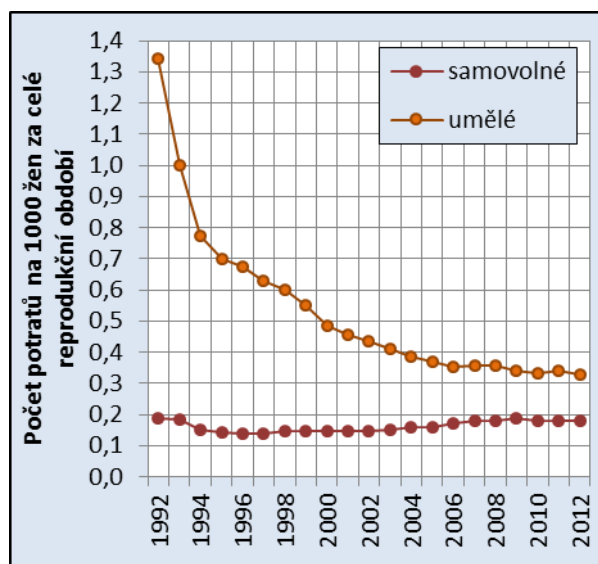
Počet evidovaných potratů se v ČR dlouhodobě snižuje, je to způsobeno především výrazným snížením počtu umělých přerušení těhotenství.

Graf 4.1: Vývoj počtu potratů v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 4.2: Vývoj úhrnné potratovosti v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

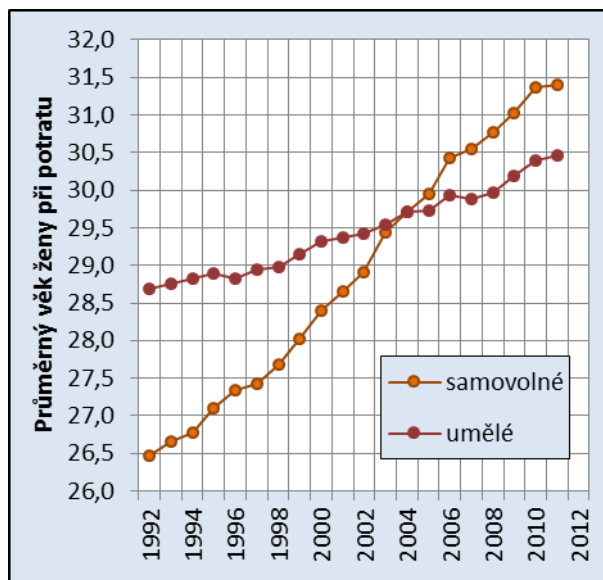
Naproti tomu počet samovolných potratů klesal pouze v první polovině 90. let, později stagnoval a v prvních letech tohoto století rostl (Graf 4.1). Trend jeho vývoje do určité míry kopíroval trend vývoje počtu narozených. V posledních letech byl počet samovolných potratů přibližně na úrovni roku 1992. Poměr počtu samovolných potratů ku počtu živě narozených se mírně zvýšil. Příčinou může být přesun plodnosti žen do vyššího věku, což přináší zvýšení rizika spontánních potratů.

Úroveň úhrnné potratovosti (co se týče umělých přerušení těhotenství) se velmi výrazně snížila (Graf 4.2). Zatímco při úrovni roku 1992 by na 1 ženu za celé její reprodukční období připadalo v průměru 1,35 uměle přerušovaných těhotenství, při úrovni roku 2012 by za celé reprodukční období připadlo v průměru zhruba 1 umělé přerušování těhotenství na 3 ženy. Naproti tomu úroveň úhrnné potratovosti týkající se spontánních potratů se po poklesu v posledních letech minulého století vrátila k hodnotám roku 1992 a činí v posledních letech zhruba 0,18. Při zachování této úrovně by to znamenalo 18 samovolných potratů na 100 žen za celé jejich reprodukční období, tedy v průměru 1 potrat na 5–6 žen.

Pokles potratovosti v 90. letech souvisí se změněnou společenskou situací a větší dostupností moderních antikoncepčních metod. I přes rychlý pokles není potratovost v České republice ve srovnání s Evropou nejnižší. Je třeba si uvědomit, že se definice a evidence potratů v jednotlivých zemích liší. Srovnávání ukazatelů potratovosti je tedy složitější z pohledu mezinárodního právě proto, že v některých zemích není evidence potratů tak úplná jako

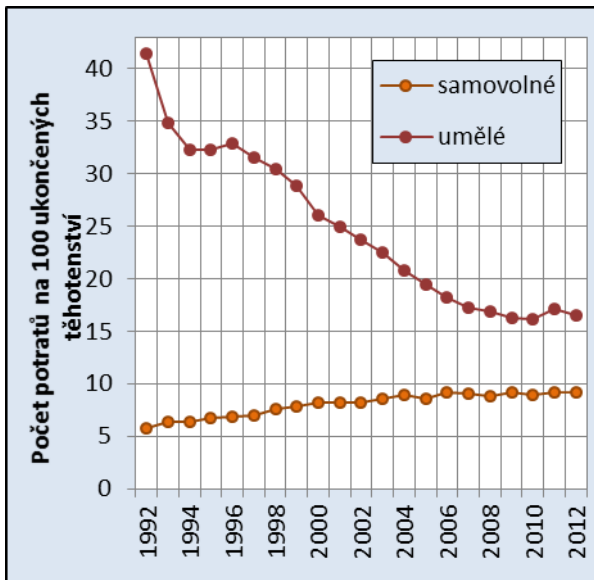
v České republice a následně se pak mohou ukazatele v mezinárodním srovnání jevit jako horší. Sledováním ukazatelů potratovosti můžeme také sledovat tzv. reprodukční ztráty. Neboli, kolik těhotenství by mohlo být navíc, kdyby nebyla ukončena potratem. Většinou vychází, že i kdyby všechna statisticky podchycená těhotenství skončila narozeným dítětem živě, nestačí to na prostou reprodukci obyvatelstva České republiky.

Graf 4.3: Průměrný věk ženy při potratu v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 4.4: Počet potratů na 100 ukončených těhotenství v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Jak již bylo dříve uvedeno, mladí lidé mění svoje priority a mění svoje náhledy na rodinu a rodičovství. Zvyšuje se počet mladých lidí, kteří nechtějí zakládat rodinu, neplánují žádné děti. Ve společnosti se více prosazuje individualismus.

Odkládání rození dětí do vyššího věku má pochopitelně za následek i růst průměrného věku ženy při potratu (Graf 4.3). Výrazně se zvyšoval především průměrný věk ženy při spontánním potratu, který po celé sledované období plynule rostl. Zatímco v roce 1992 činil zhruba 26,5 roku, v roce 2011 byl zhruba o 5 let vyšší. Plynulý růst pozorujeme rovněž u průměrného věku ženy při umělém přerušení těhotenství, který se zvýšil z necelých 29 let na zhruba 30,5 roku. Nejednalo se tedy zdaleka o tak velký nárůst jako v případě spontánních potratů. Odkládání těhotenství do vyššího věku mohlo totiž v některých případech znamenat vyšší počet interrupcí mladších žen.

Podíl počtu umělých přerušení těhotenství ze všech ukončených těhotenství se výrazně snížil (Graf 4.4). Zatímco v roce 1992 bylo v průměru ze 100 těhotenství více než 40 uměle přerušeno, kolem roku 2000 to bylo již jen zhruba 25 těhotenství (tedy v průměru každé čtvrté). V posledních letech činí podíl umělých přerušení těhotenství 16–17 %, tedy v průměru pouze každé šesté těhotenství je uměle přerušeno.

Podíl těhotenství, která skončila spontánním potratem, naopak plynule pomalu vzrůstal. Zatímco v roce 1992 končilo spontánním potratem jen v průměru každé dvacáté těhotenství, v posledních letech je to téměř každé desáté. Příčinou je jednak pokles počtu těhotenství

ukončených uměle, a dále též vyšší průměrný věk těhotných žen, který má za následek vyšší riziko spontánních potratů.

Vzhledem k tomu, že průměrný věk matek se již pravděpodobně nebude příliš zvyšovat, lze očekávat stabilizaci úrovně spontánní potratovosti (nebo dokonce její snížení v důsledku zlepšování péče o těhotné ženy). Rovněž úroveň umělé potratovosti se pravděpodobně bude stabilizovat nebo jen mírně snižovat.

Slovenská republika

Počas celého obdobia 1992 až 2012 sa počet potratov na Slovensku znižoval (Tabuľka 4.2, Graf 4.5). V 90. rokoch 20. storočia išlo o pokles veľmi intenzívny, po roku 2000 nastalo zmiernenie poklesu počtu potratov. Počet potratov v roku 2012 je historicky najnižší od roku 1958, keď boli legalizované umelé potraty (ďalej len UPT).

Tab. 4.2: Vývoj potratovosti v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Potraty celkom	49 530	45 552	41 264	35 879	23 593	19 332	17 218	16 872	16 377
Samovoľné potraty	6 899	6 700	5 854	5 725	5 125	4 905	4 636	5 083	5 163
Umelé potraty (UPT + ostatné)	42 626	38 815	34 883	29 409	18 468	14 427	12 582	11 789	11 214
Úhrnná samovoľná potratovosť	0,181	0,174	0,147	0,142	0,122	0,116	0,109	0,122	0,125
Úhrnná umelá potratovosť	1,105	1,004	0,893	0,756	0,449	0,346	0,299	0,287	0,273
Priemerný vek ženy pri samovoľnom. potrate	26,70	26,91	26,80	27,11	27,81	29,27	30,17	30,39	30,80
Priemerný vek ženy pri umelom potrate	29,08	28,98	28,79	29,02	29,03	29,56	30,11	30,29	30,48
Samovoľné. potraty na 100 ukončených. tehotenstiev	5,5	5,6	5,4	5,9	6,5	6,6	6,0	6,5	7,2
Umelé potraty na 100 ukončených tehotenstiev	34,2	32,6	32,3	30,1	23,4	19,5	16,2	15,1	15,6

Zdroj dat: ŠÚSR

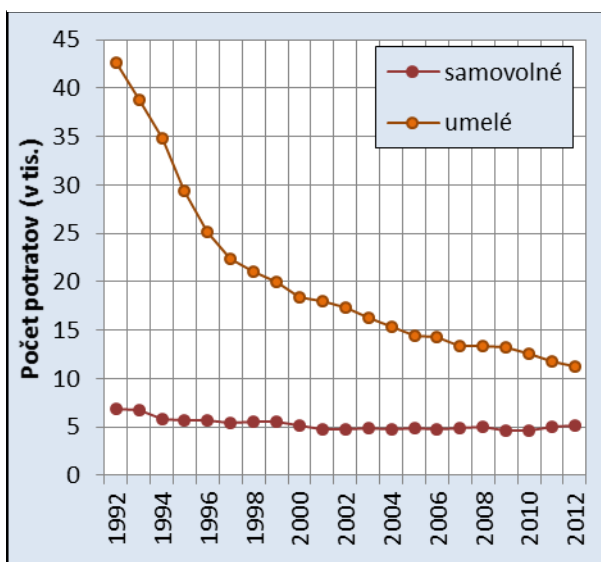
Na priaznivom vývoji potratovosti sa posielala hlavne pozitívny vývoj umelej potratovosti. Aj počet UPT dosiahol v roku 2012 najnižšiu hodnotu od roku 1958. U samovoľných potratov mierne klesajúci trend z 90. rokov vystriedala stagnácia po roku 2000. Výsledkom uvedených trendov je, že samovoľné potraty sa podieľajú na celkovom počte potratov čoraz výraznejším podielom. V roku 2012 to bolo už 31,5 %, t.j. 2,3-násobné zvýšenie ich zastúpenia oproti roku 1992.

Pozitívny vývoj UPT sa prejavil aj na pozitívnych zmenách v štruktúre ukončených tehotenstiev. V 90. rokoch minulého storočia bol totiž pokles potratovosti intenzívnejší ako pokles plodnosti. Po roku 2000 prispelo k pozitívnej zmene v štruktúre ukončených tehotenstiev aj zvýšenie plodnosti. Kým v čase rozpadu Československa sa až 40 % tehotenstiev na Slovensku končilo potratom, v roku 2012 to bolo už menej ako 23 %. Zatiaľ čo podiel samovoľných potratov na ukončených tehotenstvách stagnuje nad hranicou 5 % a hodnota 7,2 % z roku 2012 je z celého sledovaného obdobia najvyššia, podiel UPT na ukončených tehotenstvách sa v období 1992 až 2012 znížil z viac ako 34 % na 15,6 % (Tabuľka 4.2, Graf 4.8).

Za hlavné faktory, ktoré ovplyvňujú vývoj potratovosti, sa v prípade samovoľných potratov uvádza zdravotný stav žien a úroveň zdravotnej starostlivosti a v prípade umelých potratov osveta a dostupnosť antikoncepcie (Potančoková 2012b).

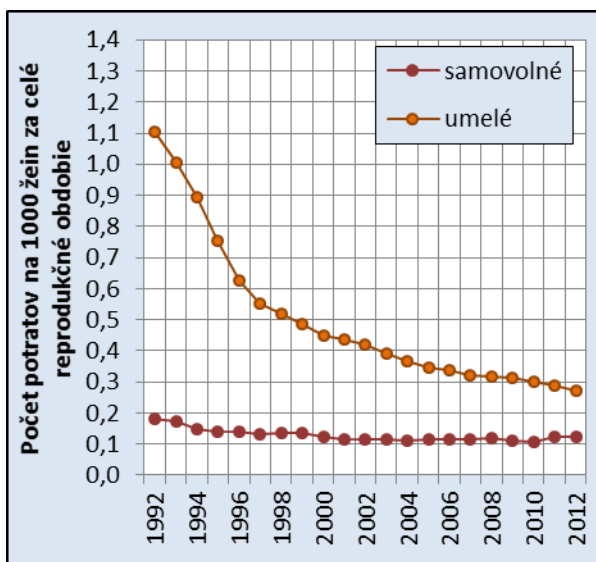
Aj úhrnné miery potvrdzujú znižovanie umelej potratovosti a stagnáciu samovoľnej potratovosti (Tabuľka 4.2, Graf 4.6). Pokles umelej potratovosti bol v 90. rokoch 20. storočia veľmi intenzívny. Medzi rokmi 1992 a 1997 sa umelá potratovosť znížila o 50 % (z hodnoty vyššej ako 1 na hodnotu 0,55). Nepretržitý pokles umelej potratovosti pokračoval aj v druhej polovici 90. rokov a pretrval až po súčasnosť, celkom logicky s podstatne nižšou intenzitou. Na ďalšie zníženie umelej potratovosti na polovičnú hodnotu bolo potrebných 15 rokov (predtým len 5 rokov). Celkovo sa za sledované obdobie znížila umelá potratovosť o viac ako 75 %, čo bola najväčšia porevolučná zmena zo všetkých reprodukčných procesov.

Graf 4.5: Počet potratov v SR, 1992–2012

Zdroj dat: ŠÚSR

Graf 4.6: Vývoj úhrnnej potratovosti v SR, 1992–2012

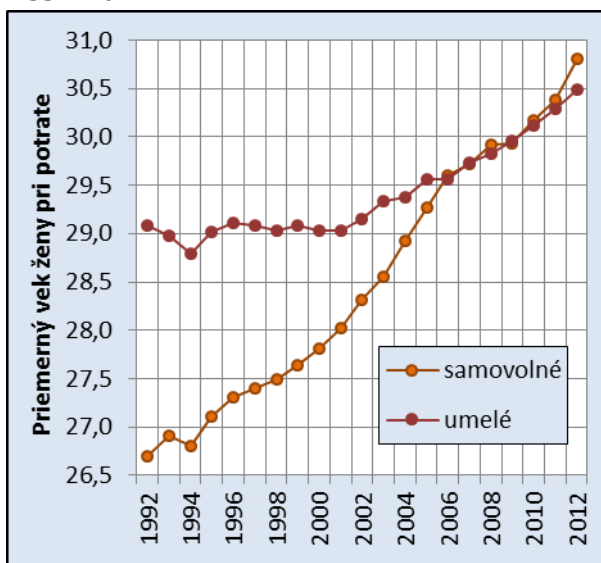
Zdroj dat: ŠÚSR

Priemerný vek žien pri potrate sa zvyšuje. V prípade samovoľných potratov ide o dlhodobý rastúci trend, ktorý zodpovedá odkladaniu vstupu do reprodukcie a je v súlade s rastúcim vekom žien pri pôrode. V prípade UPT priemerný vek žien pri potrate v 90. rokoch stagnoval a začal sa zvyšovať až od roku 2002. Stagnácia priemerného veku súvisí predovšetkým so znížením umelej potratovosti na konci reprodukčného obdobia (vydaté ženy, ktoré už nechcú mať viac detí) a zvýšením umelej potratovosti na začiatku reprodukčného obdobia (slobodné ženy, ktoré ešte nechcú mať deti). Od roku 2006 má priemerný vek v prípade oboch druhov potratu zhodný (mierne rastúci trend) a prakticky identické hodnoty (Tabuľka 4.2).

Viac ako 90 % UPT dlhodobo pripadá na slobodné alebo vydaté ženy. V roku 2012 UPT rozvedených a ovdovelých žien prvýkrát presiahli hodnotu 10 %, aj to len o jednu desatinu. Zatiaľ čo zastúpenie umelých potratov ovdovelých žien bolo minimálne s dlhodobou stabilným trendom a potraty rozvedených žien mali len veľmi mierne rastúcu tendenciu s hodnotami pod 10 %, podiel slobodných a vydatých žien na celkovom počte umelých potratov sa po roku 1992 výrazne zmenil. Základným trendom vo vývoji UPT podľa rodinného stavu žien bol

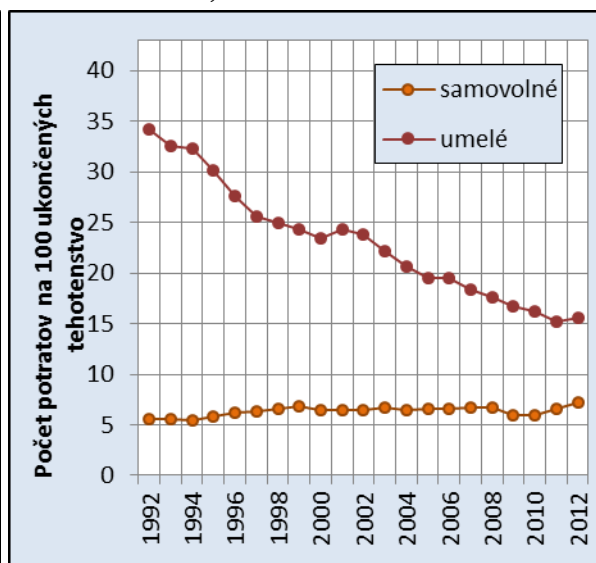
presun umelých potratov medzi slobodnými a vydatými ženami. Kým v roku 1992 dominovali UPT vydatých žien (skoro 80 % zo všetkých umelých potratov), v roku 2012 už bol podiel UPT u slobodných a vydatých žien prakticky vyrovnaný (rozdiel necelý percentuálny bod). Samozrejme svoju úlohu zohráva aj zmenená štruktúra obyvateľstva podľa rodinného stavu, v ktorej strácajú postupne svoje dominantné postavenie osoby žijúce v manželstve a najrýchlejšie rastúcou skupinou sú slobodné osoby. Z nasmerovania obidvoch trendov je zrejmé, že už v najbližšej budúcnosti budú najčastejšie podstupovať interrupcie slobodné ženy, čo bude znamenať historickú zmenu vo vývoji umelej potratovosti podľa rodinného stavu.

Graf 4.7: Priemerný vek ženy pri potrate v SR, 1992–2012

Zdroj dat: ŠÚSR

Graf 4.8: Počet potratov na 100 ukončených tehotenstvo v SR, 1992–2012

Zdroj dat: ŠÚSR

Vývoj umelej potratovosti podľa počtu detí je okrem zmien v potratovom správaní významne ovplyvnený aj klesajúcou pôrodnosťou. Zastúpenie žien s dvomi a viac deťmi v populácii sa znižuje, zastúpenie bezdetných žien a žien s jedným dieťaťom sa naopak zvyšuje. Týmto trendom zodpovedá aj vývoj rozdelenia UPT podľa počtu detí. UPT žien s dvomi a tromi deťmi sa na celkom počte umelých potratov podieľajú stále menším podielom. Na druhej strane podiel UPT bezdetných žien a žien s jedným dieťaťom na celkovom počte umelých potratov sa zvyšuje. Stabilný a nízky podiel UPT v prípade žien so štyrmi a viac deťmi potvrdzuje predpoklad, že pokiaľ má rodina viac detí, k interrupcii siahla už len málo kedy.

Československo

Vývoj potratovosti za posledných 20 rokov v obidvoch krajinách má veľmi podobný priebeh.

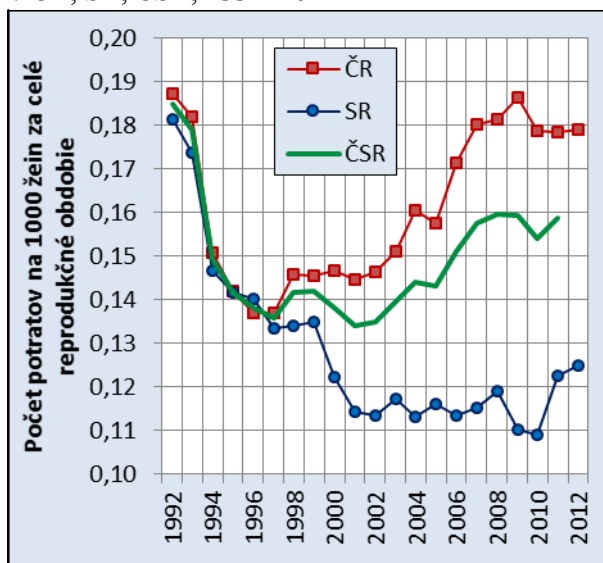
V prípade umelej potratovosti, ktorá je rozhodujúca pre vývoj celkovej potratovosti, zostali trendy v obidvoch krajinách prakticky zhodné počas celého sledovaného obdobia a rozdiely v hodnotách úhrnnej umelej potratovosti v jednotlivých rokoch vo väčšine prípadov nepresiahli 10 %. Je preto veľmi pravdepodobné, že aj v prípade zachovania spoločného štátu by vývoj umelej potratovosti prebiehal obdobne, ako ho dnes poznáme z jednej či druhej republiky a ako ho v hypotetickej podobe prezentujeme v tejto štúdii.

Tab. 4.3: Vývoj potratovosti v ČSR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Potraty celkom	158 811	130 997	108698	97 469	70 963	59 355	56 492	55 736	54 110
Samovoľné potraty	20 300	19 928	16 963	16 296	16 425	17 150	18 617	18 720	18 678
Umelé potraty (UPT + ostatné)	138 511	111 069	91 735	81 173	54 538	42 205	37 875	37 016	34 246
Úhrnná samovoľná potratovosť	0,19	0,18	0,15	0,14	0,14	0,14	0,15	0,16	...
Úhrnná umelá potratovosť	1,26	1,00	0,82	0,72	0,47	0,36	0,32	0,32	...
Priemerný vek ženy pri samovoľnom potrate	26,55	26,74	26,79	27,10	28,22	29,76	31,07	31,13	...
Priemerný vek ženy pri umelom potrate	28,81	28,84	28,81	28,94	29,23	29,67	30,30	30,41	...
Samovoľné. potraty na 100 ukončených. tehotenstiev	5,70	6,11	6,01	6,38	7,55	7,92	7,94	8,29	8,54
Umelé potraty na 100 ukončených tehotenstiev	38,91	34,07	32,50	31,77	25,08	19,50	16,15	16,40	16,20

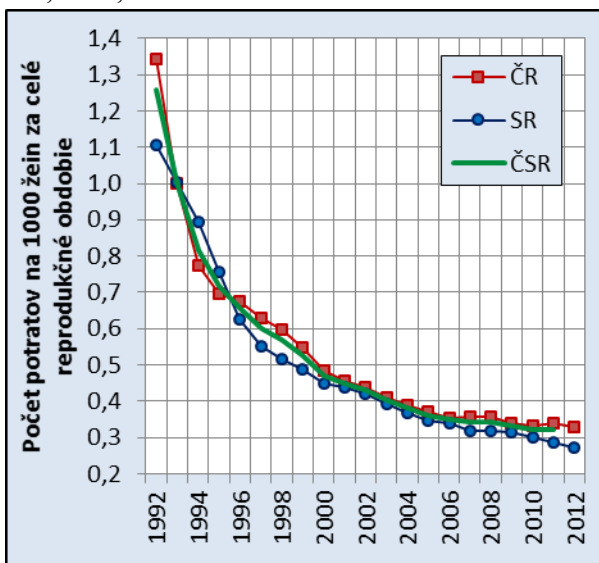
Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

Graf 4.9: Úhrnná samovoľná potratovosť v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

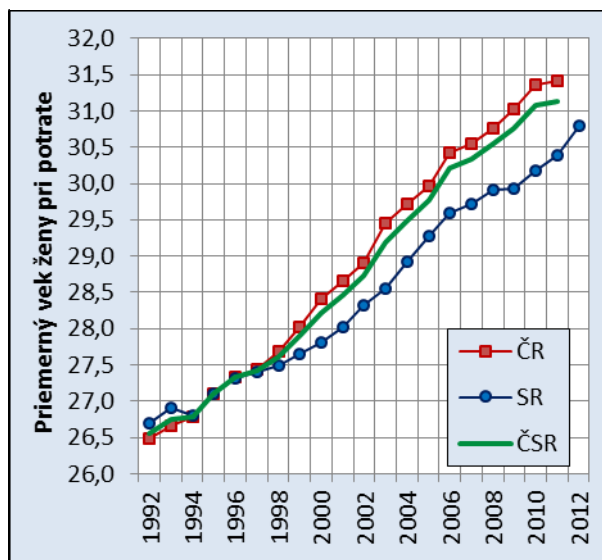
Graf 4.10: Úhrnná umelá potratovosť v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

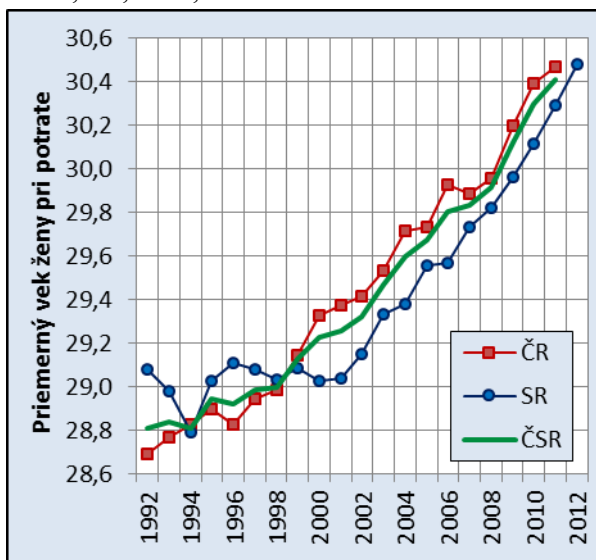
Väčší rozdiel je vo vývoji samovoľnej potratovosti. Do roku 1996 bol trend samovoľnej potratovosti v Česku aj na Slovensku klesajúci a zhodný, po roku 1996 sa trendy samovoľnej potratovosti v oboch krajinách rozišli. V Českej republike bol hneď po roku 1996 zaznamenaný opätovný nárast samovoľnej potratovosti, ktorý sa zastavil až v roku 2008 na úrovni hodnôt z roku 1992. Na Slovensku pokračoval pokles samovoľnej potratovosti až do roku 2000 a nasledovných 12 rokov možno označiť ako stagnáciu s miernymi výkyvmi na konci sledovaného obdobia. Kým v roku 1992 boli hodnoty úhrnnej samovoľnej potratovosti v oboch krajinách prakticky zhodné, v roku 2012 bola samovoľná potratovosť v Českej republike zhruba o 40 % vyššia ako na Slovensku (Graf 4.9). Hlavným dôvodom rozdielov pri samovoľnej potratovosti je priaznivejší vývoj ukončených tehotenstiev v Českej republike, kde sa pokles zastavil už v roku 2001. Na Slovensku to bolo až v roku 2007.

Graf 4.11: Priemerný vek ženy pri samovoľnom potrate v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

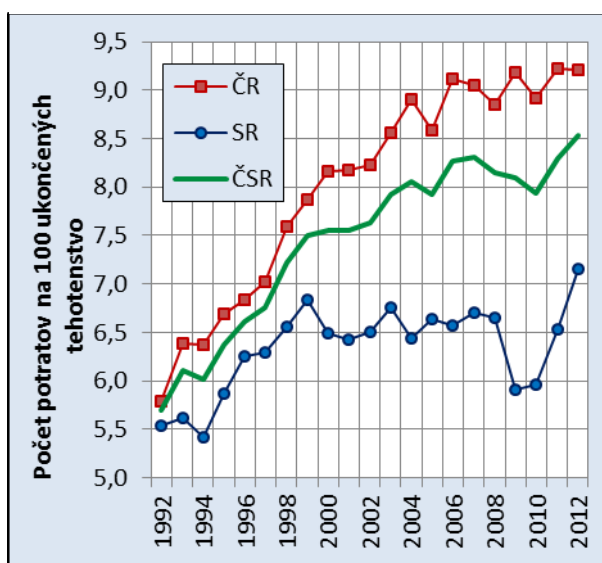
Graf 4.12: Priemerný vek ženy pri umelom potrate v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

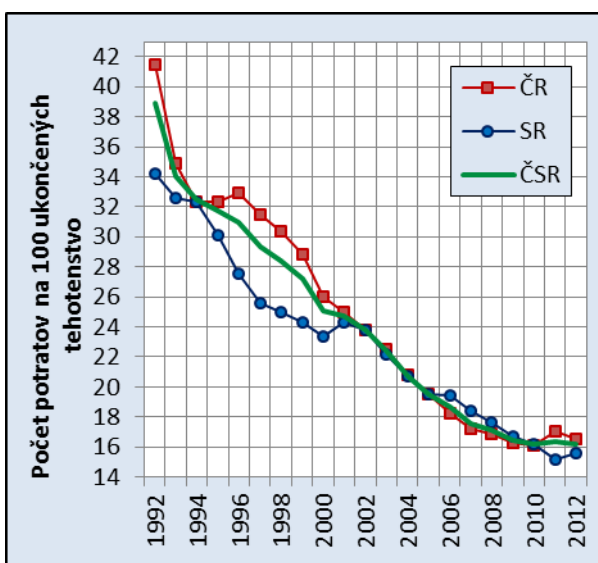
Priemerný vek ženy pri potrate (samovoľnom aj umelom) je v Českej republike vyšší ako na Slovensku. Väčší rozdiel je v prípade samovoľnej potratovosti (necelý rok), ktorý je v súlade s vyšším priemerným vekom českých žien pri pôrode. V prípade umelých potratov je rozdiel len niekoľko mesiacov a ku koncu sledovaného obdobia sa aj tento malý rozdiel ešte znižuje. Trendy vo vývoji priemerného veku pri potrate sú v oboch krajinách zhodné a stabilné a sú prejavom odkladania vstupu do reprodukcie do vyššieho veku. Dá sa predpokladať, že rovnaké by tieto trendy boli pravdepodobne aj v prípade zachovania

Graf 4.13: Počet samovoľných potratov na 100 ukončených tehotenstvom v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

Graf 4.14: Počet umelých potratov na 100 ukončených tehotenstvom v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

spoločného štátu (Graf 4.11 a 4.12).

Podiel umelých potratov na ukončených tehotenstvách sa v Česku aj na Slovensku dlhodobo znižuje, pričom od roku 2001 je prakticky zhodný (Graf 4.14). Naopak podiel samovoľných potratov sa zvyšuje, do roku 1999 v oboch republikách a od roku 2000 už iba v Česku. Rozdielny vývoj po roku 2000 znamená, že v súčasnosti pripadá v Českej republike na 100 ukončených tehotenstiev o dva samovoľné potraty viac ako na Slovensku (Graf 4.13).

Celkovo možno konštatovať, že trendy vo vývoji potratovosti sú v oboch krajinách po rozdelení Československa veľmi podobné. V prípade umelých potratov, ktoré sa rozhodujúcou mierou podieľajú na celkovej potratovosti, sú trendy zhodné a hodnoty umelej potratovosti veľmi blízke. Väčší rozdiel je v prípade samovoľných potratov. Zhodný trend sa po roku 1999 zmenil a veľmi blízke hodnoty samovoľnej potratovosti sa postupne vzdŕaľovali. Od roku 2006 je samovoľná potratovosť v Česku o viac ako 30% vyššia v porovnaní so samovoľnou potratovosťou na Slovensku, pričom najväčší rozdiel bol v roku 2009 (41%).

Úmrtnost

Také proces úmrtnosti v posledních dvaceti letech je silně ovlivněn politickými změnami, které nastaly po roce 1989 a následně po rozdělení Československa. Relativně rychlá přeměna politického systému měla za následek ekonomickou transformaci směřující k tržnímu hospodářství. V této době se vytvářely lepší podmínky pro zlepšování zdravotního stavu populace. V rámci transformace společnosti dochází i k reformě zdravotnictví. Lidé si mohou vybírat svého lékaře, vzniká privátní zdravotní péče. Výrazně se zlepšuje dostupnost účinných léků, především na léčbu nemocí oběhové soustavy. Dostupná začíná být i moderní zdravotnická technika. Stoupá počet výkonů zdravotnických služeb u kardiochirurgických operací. To vše vede ke snížení úmrtnosti především na nemoci oběhové soustavy.

Kromě toho se projevují změny životního stylu obyvatelstva. Lidé více dbají o svoje zdraví, protože ztráta příjmů v důsledku nemoci může být (na rozdíl od minulého režimu) značně velká. Mění se přístup ke stravovacím návykům. Více lidí dbá na pestrost stravy a používání kvalitních potravin, které jsou sice dražší, ale dostupné. Také se mění složení populace z pohledu struktury pracovních sil, méně lidí vykonává fyzicky náročné práce, více lidí pracuje ve službách. Společnost věnuje více pozornosti kvalitě životního a pracovního prostředí.

Výše uvedené skutečnosti i řada dalších měly za následek rychlejší snižování úmrtnosti než ve druhé polovině 80. let. Kojenecká úmrtnost i novorozenecká úmrtnost poklesly na velmi nízké hodnoty, jedny z nejnižších nejen v Evropě, ale na celém světě. Postupně docházelo ke snižování intenzity úmrtnosti ve středním a starším věku. Výrazně klesala úmrtnost na nemoci oběhové soustavy. To vše se projevilo v trvalém prodlužování střední délky života při narození, především u mužů.

Česká republika

Podrobnější popis vývoje základních charakteristik úmrtnosti v ČR nalezneme v Tab. 5.1 a Grafech 5.1–5.4.

Počet zemřelých je ovlivněn nejen samotnou intenzitou úmrtnosti, ale i věkovou strukturou populace. Rozložení zemřelých se liší nejen podle věku, ale také podle pohlaví. V roce 1992 bylo mezi zemřelými muži 22,4 % ve věku 80 a více let, mezi zemřelými ženami to bylo 45,1 % ve věku 80 a více let. Podíl osob 80 letých a starších ze všech zemřelých se neustále mírně zvyšuje. V roce 2012 to bylo 31,5 % mužů a 57,2 % žen ve věku 80 let a více. Příčinou je nejen zvyšování střední délky života, ale i pokles kojenecké a novorozenecké úmrtnosti i změny ve věkové struktuře. Do věkové skupiny 80letých a starších postupně vstupovaly silné populační ročníky narozené po skončení první světové války.

Vývoj počtu zemřelých v letech 1992 až 2012 je názorně vidět v Tab. 5.1. Počet zemřelých měl do roku 2006 klesající trend s občasnými výkyvy. Zatímco v roce 1992 zemřelo v ČR více než 120 tisíc osob, v roce 2006 jich bylo jen něco málo přes 104 tisíce (Tab. 5.1). Historicky nejvyšší počet zemřelých byl v roce 2012 a nejméně zemřelých bylo v roce 2006.

V posledních letech počet zemřelých mírně roste, v roce 2012 překročil 108 tisíc. Počty zemřelých jsou však pochopitelně ovlivněny nejen úrovní úmrtnosti, ale i věkovou strukturou populace. Nárůst počtu starších osob v populaci vede k růstu počtu zemřelých.

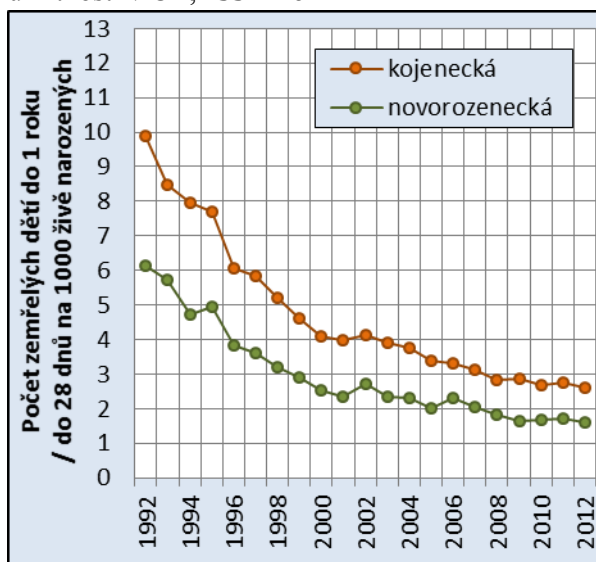
Tab. 5.1: Vývoj úmrtnosti v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet zemřelých - obě pohlaví	120 337	118 185	117 373	117 913	109 001	107 938	106 844	106 848	108 189
Střední délka života při narození – muži	68,53	69,31	69,54	69,72	71,65	72,88	74,37	74,69	75,00
Střední délka života při narození – ženy	76,14	76,41	76,58	76,63	78,35	79,10	80,60	80,74	80,88
Střední délka života při narození – rozdíl	7,61	7,11	7,05	6,91	6,70	6,22	6,23	6,05	5,88
Střední délka života ve věku 65 let – muži	12,22	12,56	12,75	12,71	13,72	14,38	15,26	15,47	15,59
Střední délka života ve věku 65 let – ženy	15,89	15,90	15,99	16,05	17,09	17,55	18,71	18,82	18,91
Střední délka života ve věku 65 let – rozdíl	3,67	3,34	3,24	3,34	3,37	3,18	3,45	3,35	3,32
Novorozenecká úmrtnost	6,15	5,72	4,74	4,94	2,54	2,02	1,67	1,71	1,61
Kojenecká úmrtnost	9,89	8,49	7,95	7,70	4,10	3,39	2,67	2,74	2,62

Zdroj dat: ČSÚ

Po celé sledované období pokračoval pokles kojenecké i novorozenecké úmrtnosti (Graf 5.1). Ještě v roce 1992 byla kojenecká úmrtnost na úrovni téměř 10 zemřelých dětí do jednoho roku na tisíc živě narozených. V roce 2012 to bylo jen 2,6 dítěte, kojenecká úmrtnost tedy během posledních 20 let poklesla téměř na čtvrtinu. V roce 1992 zemřelo do 28 dnů po narození 6,15 dítěte na tisíc živě narozených, v roce 2012 to bylo jen 1,61 dítěte, což je opět zhruba čtvrtina hodnoty z roku 1992. Novorozenecká úmrtnost, tedy úmrtnost do 28 dnů po narození, představovala po celé sledované období zhruba 62 % kojenecké úmrtnosti, tedy úmrtnosti do 1 roku. Kojenecká a novorozenecká úmrtnost se tedy v průměru každý rok snížily zhruba o 6 %. V současné době jsou již na velmi nízké úrovni a nelze předpokládat jejich další výrazné snižování. Střední délka života při narození se tak v budoucnu bude prodlužovat především v důsledku dalšího snižování úmrtnosti osob v dospělém věku.

Graf 5.1: Vývoj kojenecké a novorozenecké úmrtnosti v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Střední délka života novorozence po celé sledované období rostla (Graf 5.2). V roce 1992 byla pro muže 68,53 let a pro ženy 76,14 let. V roce 2012 činila pro muže 75,00 let a pro ženy

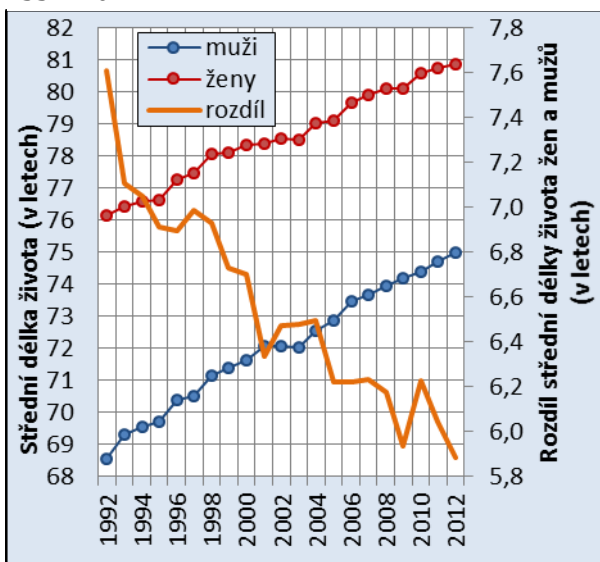
80,88 let. Ve sledovaném období se tedy střední délka života muže prodloužila o zhruba 6,5 roku a střední délka života ženy vzrostla o téměř 5 let. Průměrný roční nárůst činil tedy u mužů téměř 4 měsíce (0,32 roku), u žen necelé 3 měsíce (0,24 roku).

I při rychlejšímu růstu střední délky života mužů přetrvává rozdíl ve střední délce života mužů a žen. Je to způsobeno tím, že ve všech věkových skupinách je úmrtnost mužů vyšší než pro stejně vymezenou věkovou skupinu žen. Hovoří se o tzv. mužské nadúmrtosti. Rozdíl mezi střední délkou života při narození žen a mužů se však během sledovaného období mírně snížil. Zatímco v roce 1992 byla střední délka života žen o 7,61 roku vyšší než u mužů, v roce 2012 činil uvedený rozdíl pouze 5,88 roku, byl tedy o téměř 1¾ roku menší. Rozdíl mezi střední délkou života se tedy každý rok v průměru snížil o zhruba 1 měsíc (0,09 roku).

Střední délka života novorozence je dobrou charakteristikou úmrtnosti v celém období lidského života. Pro posouzení úmrtnosti starších osob se používá střední délka života osob ve vybraných věcích. Například dobrou charakteristikou úmrtnosti seniorů je střední délka života v přesném věku 65 let. Její hodnotu je také možno interpretovat jako průměrnou dobu pobírání doživotního důchodu vypláceného od 65 let věku.

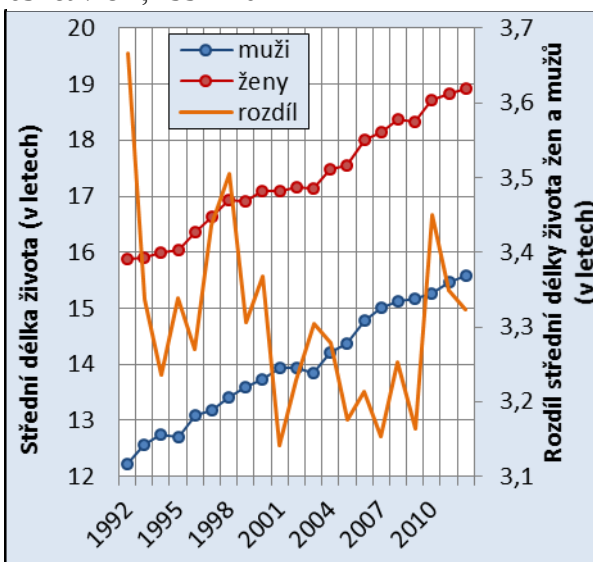
Z Grafu 5.3 je patrné, že střední délka života v přesném věku 65 let po celé sledované období, až na drobné výjimky, roste. V roce 1992 byla střední délka života v přesném věku 65 let pro muže 12,22 let, pro ženy 15,89. V roce 2012 to bylo pro muže již 15,59 let a pro ženy 18,91 let. U mužů se tedy střední délka života 65letých ve sledovaném období zvýšila zhruba o 3,37 roku, u žen o 3,03 roku. Průměrný roční nárůst u mužů byl o málo vyšší než 2 měsíce,

Graf 5.2: Střední délka života při narození v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 5.3: Střední délka života ve věku 65 let v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

u žen o něco nižší.

I v přesném věku 65 let je střední délka života žen po celé sledované období vyšší než u mužů. Rozdíl ve střední délce života žen a mužů v přesném věku 65 let se (s výjimkou roku

1992) po celé období pohybuje okolo 3,3 roku. Zde je již patrný fakt, že pokud se lidé dožijí vyššího věku, postupně se snižuje rozdíl v úmrtnosti mužů a žen. Na rozdíl od střední délky života novorozence se ve věku 65 let rozdíl mezi střední délkou života žen a mužů ve sledovaném období prakticky nezměnil.

K nárůstu střední délky života při narození i v ostatních věcích přispěl především pokles úmrtnosti ve středních a vyšších věcích. U žen se významně snížila úmrtnost ve věcích od 70 let, u mužů došlo k poklesu již od věku 45 let.

Ve věku od 30 do 80 let se pravděpodobnost úmrtí snižovala každý rok v průměru o 2–3 %. Nejvýraznější rozdíl mezi snižováním úmrtnosti u mužů a žen pozorujeme ve věku 40–54 let, kdy se pravděpodobnosti úmrtnosti mužů snižovaly výrazně rychleji (v některých věkových skupinách až o 3,5 % ročně) než pravděpodobnosti úmrtí žen (snižování o 2–2,5 % ročně)

I když se v posledních dvaceti letech poměrně výrazně zlepšily úmrtnostní poměry v České republice (a úmrtnost kojenců a novorozenců patří k nejnižším na světě), střední délka života mužů i žen při narození je ve srovnání s vyspělými zeměmi stále o několik let nižší. Je proto naděje na další snižování úmrtnosti mužů i žen a to především ve středním a vyšším věku. Především se dá předpokládat možnost dalšího snižování úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy a zhoubné novotvary.

Stále více lidí se dožívá vyššího věku, přibývá starých a velmi starých osob v populaci, populace stárne absolutně. Stárnutí populace bude do budoucna vyžadovat další investice především do zdravotnictví a do oblasti sociálních služeb.

Slovenská republika

Tab. 5.2: Vývoj úmrtnosti v SR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet zomrelých - spolu	53 423	52 707	51 386	52 686	52 724	53 475	53 445	51 903	52 437
Stredná dĺžka života pri narodení - muži	67,58	68,34	68,34	68,39	69,14	70,11	71,62	72,17	72,47
Stredná dĺžka života pri narodení - ženy	76,27	76,65	76,48	76,33	77,22	77,90	78,84	79,36	79,45
Stredná dĺžka života pri narodení - rozdiel	-8,70	-8,31	-8,15	-7,94	-8,08	-7,79	-7,22	-7,19	-6,98
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov - muži	12,86	13,05	12,75	12,68	12,91	13,20	13,86	14,35	14,52
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov - ženy	16,34	16,53	16,22	16,07	16,38	16,91	17,47	17,95	17,96
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov - rozdiel	-3,49	-3,48	-3,47	-3,39	-3,47	-3,70	-3,61	-3,59	-3,44
Novorodenecká úmrtnosť	8,35	7,51	7,35	7,86	5,39	4,13	3,59	2,91	3,33
Dojčenská úmrtnosť	12,58	10,63	11,19	10,99	8,58	7,20	5,69	4,93	5,78

Zdroj dat: ŠÚSR

V roku 2012 na Slovensku zomrelo 52 437 osôb, z toho 26 884 mužov a 25 553 žien (Tab. 5.2). V relatívnom vyjadrení, ako to ukazuje hrubá miera úmrtnosti, populácia Slovenska poklesla o 9,7 ‰ čisto v dôsledku úmrtí. Táto hodnota sa prakticky v sledovanom

období veľmi nemení. Od vzniku Slovenska sa pohybuje tesne pod 10 ‰ (ročne zomrie prakticky 10 osôb z 1000). Najväčší úbytok obyvateľstva v dôsledku úmrtí bolo v roku 2007, a to 9,98 ‰.

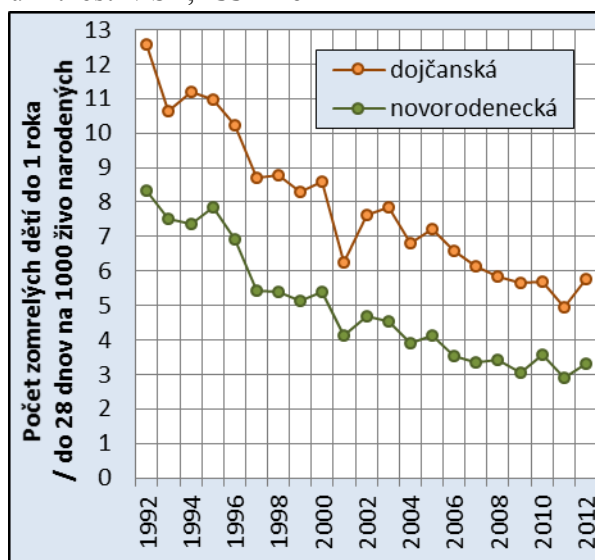
To, že počet úmrtí nevykazuje výrazné zmeny, či už rastom, alebo poklesom, nemôžeme proces úmrtnosti charakterizovať stagnáciou. Celková úmrtnosť je syntézou úmrtnosti v rôznych vekoch, a tak je na mieste ju skúmať oddelene.

Pomerne vysoká intenzita úmrtnosti je v prvom roku života. Je merateľná dojčenskou úmrtnosťou, čo je úmrtnosť do veku jedného roka a jej zložkami, ako je napr. novorodenecká úmrtnosť, čo charakterizuje úmrtnosť do 28 dní života. Vývoj dojčenskej úmrtnosti, ako to zobrazuje priložený Graf 5.4., má klesajúcu tendenciu na sledovanom období. V roku 2012 dosiahla hodnotu 5,78 ‰, čo znamená úmrtie 6 detí z 1000 živonarodených. Ale ako vidno, táto hodnota je výrazne vyššia, ako to bolo predchádzajúcim rokom, kedy dojčenská úmrtnosť klesla na hodnotu 4,93 ‰. Táto nepriaznivá zmena bola zapríčinená na jednej strane nárastom počtu zomrelých do jedného roka o 7 ‰, ale aj z dôvodu administratívneho zásahu do evidencie narodených, keď do roku 2011 boli do počtu narodených započítané i deti narodené v zahraničí na Slovensku trvale bývajúcim ženám, od roku 2012 sú započítané len deti narodené na Slovensku. Ak by sme v roku 2012 počítali aj s živonarodenými deťmi v zahraničí, by sme dostali dojčenskú úmrtnosť 5,3 ‰, čo je tiež nárast voči predchádzajúcemu roku a nepriaznivá odchýlka od trendu, ktorá bola v období 2005 až 2009. Je treba spomenúť 27 ‰ pokles dojčenskej úmrtnosti na hodnotu 6,2 ‰ v roku 2001. Môžeme to pripísať extrémnemu poklesu počtu zomrelých do jedného roka, čo ale čiastočne môžeme pripísať časovaniu úmrtí do posledného mesiaca predchádzajúceho roku a do prvého mesiaca nasledujúceho roku. Ale aj tak, keby sa aspoň čiastočne zachytila táto klesajúca tendencia, súčasnosti by sme mali podstatne nižšiu dojčenskú úmrtnosť.

Je známe, že dojčenská úmrtnosť je väčšej miere pokrytá novorodeneckou úmrtnosťou. V prípade Slovenska je to približne 70 ‰ na začiatku deväťdesiatich rokov (70 ‰ úmrtí do jedného roka nastal do 28 dní) a mierne nad 55 ‰ v posledných rokoch. Znamená to, že ťažisko úmrtí z prvého mesiaca života sa rozptyľuje a prechádza aj do ostatných mesiacov.

Je zrejmé, že vývoj úmrtnosti ovplyvňuje dĺžku života populácie. Nízka úmrtnosť vyvoláva dlhšiu dĺžku života a naopak vysoká úmrtnosť kratšiu. Dĺžka života je merateľná ukazovateľmi strednej dĺžky života, ktoré odhadujú dĺžku života, ktorú by mohla osoba určitom veku ešte prežiť, ak by sa úmrtnostné pomery v budúcnosti nezmenili. Stredná dĺžka života pri narodení charakterizuje budúcu dĺžku života práve

Graf 5.4: Vývoj dojčenskej a novorodeneckej úmrtnosti v SR, 1992–2012

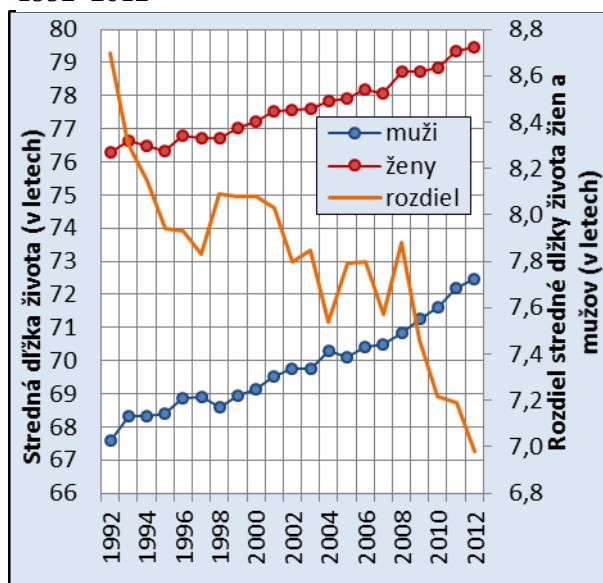
Zdroj dat: ŠÚSR

narodených detí (Graf 5.5). Na Slovensku v roku 2012 mala hodnotu 72,5 roka pre mužov. Je to nárast o 4,9 roka voči roku 1992. U žien je hodnota 79,5 roka v roku 2012, čo je nárast o 3,18 roka.

Rozdielne hodnoty nárastu strednej dĺžky života pri narodení naznačujú aj rýchlejšiu rast ukazovateľa pre mužov. Tento rýchlejší rast vyvolal aj zmenšenie rozdielu ukazovateľa medzi pohlaviami. Kým v roku 1992 bol rozdiel 8,7 roka v roku 2012 je to 6,9 roka.

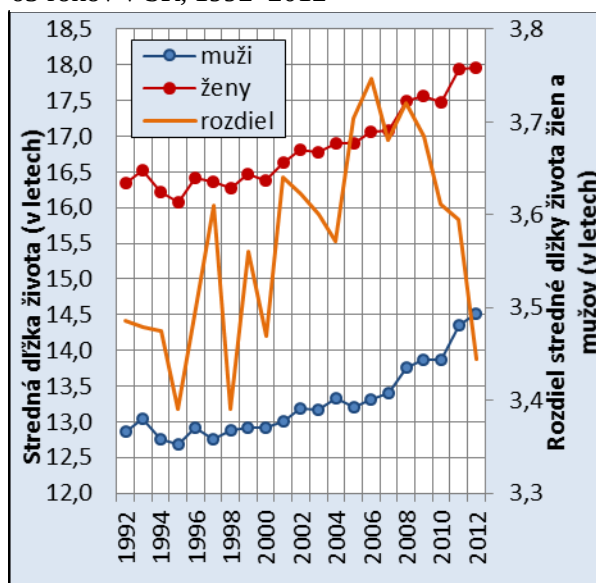
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov charakterizuje budúcu dĺžku života 65 ročných (Graf 5.6). Je to vek, ktorý sa spája väčšinou dôchodcami, čiže dáva odpoveď na otázku, že ako dlho bude ešte osoba žiť ak pôjde do dôchodku (vo veku 65 rokov). V roku 2012 na Slovensku pre mužov to bolo 14,5 roka a pre ženy 18,0 roka. Ak tieto hodnoty porovnáme hodnotami z roku 1992 u mužov je to viac o 1,66 roka u žien o 1,62 roka. Zo skoro rovnakých rozdielov sa dá usúdiť, že rýchlosť rastu ukazovateľa je rovnaká pre obe pohlavia. Aj rozdiel strednej dĺžky života pre týchto osôb je prakticky nezmenený, v roku 1992 to bolo 3,5 roka a 3,4 roka v roku 2012.

Graf 5.5: Stredná dĺžka života pri narodení v SR, 1992–2012

Zdroj dat: ŠÚSR

Graf 5.6: Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov v SR, 1992–2012

Zdroj dat: ŠÚSR

Možno treba dať ešte do pozornosti tri etapy vývoja ukazovateľov strednej dĺžky života, ktoré určite ovplyvnili ich vývoj. Prvá etapa do roku 2000, kedy môžeme hovoriť o stagnácii vývoja. Druhá etapa do roku 2005, kedy nastal mierny nárast a posledná etapa do roku 2012, kedy sa ten nárast zintenzívnili. Predpokladá sa, že ak nenastanú nejaké nepriaznivé zmeny vo faktoroch, ktoré pôsobia na úmrtnosť, sa dočkáme výraznejšiemu nárastu dĺžok života pre všetky vekové kategórie.

Československo

Vývoj počtu zemrelých v obou zemích byl rozdílný. V ČR pozorujeme do roku 2006 trvalý pokles počtu zemřelých s občasnými výkyvy. Zatímco v roce 1992 zemřelo v ČR více než 120 tisíc osob, v letech 2006–2008 se roční počty zemřelých pohybovaly mezi 104–105 tisíci,

což znamená snížení počtu zemřelých proti roku 1992 o 13 %. I po pozdějším nárůstu byl počet zemřelých v ČR v roce 2012 o zhruba 10 % nižší než v roce 1992.

Naproti tomu počet zemřelých na Slovensku v během celého sledovaného období osciloval mezi 51–54 tisíci. Po počátečním poklesu se později několikrát vrátil téměř na úroveň roku 1992, v letech 2005, 2007 a 2010 dokonce tuto hodnotu mírně překročil. I v roce 2012 dosáhl počet zemřelých na Slovensku úrovně 98 % počtu zemřelých v roce 1992. Dá se tedy říci, že zatímco v ČR počet zemřelých poklesl, na Slovensku zůstal stabilní.

Počet zemřelých je však velmi výrazně ovlivněn nejen samotnou intenzitou úmrtnosti, ale též věkovou strukturou populace. Pro porovnání podobnosti či rozdílů úmrtnosti v ČR a SR je třeba použít charakteristiky, které na věkové struktuře nezávisí.

Podrobnější popis vývoje základních charakteristik úmrtnosti nalezneme v Tab. 5.3.

Tab. 5.3: Vývoj úmrtnosti v ČSR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet zemřelých - obě pohlaví	173 760	170 892	168 759	170 599	161 725	161 413	160 289	158 751	160 626
Střední délka života při narození – muži	68,21	68,98	69,16	69,29	70,81	71,96	73,47	73,88	74,17
Střední délka života při narození – ženy	76,16	76,44	76,54	76,55	77,98	78,70	80,02	80,27	80,40
Střední délka života při narození – rozdíl	7,95	7,47	7,39	7,26	7,17	6,74	6,55	6,39	6,24
Střední délka života ve věku 65 let – muži	12,40	12,69	12,74	12,68	13,47	14,01	14,85	15,15	15,29
Střední délka života ve věku 65 let – ženy	16,00	16,06	16,04	16,07	16,88	17,35	18,31	18,52	18,61
Střední délka života ve věku 65 let – rozdíl	3,60	3,37	3,30	3,38	3,40	3,34	3,46	3,37	3,32
Novorozenecká úmrtnost	6,99	6,39	5,74	6,08	3,61	2,75	2,33	2,14	2,19
Kojenecká úmrtnost	10,91	9,30	9,19	8,98	5,79	4,72	3,70	3,53	3,69

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorov

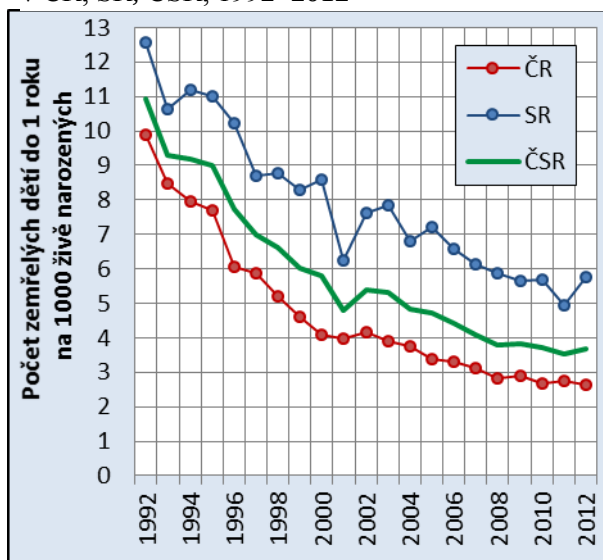
Po celé sledované období pokračoval v obou zemích pokles kojenecké i novorozenecké úmrtnosti. V roce 1992 byla kojenecká úmrtnost v ČR zhruba 10 ‰, zatímco na Slovensku 13 ‰ (Graf 5.7). Uvedený rozdíl mezi oběma zeměmi se udržoval po celé sledované období. Podobný byl trend vývoje novorozenecké úmrtnosti (Graf 5.8). V obou zemích docházelo k trvalému poklesu její hodnoty po celé sledované období, přičemž zůstal zachován rozdíl hodnot ČR a SR.

Střední délka života novorozence po celé sledované období rostla (Graf 5.9). V roce 1992 byla pro muže 68,21 let a pro ženy 76,16 let. V roce 2012 činila pro muže 74,17 let a pro ženy 80,40 let. Ve sledovaném období se tedy střední délka života muže prodloužila o zhruba 6 roků a střední délka života ženy vzrostla o více než 4 roky.

I při rychlejšímu růstu střední délky života mužů přetrvává rozdíl ve střední délce života mužů a žen. Je to způsobeno tím, že ve všech věkových skupinách je úmrtnost mužů vyšší než pro

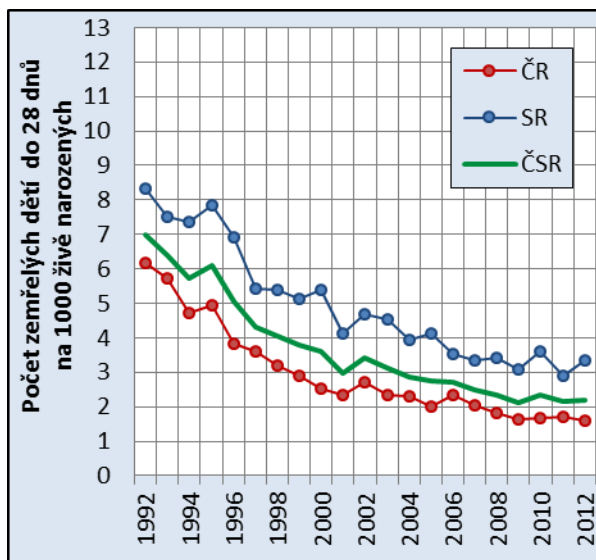
stejně vymezenou věkovou skupinu žen. Hovoří se o tzv. mužské nadúmrtosti. Rozdíl mezi střední délkou života při narození žen a mužů se však během sledovaného období mírně snížil. Zatímco v roce 1992 byla střední délka života žen o 7,95 roku vyšší než u mužů, v roce 2012 činil uvedený rozdíl pouze 6,24 roku

Graf 5.7: Vývoj kojenecké úmrtnosti v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

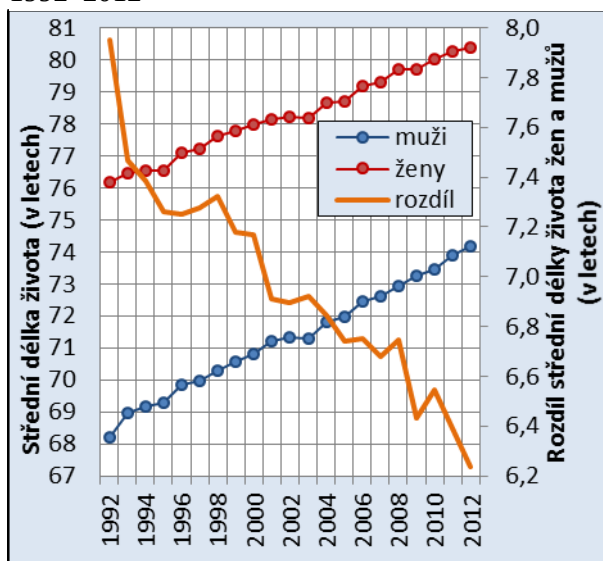
Graf 5.8: Vývoj novorozenecké úmrtnosti v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

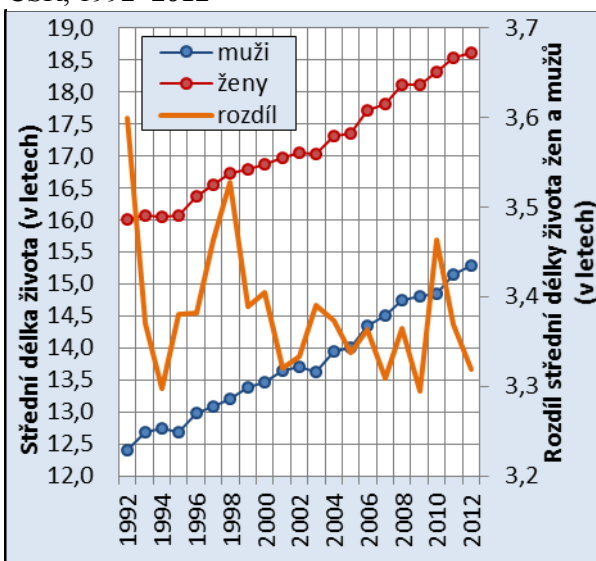
Úroveň úmrtnosti v celém rozmezí lidského života dobře charakterizuje střední délka života novorozence. V roce 1992 byla střední délka života při narození mužů v ČR zhruba o rok vyšší než v SR. V obou zemích střední délka života rostla, v ČR však o něco rychleji, takže již v roce 1998 činil rozdíl střední délky života mezi oběma zeměmi 2,5 roku. Tento rozdíl s občasnými odchylkami zůstal zachován až do roku 2012.

Graf 5.9: Střední délka života při narození v ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Graf 5.10: Střední délka života ve věku 65 let v ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Střední délka života při narození u žen byla v letech 1992 a 1993 v SR o málo vyšší než v ČR. I pro ženy se však střední délka života zvyšovala v ČR rychleji než v SR. Od roku 1998 byla střední délka života při narození žen v ČR (až na výjimky) o více než rok vyšší než v SR, v roce 2012 činil rozdíl téměř 1,5 roku. Vidíme tedy, že rozdíl středních délek života mezi oběma zeměmi je u mužů vyšší než u žen.

Střední délka života 65letých v roce 1992 byla na Slovensku zhruba o půl roku vyšší než v ČR, a to u mužů i u žen. Jednou z hlavních příčin může být, poněkud paradoxně, vyšší kojenecká a dětská úmrtnost na Slovensku v porovnání s ČR ve 20. letech minulého století, která měla za následek, že děti narozené v té době na Slovensku, které se dožily dospělosti, mohly být v průměru o něco „zdravější“ než jejich vrstevníci v ČR. Po celý zbytek minulého století však střední délka života 65letých na Slovensku stagnuje, zatímco v ČR roste. Proto se během několika málo let úmrtnost seniorů v obou zemích vyrovnává. Již od roku 1994 pro muže a od roku 1997 pro ženy je střední délka života 65letých v ČR vyšší než na Slovensku. V posledních 8 letech byla střední délkou života 65 letých mužů v ČR o více než 1 rok vyšší než na Slovensku, rozdíl u žen se také pohyboval okolo 1 roku.

Tendence vývoje úmrtnosti byly tedy v jistém smyslu opačné než v případě plodnosti. Plodnost ve sledovaném období v obou zemích poklesla a původně poměrně velký rozdíl mezi ČR a Slovenskem se snížil na minimum. Naproti tomu střední délka života v obou zemích vzrostla, přitom se původně malý rozdíl mezi oběma zeměmi zvyšoval.

Migrace

Po politických změnách, ke kterým došlo v bývalém Československu v roce 1989, následovaly postupně poměrně rychle změny společenské a ekonomické. Ty měly za následek i (někdy poměrně nečekané) změny demografického chování. Kromě zrychlení růstu délky života mužů i žen, které nebylo příliš překvapivé, došlo k prudkému poklesu plodnosti žen a také v migraci začaly nečekané změny. Československo bylo (při zohlednění ilegální emigrace) v dřívější době spíše zemí emigrační, postupně se stalo tzv. nárazníkovou zónou pro západní Evropu a v současné době je i cílovou zemí pro mnohé migranty. Po roce 1989 byly zrušeny tzv. výjezdní doložky i vízová povinnost pro řadu zemí. To přineslo možnost dlouhodobých cest občanů ČR i SR do zahraničí za účelem studia či práce. Na druhou stranu přibývalo zahraničních pracovníků i studentů v obou zemích.

Statistická data týkající se migrace jsou mnohem méně přesná a hůře srovnatelná v čase než data týkající se přirozeného pohybu obyvatelstva.

Česká republika

Údaje o zahraniční migraci nesleduje statistický úřad přímo, ale přebírá je od ministerstva vnitra, mohou se proto vyskytnout určité metodologické rozdíly.

Výrazný vliv na migraci měly i změny vymezení obyvatelstva ČR a s ní související změny vymezení zahraniční migrace. Zatímco do konce roku 2000 bylo do zahraničního stěhování ČR zahrnuto pouze stěhování osob s trvalým pobytem v ČR, od roku 2001 se do tohoto stěhování zahrnuje i stěhování cizinců s vízem nad 90 dnů i cizinců s přiznaným azylem. Od roku 2004 (po vstupu ČR do EU) se údaje týkají též občanů zemí EU s přechodným pobytem a občanů třetích zemí s dlouhodobým pobytem.

Od roku 2005 navíc nepublikuje ČSÚ počty migrantů tříděné podle zemí, ale pouze podle státního občanství. Protože však v letech 2002–2004 tvořily více než 96 % osob přistěhovalých ze SR do ČR osoby se slovenským státním občanstvím a přes 99 % osob vystěhovalých z ČR do SR byli občané Slovenska, byly od roku 2005 počty přistěhovalých ze Slovenska do ČR odhadnuty jako počty všech osob se Slovenským státním občanstvím přistěhovalých do ČR v daném roce, jako odhady počtu vystěhovalých z ČR do SR pak byly použity počty všech osob se slovenským státním občanstvím vystěhovalých z ČR.

Řada občanů ČR dlouhodobě (nebo trvale) pobývá v zahraničí, aniž by tuto skutečnost hlásila statistickému úřadu. To je hlavní důvod, proč je počet obyvatel ČR zjištěný při sčítání lidu zpravidla o několik desítek tisíc nižší než počet osob vypočtený na základě bilancí obyvatelstva. Skutečné migrační saldo je proto nižší než saldo vypočtené jako rozdíl počtu přistěhovalých a vystěhovalých. V posledních letech proto Eurostat namísto obvykle počítaného salda migrace (net migration) definovaného jako rozdíl počtu registrovaných přistěhovalých osob a počtu registrovaných vystěhovalých osob uvádí pouze tzv. korigované saldo migrace (net migration plus statistical adjustment), které zpětně zahrnuje i nedopočet

obyvatelstva zjištěný při sčítání lidu, a tedy mnohem lépe charakterizuje skutečné změny počtu obyvatel dané země způsobené zahraniční migrací.

Základní charakteristiky zahraniční migrace ČR jsou uvedeny v Tab. 6.1. Kromě počtů přistěhovalých, vystěhovalých a salda migrace počítaného obvyklým způsobem (jako rozdíl těchto dvou hodnot) je zde uvedeno též korigované migrační saldo. V období 1992–2000 (kdy Eurostat provádí korekci migrace na základě nedopočtu zjištěného při sčítání lidu tím způsobem, že nedopočet obyvatelstva za 10 let zahrne celý pouze do migračního salda v posledním roce před sčítáním) předpokládáme pro jednoduchost, že neregistrované vystěhovávání probíhalo rovnoměrně po celé období mezi sčítáními. Korigované migrační saldo v každém roce uvedeného období jsme tedy vypočetli jako rozdíl počtu přistěhovalých a vystěhovalých snížený o jednu desetinu nedopočtu zjištěného při sčítání lidu v roce 2001. Pro období 2001–2010 jsme použili korigované migrační saldo Eurostatu, kde se již také (na rozdíl od předchozích dekád) předpokládá rozdělení neregistrované migrace do celé předchozí dekády mezi posledními sčítáními lidu. Za roky 2011 a 2012 jsou hodnoty korigovaného migračního salda rovny rozdílu počtu přistěhovalých a vystěhovalých, korekci bude možno provést až po sčítání lidu v roce 2021.

Kromě celkové zahraniční migrace ČR jsou v Tab. 6.1 uvedena zvlášť též migrace mezi ČR a Slovenskem. I v roce 1992 (v posledním roce existence společného státu) je považována za zahraniční migraci.

Tab. 6.1: Vývoj migrace v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Přistěhovalí celkem	19 072	12 900	10 207	10 540	7 802	60 294	30 515	22 590	30 298
Vystěhovalí celkem	7 291	7 424	265	541	1 263	24 065	14 867	5 701	20 005
Saldo celkem	11 781	5 476	9 942	9 999	6 539	36 229	15 648	16 889	10 293
Přistěhovalí ze Slovenska	11 740	7 276	4 076	3 845	2 826	10 107	5 086	4 368	4 825
Vystěhovalí na Slovensko	6 823	7 232	56	140	413	1 946	6 424	979	866
Saldo se Slovenskem	4 917	44	4 020	3 705	2 413	8 161	-1 338	3 389	3 959
Nedopočet při SLDB	...	...	...	...	...	...	...	46 039	...

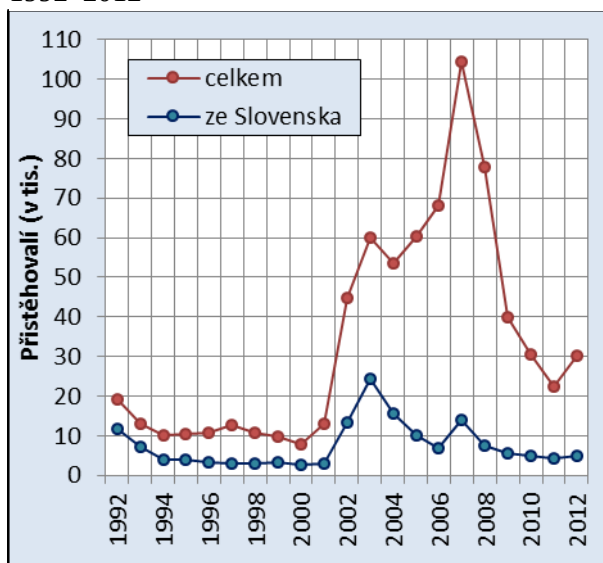
Zdroj dat: ČSÚ

Zahraniční migrace v letech 1992 a 1993 byla výrazně ovlivněna rozdělením Československa na konci roku 1992. V roce 1992 se do ČR přistěhovalo více než 19 tisíc osob, z toho téměř 12 tisíc ze Slovenska. I v dalším roce tvořili více než polovinu z 13 tisíc přistěhovalých právě občané Slovenska. Roční počty vystěhovalých z ČR v letech 1992 a 1993 přesahovaly 7 tisíc, přičemž více než 90 % těchto osob směřovalo na Slovensko.

V dalších letech poslední dekády minulého století se počet přistěhovalých do ČR pohyboval kolem deseti tisíc ročně, na přelomu století byl o něco nižší. V průměru se v období 1992–2000 přistěhovalo do ČR zhruba 11 600 osob ročně. Podíl přistěhovalých ze Slovenska tvořil přes 40 % všech přistěhovalých.

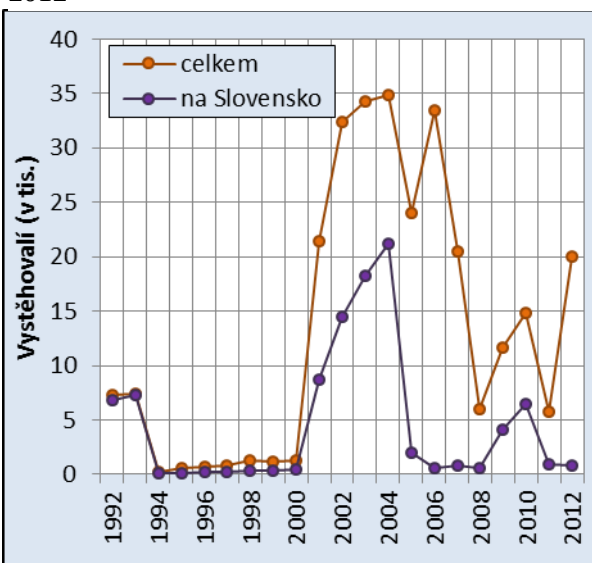
Počet vystěhovalých z ČR (podle údajů ČSÚ) v roce 1994 činil pouze 265 osob, v dalších letech postupně rostl, na přelomu století se již pohyboval kolem 1 200 osob ročně. Za celé období 1992–2000 činil průměrný roční počet vystěhovalých z ČR 2 300 osob, z toho se více než $\frac{3}{4}$ stěhovaly na Slovensko. Nedopočet při sčítání lidu v roce 2001 však svědčí o tom, že kromě výše uvedených počtů se každý rok v průměru vystěhovalo z ČR navíc (neregistrovaně) téměř 3,5 tisíce osob, což je jeden a půl krát více než registrovaný počet vystěhovalých. Celkový skutečný počet vystěhovalých byl tedy zhruba dvaapůlkrát vyšší než počty registrovaných vystěhovalých.

Graf 6.1: Vývoj počtu přistěhovalých do ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 6.2: Vývoj počtu vystěhovalých z ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

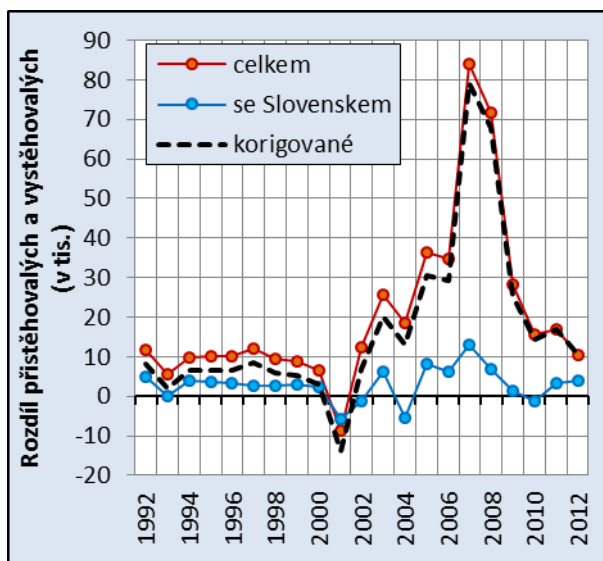
Hodnoty migračního salda v ČR v poslední dekádě minulého století značně kolísaly. Zatímco v roce 1992 činilo saldo téměř 12 tisíc osob, další rok byla jeho hodnota méně než poloviční. Do roku 1997 hodnota salda poměrně rychle vzrostla na více než 12 tisíc osob ročně, do roku 2000 opět poklesla jen na 6,5 tisíce. Průměrné migrační saldo činí více než 9 tisíc osob ročně, z toho téměř 3 tisíce byl přírůstek migrací se Slovenskem. I po zahrnutí neregistrované emigrace činila průměrná roční hodnota korigovaného migračního salda ČR (včetně migrace se Slovenskem) téměř 6 tisíc osob.

Od počátku tohoto století je na první pohled patrné výrazné zvýšení objemu zahraniční migrace ČR. Do značné míry je však způsobeno změnou metodologie, kdy mezi zahraniční migraci je (na rozdíl od předchozích let) zahrnuto i stěhování cizinců s vízem nad 90 dnů i cizinců s přiznaným azylem. Od roku 2004 (vstup ČR do EU) se údaje týkají též občanů zemí EU s přechodným pobytem a občanů třetích zemí s dlouhodobým pobytem.

Počet přistěhovalých velmi výrazně roste. Již v roce 2001 činil téměř 13 tisíc osob, v dalším roce již téměř 45 tisíc, v roce 2003 již překročil 60 tisíc. Po několikaleté stagnaci na těchto hodnotách se v roce 2007 do ČR přistěhovalo rekordních téměř 105 tisíc osob. V dalších letech však vlivem ekonomické krize počet přistěhovalých velmi rychle poklesl, v posledních

letech se pohybuje jen kolem 30 tisíc osob ročně. V průměru se v období 2001–2012 přistěhovalo ze zahraničí do ČR více než 50 tisíc osob ročně.

Graf 6.3: Vývoj salda zahraniční migrace ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

překročil 20 tisíc a za prvních 9 měsíců roku 2013 se z ČR vystěhovalo již více než 23 tisíc osob. Průměrný roční počet (registrované) vystěhovalých v období 2001–2012 činil téměř 21 600 osob.

Podíl vystěhovalých na Slovensko velmi kolísal. V roce 2004 byl o něco vyšší než 60 % všech vystěhovalých, o dva roky později nedosáhl ani 2 %. Za celé období 2000–2012 činil podíl vystěhovalých na Slovensko přibližně 30 % všech (registrované) vystěhovalých.

Nedopočet při sčítání lidu v roce 2011 činil téměř 43 tisíc osob, lze tedy předpokládat, že v letech 2001–2010 se každý rok navíc neregistrovaně vystěhovalo v průměru dalších 4 300 osob. V porovnání s předchozím obdobím byl však v první dekádě tohoto století odhadovaný skutečný počet vystěhovalých jen o zhruba 20 % vyšší než registrovaný počet vystěhovalých. Za léta 2011 a 2012 dosud nelze neregistrovanou migraci odhadnout.

I přes vysoký počet vystěhovalých bylo saldo (registrované) migrace v období 2001–2012 výrazně vyšší než v poslední dekádě minulého století. V roce 2001 bylo sice saldo migrace vzhledem ke změně metodiky posuzování migrace a změně legislativy týkající se pohybu cizinců záporné (migrační úbytek zhruba 8,5 tisíce osob), v dalších letech však bylo každoroční migrační saldo vyšší než 10 tisíc osob. Nejvyšších hodnot dosáhlo v letech 2007 a 2008 (téměř 84 tisíc, resp. téměř 72 tisíc osob). Naproti tomu v letech 2010 a 2011 byly jeho hodnoty jen o málo vyšší než 15 tisíc osob, v roce 2012 jen 10 tisíc osob ročně. Průměrné migrační saldo za celé období 2001–2012 činí téměř 29 tisíc osob ročně. Migrační saldo se Slovenskem se přitom prakticky nezměnilo, v průměru činilo opět necelé 3 tisíce osob ročně, což je zhruba 10 % celkového salda registrované migrace. Korigované migrační saldo (zohledňující neregistrovanou migraci v letech 2001–2010) dosáhlo v průměru 25 tisíc osob ročně.

Podíl přistěhovalých ze Slovenska značně kolísal. V roce 2003 činil více než 40 % všech přistěhovalých, v letech 2006 a 2008 méně než 10 %. V průměru za celé období 2001–2012 činil podíl přistěhovalých ze Slovenska téměř 19 % všech přistěhovalých.

Vzhledem k výše zmíněné změně metodiky výrazně vzrostly i počty vystěhovalých z ČR. Jejich hodnoty rovněž velmi kolísaly. Již v roce 2001 jich bylo více než 21 tisíc, v letech 2002–2004 a 2006 jejich počty překračovaly 30 tisíc osob ročně. Naproti tomu v letech 2008 a 2011 se počty vystěhovalých pohybovaly jen kolem 6 tisíc osob. V roce 2012 ovšem počet vystěhovalých (poprvé od roku 2008) opět

Migrace patří mezi nejhůře prognózovatelné demografické procesy. Je výrazně ovlivněna nejen ekonomickou, politickou a společenskou situací v ČR, ale i situací v okolních zemích, které by mohly být zdrojem potenciálních imigrantů či naopak cílem emigrace. Nemalou roli jistě hraje i legislativa týkající se pobytu cizinců v ČR. Poslední vývoj spíše nasvědčuje dalšímu poklesu migračního salda. Za prvních 9 měsíců roku 2013 Česká republika dokonce zaznamenala mírný migrační úbytek (zhruba 1 400 osob). Je možné, že celkové migrační saldo za rok 2013 bude přesto kladné, jeho hodnota však bude zřejmě ještě (a asi výrazně) nižší než v roce 2010. A to přitom nebereme v úvahu neregistrovanou emigraci, jejíž objem bude možné odhadnout až po dalším sčítání lidu, které se má uskutečnit v roce 2021. Hlavní podmínkou eventuálního opětovného oživení zahraniční migrace do ČR by muselo být především zlepšení ekonomické situace a dostatek pracovních příležitostí pro imigranty.

Slovenská republika

Pomerne silné migračné toky medzi Českom a Slovenskom, ktoré boli súčasťou vnútornej migrácie, doznievali po rozdelení Československa už ako súčasť medzinárodnej migrácie. Ešte v roku 1993 boli migračné prúdy v oboch smeroch vysoké. Mnohí občania bývalého Československa sa rozhodovali, v ktorej krajine budú žiť. Išlo najmä o rodiny zmiešaných párov českej a slovenskej národnosti. Pristáhovaní z ČR do SR tvorili v roku 1993 takmer 80 % všetkých pristávaných do SR a do ČR smerovala takmer celá emigračná vlna zo SR. Po rozdelení československej federácie sa migračné systémy oboch nástupníckych štátov sa začali od seba vzdďaľovať a spoľahlivosť údajov o emigrácii sa zhoršovala. Svedčia o tom údaje ŠÚ SR o vystávaných zo SR do ČR, ale aj údaje ČSÚ o vystávaných z ČR do SR, ktoré sú od roku 1994 nízke.

Tab. 6.2: Vývoj migrácie v SR*

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Pristáhovaní celkom	8 929	9 106	4 922	3 055	2 274	5 276	5 272	4 829	5 419
Vystáhovaní celkom	11 868	7 355	154	213	811	1 873	1 889	1 863	2 003
Saldo celkom	- 2 939	1 751	4 768	2 842	1 463	3 403	3 383	2 966	3 416
Pristáhovaní z Českej republiky	6 823	7 232	3 144	1 497	1 268	1 144	1 160	989	1 172
Vystáhovaní do Českej republiky	11 740	7 276	95	108	310	734	629	637	623
Saldo s Českou republikou	- 4 917	- 44	3 049	1 389	958	410	531	352	549
Nedopočet pri SODB	...	...	...	...	...	...	...	42 827	...

*trvalý pobyt;

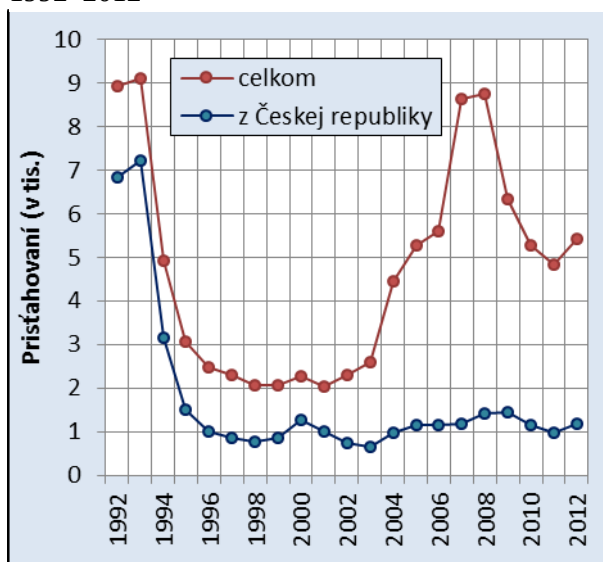
Zdroj dát: ŠÚ SR

Česká republika zostala aj po rozdelení spoločného štátu hlavnou zdrojovou krajinou zahraničnej migrácie SR. K výraznému poklesu podielu pristávaných z ČR dochádza až po vstupe oboch krajín do EÚ, keď sa pre obyvateľov oboch krajín otvorili nové možnosti cestovania. Podiel ČR na pristávaných sa v tomto období pohyboval na úrovni jednej pätiny, ale najnižší podiel zaznamenala ČR v rokoch 2007–2008, keď sa EÚ rozšírila o ďalšie dve krajiny - Rumunsko a Bulharsko. Práve pre obyvateľov Rumunska sa Slovensko stalo príťažlivou destináciou, a tak v rokoch 2007 a 2008 počet pristávaných z Rumunska

predstihol počet prisťahovaných z Českej republiky. V nasledujúcich rokoch však tento trend nepokračoval a prvú pozíciu zaujala opäť Česká republika.

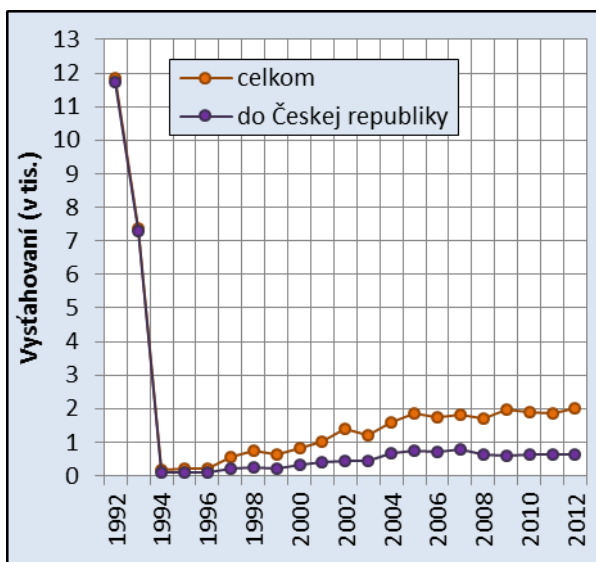
V poradí druhou zdrojovou krajinou zahraničnej imigrácie Slovenskej republiky na konci minulého storočia bola Ukrajina. V novom tisícročí už situácia nie je taká jednoznačná a na druhej pozícii Ukrajinu vystriedali prisťahovaní z členských krajín EÚ.

Graf 6.4: Vývoj počtu prisťahovaných do SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚ SR

Graf 6.5: Vývoj počtu vysťahovaných zo SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚ SR

Česká republika zostáva aj v súčasnosti zaujímavou destináciou pre obyvateľov SR, s podielom na vysťahovaných zo SR približne vo výške jednej tretiny. V novom tisícročí maximum vysťahovaných do ČR pripadá na obdobie rokov 2004–2008 vo výške okolo 40 %.

Podľa údajov Štatistického úradu SR (na základe evidovanej migrácie) je Slovenská republika počas celej svojej existencie ako samostatného štátu migračne zisková. Najväčšie prírastky z migrácie sa viažu na obdobie priaznivého ekonomického vývoja v rokoch 2007 a 2008, keď SR získala zahraničným sťahovaním 6,8 a 7,1 tisíc obyvateľov. Naopak, najnižší prírastok vo výške 901 osôb mala SR v roku 2002. Bol to jediný rok, keď migračný prírastok nedosiahol tisíc osôb. Podiel Českej republiky na migračnom prírastku SR je kolísavý. Kým napríklad v roku 2000 dosahoval 65,5 %, v roku 2012 približne 16 %, ale v roku 2007 iba necelých 6 % migračného prírastku SR.

Iný pohľad na migráciu poskytuje tzv. korigované migračné saldo, ktoré berie do úvahy aj nedopočet, zistený pri nasledujúcom sčítaní. Podľa korigovaného migračného salda by bola Slovenská republika v období 1992–2012 prevažne migračne stratová. Migračné zisky by mala tesne po rozdelení spoločného štátu v rokoch 1994 a 1995, v rokoch priaznivého hospodárskeho vývoja 2007–2008 a v rokoch 2001 a 2011, keď sa konalo sčítanie.

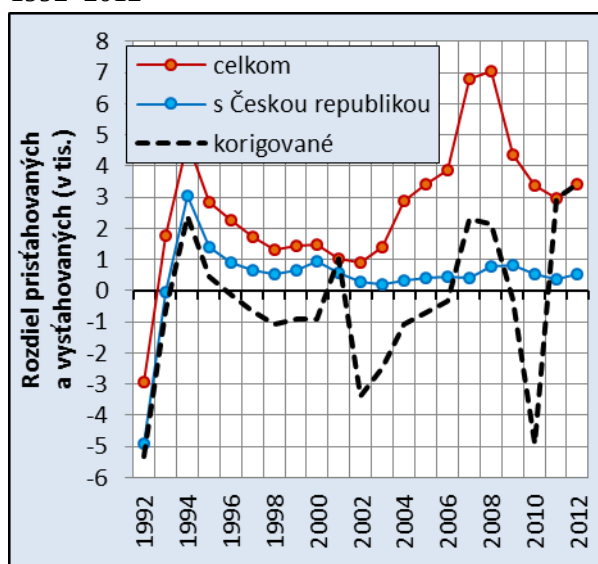
Zaujímavá situácia je v migrácii z hľadiska štátneho občianstva. V imigračných tokoch do SR prevládajú cudzinci, ich podiel sa zvýšil najmä po vstupe SR do EÚ a v roku 2008 dosiahol až 85 %. V jednotlivých rokoch boli najväčšou skupinou medzi prisťahovanými občania Českej

republiky. Iba v rokoch 2008–2009 ich nahradili občania Rumunska a v roku 2011 občania Maďarska. V emigračných tokoch prevládajú občania SR, ich podiel je vysoký a neklesá pod 72 % (v roku 2009), napríklad v roku 2004 občania SR tvorili až 96 % vystáňovaných. Pred vstupom SR do EÚ mali medzi vystáňovanými cudzincami prevahu občania Českej republiky, neskôr občania Nemecka.

Z hľadiska príčin sťahovania medzi SR a ČR nastali v období 1993–2012 zmeny. Napríklad v polovici 90. rokov mali medzi dôvodmi sťahovania medzi SR a ČR⁷ významné postavenie *nasledovanie rodinného príslušníka* (32 % u prisťahovaných mužov a 34 % u prisťahovaných žien) a *sobáš* (14 % u prisťahovaných mužov a 17 % u prisťahovaných žien) a súčasne nízke zastúpenie *pracovné dôvody* (zmena pracoviska a priblíženie sa k pracovisku so zastúpením 3,7 %). V roku 2012 sa z dôvodu *nasledovania rodinného príslušníka* prisťahovalo do SR 34,8 % mužov a takmer 50 % žien, ale prisťahovanie z dôvodu sobáša nadobudlo iba minimálne hodnoty (2,2 % u mužov a 6 % u žien). Významnejšie zastúpenie nadobudli *pracovné dôvody*, a to 12,4 % (16 % u mužov a 7,4 % u žien).

U vystáňovaných zo SR do ČR sú dôvody sťahovania podobné. *Pracovné dôvody* majú mierne vyššie zastúpenie ako u prisťahovaných (4,5 % v polovici 90. rokov, 12,7 % v roku 2012), z dôvodu *sobáša* sa vystáňovalo v 90. rokoch 25 % osôb (u žien až 36 %), ale v roku 2012 iba 6 % vystáňovaných (u žien 8,4 %). *Rodinného príslušníka nasledovala* v 90. rokoch 1/5 mužov a 1/4 žien, v roku 2012 až 1/3 mužov a 26,6 % žien. Z uvedeného vyplýva, že pracovné, či rodinné, resp. partnerské väzby sú medzi obyvateľmi oboch štátov stále veľmi intenzívne.

Graf 6.6: Vývoj salda zahraničnej migrácie SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚ SR

Na záver treba zdôrazniť, že údaje Štatistického úradu SR nezahŕňajú osoby, ktoré odchádzajú do zahraničia za prácou a žijú tam prechodne aj niekoľko rokov. Keďže pri odchode do zahraničia nemajú povinnosť odhlásiť sa z trvalého pobytu, údaje z evidencie vystáňovaných zo SR sú podhodnotené a neodrážajú reálne situáciu v migrácii zo SR do zahraničia. Skutočné migračné saldá sa zrejme približujú k tým vypočítaným migračným saldám, v ktorých sú zakomponované nedopočty.

Československo

Ako už bolo uvedené, po rozdelení československej federácie sa migračné systémy oboch nástupníckych štátov sa začali od seba vzdďaľovať. V roku 1993 sa ukončila vzájomná výmena migračných dát medzi obidvoma republikami, a tak počet vystáňovaných zo

⁷ Sťahovanie z iných dôvodov, ktoré má len zástupný charakter, nehodnotíme.

Slovenskej republiky do Českej republiky podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky sa už nerovná počtu prisťahovaných do Českej republiky zo Slovenskej republiky podľa údajov Českého štatistického úradu, a naopak.

Po roku 2000 sa rozdiely v migrácii ešte viac prehĺbili. Kým Česká republika urobila postupne v migračnej štatistike zásadné zmeny týkajúce sa cudzincov, na Slovensku sa tak nestalo. Migračné dáta Slovenskej republiky zostali v celom období 1993–2013 založené iba na trvalom pobyte občanov a cudzincov. Podobne aj počet obyvateľov SR vykazuje iba na základe trvalého pobytu a tento počet obyvateľov sa používa aj v demografickej štatistike pri výpočte jednotlivých ukazovateľov.

Česká republika urobila teda v migračnej štatistike niekoľko zmien, ktoré sa následne premietli aj do počtu obyvateľov ČR. Migračná štatistika ČR je tak založená nielen na trvalom pobyte občanov a cudzincov, ale zahŕňa aj iné druhy pobytu cudzincov. V súčasnosti je to pobyt cudzincov na víza nad 90 dní v trvaní jedného roka a na tento pobyt nadväzujúci dlhodobý pobyt cudzincov tretích krajín, či prechodný pobyt občanov EÚ. Tým sa počet prisťahovaných do ČR a vystahovaných z ČR významne zvýšil. Ide predovšetkým o cudzincov prichádzajúcich do ČR z pracovných dôvodov.

Významné postavenie medzi nimi majú aj občania SR. Podľa údajov ČSÚ sa počet prisťahovaných občanov SR do ČR pohyboval medzi 5,1 tisíc (v roku 2010) až 23,7 tisíc (v roku 2003) ročne. Časť z nich, ako osoby s trvalým pobytom v SR, sú zarátaní v počte obyvateľov SR a zároveň ako cudzinci s pobytom v ČR v trvaní rok a viac sú zarátaní v počte obyvateľov Českej republiky. Napríklad v roku 2009 zo 67,9 tisíc občanov SR žijúcich v ČR malo iba 7,1 tisíc osôb trvalý pobyt v ČR. Znamená to, že približne 60 tisíc občanov SR bolo zarátaných v počte obyvateľov SR aj ČR.

Obraz migrácie nie je celkom reálny ani v jednej z republík aj z toho dôvodu, že nie všetci vystahovaní (či z trvalého alebo prechodného pobytu) oznámia svoj odchod do zahraničia, resp. sa odhlásia z pobytu. Počty vystahovaných zo SR i ČR sú tak sústavne podhodnotené. Rozdiely v migračných dátach možno však pripísať aj ďaleko širšiemu zahrnutiu cudzincov do štatistiky migrácie v Českej republike ako na Slovensku. Okrem toho Česká republika od roku 2005 nepublikuje migračné dáta podľa krajiny prisťahovania a vystahovania.

Možno konštatovať, že **konštrukcia spoločných migračných dát za bývalé Československo** v období po rozdelení **by bola problematická** kvôli metodickým rozdielom v sledovaní migrácie v obidvoch nástupníckych štátoch.

Počet a přírůstky obyvatelstva

Česká republika

Počet obyvatel závisí na demografické situaci dané země a jeho vývoj je ovlivněn věkovou strukturou obyvatelstva. Střídání silných a slabých ročníků narozených ovlivňují budoucí vývoj populace zhruba na 100 dalších let. Věkové složení populace je výsledkem toho, jaký byl vývoj úrovně porodnosti, úmrtnosti a také migrace v minulých desetiletích. Na tom, jaká je úroveň ukazatelů reprodukce obyvatelstva má vliv ekonomická a sociální situace dané doby. Česká republika byla z pohledu demografické reprodukce v minulém století ovlivněna především dvěma světovými válkami a světovou hospodářskou krizí v první polovině 20. století a následně se projevily změny intenzity plodnosti v posledních desetiletích. Pro Českou republiku je typická nepravidelná, rozkolísaná věková struktura populace. Změna počtu obyvatel je závislá na tom, kolik lidí se narodí v daném roce, kolik jich zemře, kolik se jich přistěhuje a vystěhuje. Pokud se díváme na přirozený přírůstek populace České republiky, je patrné, že se v posledních letech sice pohybuje v kladných hodnotách, tedy počet narozených je vyšší, než počet zemřelých, nicméně je jasné, že jeho hodnota se nijak významně nepodílí na celkovém přírůstku obyvatelstva. Celkový přírůstek obyvatelstva v posledních letech byl z velké části způsoben migračním přírůstkem. Česká republika se postupně ze země emigrační stala i zemí cílovou pro migranty.

Tab. 7.1: Vývoj přírůstků obyvatelstva v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet obyvatel (31. 12.)	10 325 697	10 334 013	10 333 161	10 321 344	10 266 546	10 251 079	10 532 770	10 505 445	10 516 125
Přirozený přírůstek	1 368	2 840	- 10 794	-21 816	- 18 091	- 5 727	10 309	1 825	387
Migrační saldo	11 781	5 476	9 942	9 999	6 539	36 229	15 648	16 889	10 293
Celkový přírůstek	13 149	8 316	- 852	- 11 817	- 11 552	30 502	25 957	18 714	10 680
Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel	0,13	0,27	-1,04	- 2,11	- 1,76	- 0,56	0,98	0,17	0,04
Migrační saldo na 1000 obyvatel	1,14	0,53	0,96	0,97	0,64	3,54	1,49	1,61	0,98
Celkový přírůstek na 1000 obyvatel	1,27	0,80	- 0,08	- 1,14	- 1,12	2,98	2,47	1,78	1,02

Zdroj dat: ČSÚ

Počet obyvatel se zjišťuje v době mezi sčítáními lidu, domů a bytů tzv. bilanční metodou, kdy se na základě hlášení o narozených, zemřelých, imigrantech a emigrantech odhaduje počet obyvatel. Zpřesnění se provádí při každém sčítání lidu, kdy máme k dispozici nejpřesnější údaje o počtu obyvatel. Proto se liší počet obyvatel, který zjistíme podle bilance v roce sčítání a přímo ze sčítání.

Počet obyvatel České republiky se v posledních 20 letech ustálil na hodnotě vyšší než 10 200 000.

Od konce 40. let, kdy byl dokončen odsun německého obyvatelstva, počet obyvatel české republiky trvale rostl. Hlavní příčinou růstu byl především přirozený přírůstek. Jeho hodnoty se pohybovaly v řádu desítek tisíc osob ročně. Oficiální migrační přírůstek byl sice rovněž až na výjimky kladný, ale po započtení ilegální emigrace bychom dostali záporné hodnoty. Během 80. let se však nárůst počtu obyvatel České republiky výrazně zpomalil. Hodnoty přirozeného přírůstku se pohybovaly v řádu pouze několika tisíc či jen několika set osob ročně a migrační přírůstek (se započtením ilegální emigrace) byl stále záporný. Počet obyvatel zjištěný při sčítání lidu v roce 1991 byl proto zhruba jen o 10 tisíc vyšší než při předchozím sčítání v roce 1980.

Během 90. let se trend vývoje obou přírůstků změnil. Vzhledem k prudkému poklesu plodnosti žen byl v letech 1994–2005 zaznamenán každoroční přirozený úbytek obyvatelstva. Ve druhé polovině 90. let se každý rok v ČR živě narodilo zhruba o 20 tisíc dětí méně, než kolik činil počet zemřelých osob. Celkový přirozený úbytek obyvatelstva za období 1994–2005 dosáhl téměř 200 tisíc osob (viz tab 7.1, graf 7.1 a 7.2).

Na druhou stranu hodnoty migračního přírůstku byly od počátku 90. let kladné i po odečtení neregistrovaně vystěhovaných osob, jejichž počet byl odhadnut na základě sčítání lidu (v průměru necelých 3,5 tisíce osob ročně). Roční hodnoty migračního salda (po započtení neregistrované emigrace za předpokladu jejího rovnoměrného rozdělení) nepřesáhly v období 1991–2000 v žádném roce 10 tisíc osob, průměrná hodnota byla jen o něco vyšší než 5 tisíc osob ročně. Zahraniční migrace proto nestačila vykompenzovat přirozený úbytek obyvatelstva, pouze jej zmírnila. Od roku 1994 docházelo v ČR k celkovému úbytku obyvatelstva. Při sčítání lidu v roce 2001 byl zjištěn počet obyvatel ČR o 72 tisíc nižší než v roce 1991.

V roce 2001 v důsledku změny cizineckého zákona bylo dokonce migrační saldo zahraniční migrace záporné. V dalších letech však výrazně roste. I přes nárůst neregistrované emigrace (v průměru 4 600 osob ročně) dosahuje migrační saldo v letech 2005 a 2006 hodnot vyšších než 30 tisíc osob ročně, v letech 2007 a 2008 se dokonce blíží k 80, resp. 70 tisícům. Teprve následná ekonomická krize znamená opětovný pokles salda zahraniční migrace na zhruba 10 tisíc osob ročně.

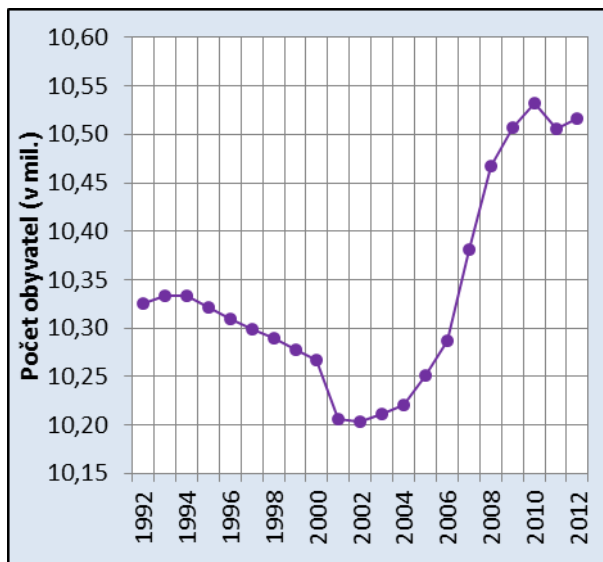
Od roku 2003 tedy počet obyvatel ČR opět roste, kromě migračního přírůstku se projevuje i vliv přirozeného přírůstku, který nabývá od roku 2006 opět kladných hodnot, dokonce vyšších než v 80. letech. Počet obyvatel ČR na začátku roku 2011 byl proto zhruba o 300 tisíc vyšší než na přelomu tisíciletí.

V posledních dvou letech se však růst počtu obyvatel ČR velmi zpomaluje. V roce 2012 činil přirozený přírůstek pouze necelých 400 osob, migrační přírůstek (bez neregistrované emigrace, kterou zatím nelze odhadnout) pouze kolem 10 tisíc osob ročně.

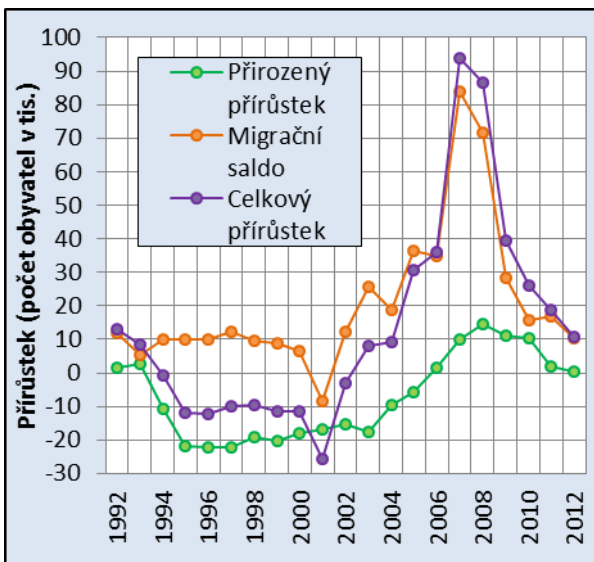
Podíl cizinců na území České republiky je v současné době okolo 4 %. I přes rostoucí imigraci je Česká republika z národnostního hlediska vysoce homogenní. Pokud bychom chtěli zabránit stárnutí populace, migrace tomu nezabrání. I pro početní udržení populace do budoucnosti by byl potřeba vyšší migrační přírůstek, než je tomu doposud. Proto si musíme

uvědomit, že i když počet obyvatel v současné době přesahuje hodnotu 10 500 000, následně bude docházet spíše k poklesu počtu obyvatel ČR. Bude se měnit věková struktura populace, vzhledem k zlepšujícím se charakteristikám úmrtnosti a s tím spojeným prodlužováním délky života bude přibývat starších a velmi starých osob.

Graf 7.1: Vývoj počtu obyvatel ČR, 1992–2012 Graf 7.2: Vývoj přírůstku obyvatelstva ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Zdroj dat: ČSÚ

Podle předběžných údajů se v roce 2013 očekává v ČR opět přirozený úbytek obyvatelstva a rovněž migrační přírůstek bude pravděpodobně záporný. Vzhledem k tomu, že do věku nejvyšší plodnosti postupně vstupují početně slabé populační ročníky narozené v 80. letech, které budou dále vystřídány ještě méně početnými ročníky narozených v letech 90., bude s vysokou pravděpodobností v nejbližších desetiletích v ČR počet živě narozených dětí nižší než počet zemřelých osob, bude docházet k přirozenému úbytku obyvatelstva. Ekonomický vývoj v poslední době zatím nenasvědčuje oživení zahraniční migrace do ČR. Je tedy pravděpodobné, že obyvatelstva ČR bude v nejbližších letech ubývat, i když se zatím nebude jednat o úbytek příliš výrazný.

Slovenská republika

Zmeny počtu obyvateľov sú výsledkom prebiehajúcich reprodukčných procesov v populácii (pôrodnosti, úmrtnosti) a migrácie. Rast počtu obyvateľov SR sa začal spomaľovať už v 80. rokoch a tento trend pokračuje aj v súčasnosti, dokonca s rastúcou intenzitou. Kým medziročný nárast počtu obyvateľov v 70. rokoch dosahoval v priemere 42 tisíc osôb, v 80. rokoch to bolo priemerne už iba 35 tisíc. Pokles celkového prírastku počtu obyvateľov pokračoval aj na prelome 80. a 90. rokov, keď v priemere dosiahol 25 tisíc obyvateľov. V priebehu 90. rokov významne klesol počet živonarodených detí. Popri stagnujúcej úmrtnosti to bol hlavný faktor, ktorý sa podpísal pod ešte intenzívnejší pokles celkového prírastku počtu obyvateľov Slovenska.

V roku 1992 predstavoval celkový prírastok obyvateľov Slovenska 18,3 tisíc obyvateľov, na konci roku 1999 to už bola sotva tretina spomínanej hodnoty. V roku 1992 sa na výslednej

hodnote celkového prírastku obyvateľstva významne podpísalo negatívne migračné saldo. Úbytok obyvateľstva zahraničnou migráciou vtedy dosiahol takmer 3 tisíc osôb, pričom prirodzený prírastok obyvateľstva mal na tú dobu relatívne vysokú hodnotu – 21,2 tisíc osôb. Hneď v nasledujúcom roku 1993 nastal obrat vo vývoji migračného salda, ktorý vykazoval prírastok zahraničným sťahovaním takmer 1,8 tisíc osôb. Pri prirodzenom prírastku 20,5 tisíc osôb v roku 1993, tak celkový prírastok v celom nasledujúcom období až po súčasnosť dosiahol svoju najvyššiu hodnotu 22,3 tisíc osôb.

Tab. 7.2: Vývoj prírastkov obyvateľstva v SR

Ukazateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet obyvateľov (31.12.)	5 314 155	5 336 455	5 356 207	5 367 790	5 402 547	5 389 180	5 435 273	5 404 322	5 410 836
Prirodzený prírastok	21 217	20 549	14 984	8 741	2 427	955	6 965	8 910	3 098
Migračné saldo	-2 939	1 751	4 768	2 842	1 463	3 403	3 383	2 966	3 416
Celkový prírastok	18 278	22 300	19 752	11 583	3 890	4 358	10 348	11 876	6 514
Prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov*	4,00	3,86	2,80	1,63	0,45	0,18	1,28	1,65	0,57
Migračné saldo na 1000 obyvateľov*	-0,55	0,33	0,89	0,53	0,27	0,63	0,62	0,55	0,63
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov*	3,44	4,19	3,69	2,16	0,72	0,81	1,91	2,20	1,20

*na 1000 obyvateľov stredného stavu (k 1. 7.), v rokoch 2011 a 2012 na 1000 obyvateľov priemerného stavu

Zdroj dát: ŠÚSR

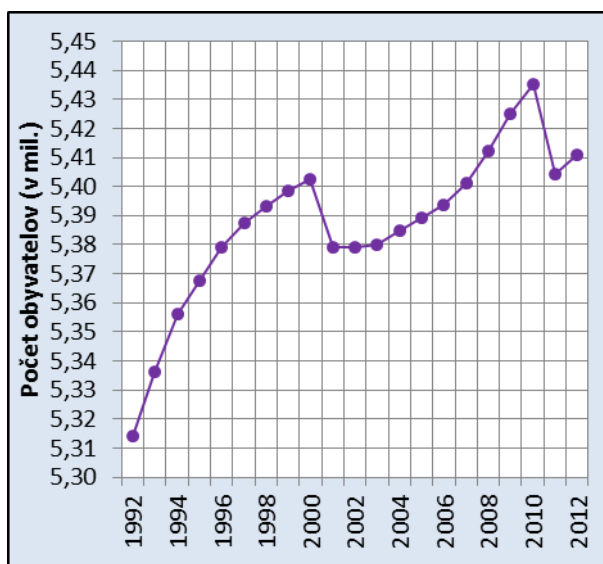
Obdobie 90. rokov bolo vo vývoji celkového prírastku charakteristické konvergenciou trendov prirodzeného prírastku a migrácie. V tomto období tvoril väčšinový podiel na celkovom prírastku obyvateľstva ešte stále prirodzený prírastok. V rokoch 1996 a 1997 to bolo 80 %, v ostatných rokoch 72–77 %. Migračné saldo dosiahlo v roku 1994 svoju najvyššiu hodnotu – 4,8 tisíc osôb, neskôr jeho hodnota klesala, až sa na konci 90. rokov ustálila na 1,3–1,5 tisíc osôb ročne. Na začiatku 90. rokov (1992–1994) dosahoval celkový prírastok v relatívnom vyjadrení 3,4–4,2 osôb na tisíc obyvateľov, na konci 90. rokov to už bola iba jedna osoba.

Po roku 2000 pozorujeme vo vývoji celkového prírastku ďalšie významné zmeny. V období 2001–2003 sa počet obyvateľov zvyšoval iba minimálne, aj to výlučne iba z prírastkov z migrácie, nakoľko prirodzený prírastok sa zmenil na úbytok obyvateľstva. Celkový prírastok v tomto období dosahoval svoje najnižšie evidované hodnoty vôbec. V roku 2001 a 2002 to bolo ani nie 200 osôb, v roku 2003 o málo viac - do 900 osôb, v prepočte na 1000 obyvateľov to však boli zanedbateľné hodnoty.

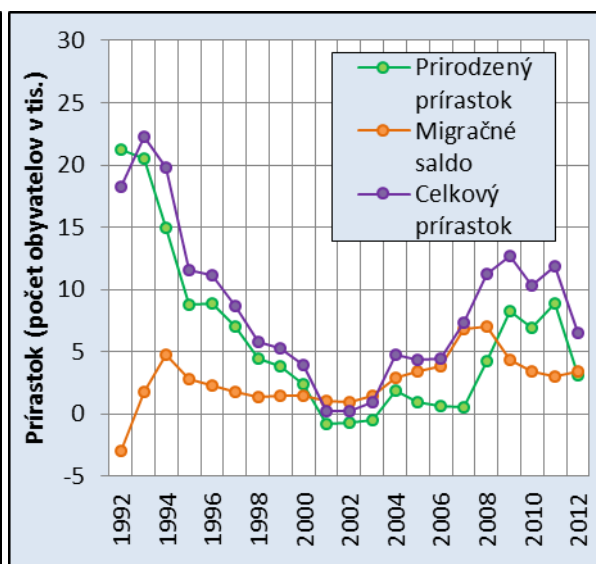
V nasledujúcom roku 2004 prirodzený prírastok opäť nadobudol kladné hodnoty. V období 2004–2006 predstavovali zisky z migrácie 60–86 % celkového prírastku. Zahraničná migrácia

sa tak naďalej významnejšie podieľala na raste počtu obyvateľstva Slovenska. V uvedených rokoch bol celkový ročný prírastok pomerne stabilný, pohyboval sa na úrovni 4,4–4,8 tisíc osôb. V relatívnom vyjadrení to však boli veľmi nízke prírastky, menšie ako 1 osoba na tisíc obyvateľov. Vývoj celkového prírastku v nasledujúcom období začal vykazovať intenzívnejšie rastúcu tendenciu až na 12,7 tisíc osôb v roku 2009. V tomto roku nastal obrat aj vo vzájomných pomeroch migračného salda a prirodzeného prírastku na celkovom prírastku obyvateľov v prospech prirodzeného prírastku, ktorý predstavoval dve tretiny celkového prírastku obyvateľstva. Zhruba takýto vzájomný pomer migračného salda a prirodzeného prírastku sa udržal až do roku 2011. V roku 2012 dosiahol celkový prírastok 6,5 tisíc osôb a podiel migrácie a prírastku z prirodzenej meny obyvateľstva na ňom sa približne vyrovnal – podiel z migrácie predstavoval 52 % a z prirodzeného prírastku 48 %. V priebehu dvadsiatich rokov - v období 1992–2012 sa počet obyvateľov Slovenska zvýšil celkovo o 96,7 tisíc (1,8%), keď dosiahol hodnotu 541,1 tisíc obyvateľov.

Graf 7.3: Vývoj počtu obyvateľov SR, 1992–2012 Graf 7.4: Vývoj prírastkov obyvateľstva SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

Zdroj dát: ŠÚSR

Československo

Pokud by Československo zostalo zachované, počet jeho obyvateľ by po mírnem rúste v roke 1993 a 1994 v ďalších desiatich rokoch klesal, v rokoch 2002–2004 by dosáhl svojho minima za sledované obdobie. Od roku 2005 by však začal pomerne rýchlo rásť. Již v roku 2006 by sa vrátil na úroveň roku 1992, v roku 2008 by bol již o 1 % a v roku 2012 o 2 % vyšší než vo výchozím roku 1992 (viz graf 7.3).

Trend vývoje v oboch zemích by sa však výrazne lišil. Príčinou poklesu obyvateľstva ČSR bol prudký pokles obyvateľstva ČR, kde sa počet obyvateľ do roku 2002 snížil o viac než 1 %. Pak však nasledoval rýchly rast obyvateľstva. Do roku 2007 počet obyvateľ ČR prekročil úroveň z roku 1992, v roku 2012 by bol již téměř o 2 % vyšší než v roku 1992.

Vývoj počtu obyvateľ v SR bol mnohým plynulejší. Obdobie počátečného rýchleho rastu (zhruba do roku 2000) bolo vystriedané niekoľkiletou stagnáciou, po ktorej nasledoval ďalší rast.

V posledních třech letech sledovaného období byl index počtu obyvatel vzhledem k roku 1992 v ČR i v SR téměř stejný, blíží se 1,02

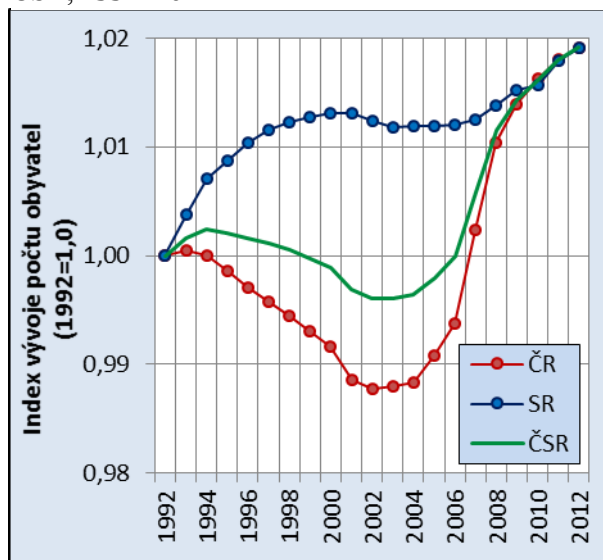
Tab. 7.3: Vývoj přírůstků obyvatelstva v ČSR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Počet obyvatel (31. 12.)	15 639 852	15 670 468	15 689 368	15 689 134	15 669 093	15 640 259	15 968 043	15 909 767	15 926 961
Přirozený přírůstek	22 585	23 389	4 190	- 13 075	- 15 664	- 4 772	17 274	10 735	3 485
Migrační saldo	8 842	7 227	14 710	12 841	8 002	39 632	19 031	19 855	13 709
Celkový přírůstek	31 427	30 616	18 900	- 234	- 7 662	34 860	36 305	30 590	17 194
Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel	1,45	1,50	0,27	-0,83	-1,00	-0,31	1,08	0,67	0,22
Migrační saldo na 1000 obyvatel	0,57	0,46	0,94	0,82	0,51	2,54	1,19	1,25	0,86
Celkový přírůstek na 1000 obyvatel	2,01	1,96	1,21	- 0,01	- 0,49	2,23	2,28	1,92	1,08

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

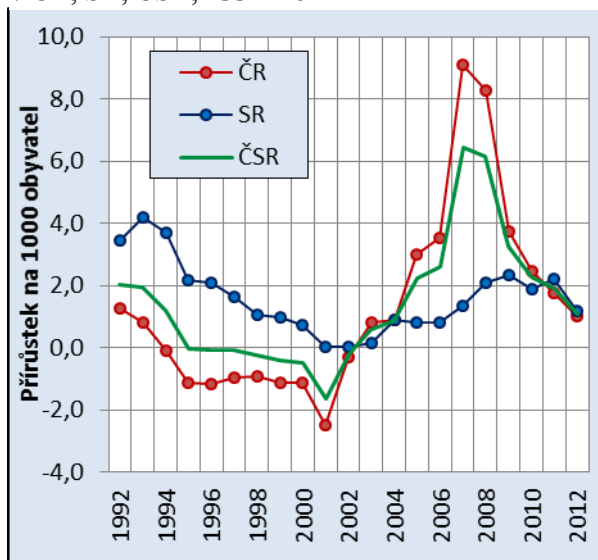
Míra celkového přírůstku obyvatelstva ČR poklesla do roku 2004 k nulové hodnotě, v letech 1995–2002 zde docházelo dokonce k úbytku obyvatelstva. V dalších letech se však míra přírůstku neustále zvyšovala, v roce 2007 dosáhla hodnoty zhruba 9 ‰. V posledních letech sledovaného období však poklesla na 1 ‰.

Graf 7.5: Index vývoje počtu obyvatel v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, výpočty autorů

Graf 7.6: Celkový přírůstek na 1000 obyvatel v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

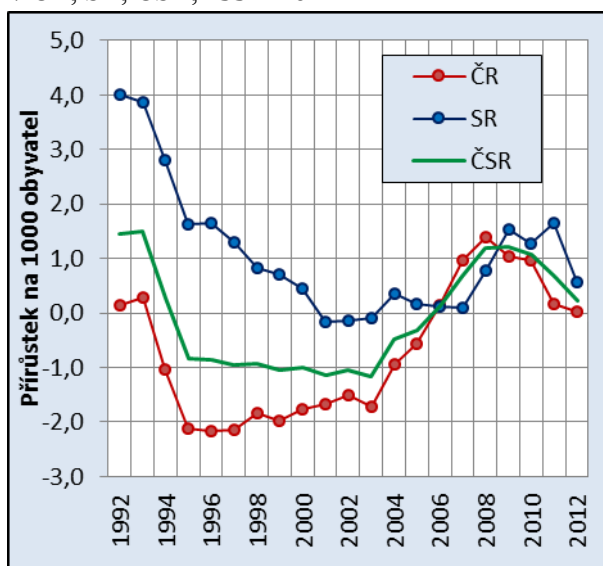
Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

Naproti tomu v SR dosahovala obecná míra přírůstku obyvatelstva nejvyšších hodnot (kolem 4 ‰) na počátku sledovaného období. Později však poklesla k nulovým hodnotám, v letech 2002–2003 dokonce i na Slovensku docházelo k mírnému úbytku obyvatelstva. V dalších

letech byly hodnoty obecné míry celkového přírůstku obyvatelstva opět kladné, nikdy však již výrazněji nepřekročily 2 ‰. V roce 2012 dosahovala, stejně jako v ČR, hodnoty kolem 1 ‰.

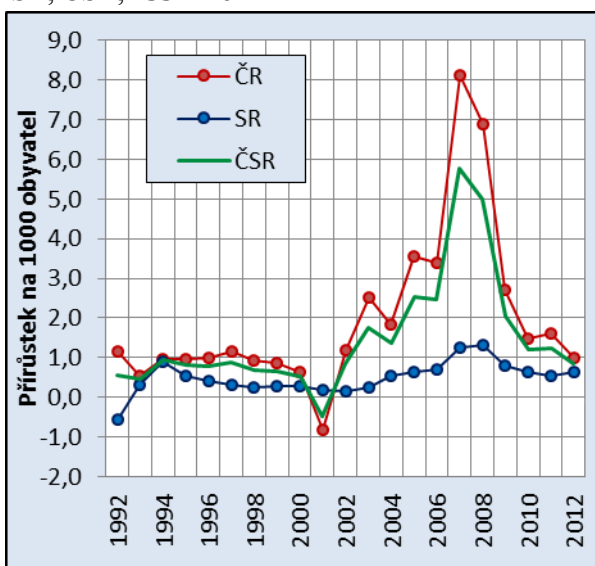
V poslední dekádě minulého století byly hodnoty míry celkového přírůstku v obou zemích určovány především hodnotou míry přirozeného přírůstku, neboť migrační přírůstek v obou zemích byl zanedbatelný (viz graf 7.7, graf 7.8). Naproti tomu hlavní příčinou vysoké míry přírůstku obyvatelstva ČR byla především vysoká míra migračního přírůstku. Opět však poznamenejme, že v tomto období je migrační přírůstek v obou zemích již nesrovnatelný vzhledem ke zmíněné rozdílné metodologii zahraniční migrace.

Graf 7.7: Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

Graf 7.8: Migrační saldo na 1000 obyvatel v ČR, SR, ČSR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR

V roce 2012 byl přirozený přírůstek v ČR prakticky nulový, v roce 2013 byl (podle předběžných výsledků) přirozený a dokonce i migrační přírůstek ČR záporný. Hodnoty přírůstku v SR jsou kladné, avšak poměrně malé. Je tedy otázkou, zda v dalších letech nebude docházet v obou zemích opět k úbytku obyvatelstva.

Věková struktura

Česká republika

Pro analýzu demografického vývoje je důležitá nejen velikost příslušné populace, ale i její věkové složení. Věková struktura populace je samozřejmě důležitá pro oblast ekonomickou a sociální. Na jejím základě lze například odhadnout, zda bude v populaci dostatek potenciálních pracovních sil, jaké budou potřebné kapacity škol i jaké budou očekávané náklady na výplatu důchodů a zdravotní péči.

Věková struktura je ovlivněna demografickým vývojem v posledních zhruba 100 letech a do značné míry určuje trendy budoucího demografického vývoje v nejbližších desetiletích. Nejvýraznější vliv na aktuální věkovou strukturu populace má vývoj počtu narozených během posledních zhruba 100 let, určitý vliv má pochopitelně i úmrtnost a zejména v posledních letech sílí též vliv zahraniční migrace.

Věková struktura ČR v roce 1992 byla na rozdíl od předchozích století velmi nerovnoměrná, střídaly se silnější a slabší populační ročníky. Prvotní příčinou nepravidelné věkové struktury byla 1. světová válka, v jejímž důsledku poklesl počet živě narozených na území dnešní ČR zhruba na polovinu předválečných počtů. Po skončení první světové války sice počet narozených vzrostl, ale nedosáhl předválečné úrovně. Již od roku 1922 naopak následoval další víceméně trvalý pokles počtu narozených v důsledku pokračujícího prvního demografického přechodu, jehož základním rysem je kromě snižování úmrtnosti též snižování porodnosti. Pokles porodnosti byl dále umocněn hospodářskou krizí ve 30. letech i tím, že do reprodukčního věku vstoupily početně velmi slabé generace žen narozené během první světové války. V roce 1937 byl počet živě narozených o 40 % nižší než v roce 1921.

Tab. 8.1: Vývoj charakteristik věkové struktury v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
% zastoupení 0–14	20,0	19,4	18,9	18,3	16,2	14,6	14,4	14,7	14,8
% zastoupení 15–49	51,8	52,0	52,2	52,4	51,2	50,1	49,4	48,8	48,4
% zastoupení 50–64	15,3	15,5	15,8	16,0	18,7	21,0	20,6	20,4	20,0
% zastoupení 65+	12,9	13,0	13,1	13,3	13,9	14,2	15,5	16,2	16,8
Průměrný věk celkem	36,6	36,8	37,0	37,3	38,8	40,0	40,8	41,1	41,3
Průměrný věk muži	34,9	35,1	35,3	35,6	37,1	38,4	39,3	39,6	39,8
Průměrný věk ženy	38,3	38,4	38,6	38,9	40,3	41,5	42,3	42,5	42,7
Index stáří celkem	64,3	66,8	69,6	72,5	85,5	97,0	107,8	110,4	113,3

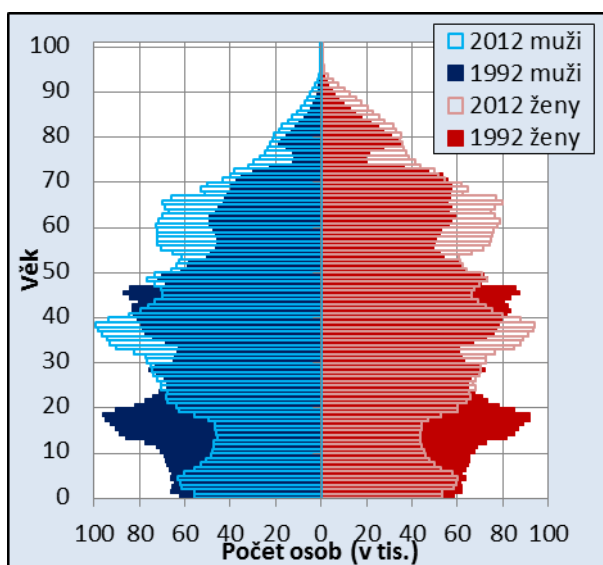
Zdroj dat: ČSÚ

Od roku 1938 počet živě narozených rostl, a to navzdory 2. světové válce. Na rozdíl od 1. světové války nebyli muži povoláni na frontu, někteří se naopak snažili uzavřením manželství a založením rodiny vyhnout tzv. totálnímu nasazení (pracovní povinnost v Německu). Svůj vliv hrála i skutečnost, že do reprodukčního věku vstupovaly silné ročníky narozené po první světové válce. Růst počtu narozených krátce pokračoval i po 2. světové

válce. Od roku 1947 však počet narozených v ČR opět klesá, na konci 50. let byl počet narozených ještě nižší než v době hospodářské krize koncem 30. let. Příčinou byl především pokles počtu žen ve věku nejvyšší plodnosti v důsledku klesajícího počtu narozených ve 20. a 30. letech.

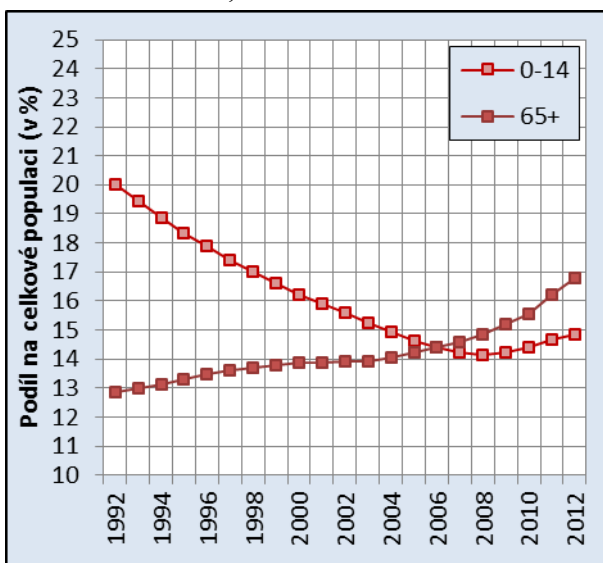
Po nárůstu počtu narozených v důsledku propopulačních opatření v 70. letech (která ovšem byla nevhodně načasována do doby, kdy do věku nejvyšší plodnosti vstoupily silné poválečné ročníky) počet narozených od roku 1975 opět klesal, na počátku 90. let se pohyboval na zhruba stejné úrovni jako koncem let padesátých.

Graf 8.1: Věkové složení ČR
k 31. 12. 1992 a 31. 12. 2012

Zdroj dat: ČSÚ

Graf 8.2: Vývoj podílu 0–14letých a 65letých a starších osob v ČR, 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Věková struktura ČR k 31. 12. 1992 (graf 8.1) odráží výše popsany vývoj počtu narozených. Na první pohled jsou patrné vysoké počty osob ve věku kolem 18 let (narození kolem roku 1974), kolem 28 let (nárůst porodnosti v důsledku propopulačních opatření v roce 1964) i ve věku kolem 45 let (narození kolem roku 1947 po skončení 2. světové války). Na druhou stranu je zřetelný nízký počet osob ve věku kolem 75 let (slabé populační ročníky narozené kolem roku 1917). Zužování věkové pyramidy v základně svědčí o poklesu počtu narozených od roku 1975.

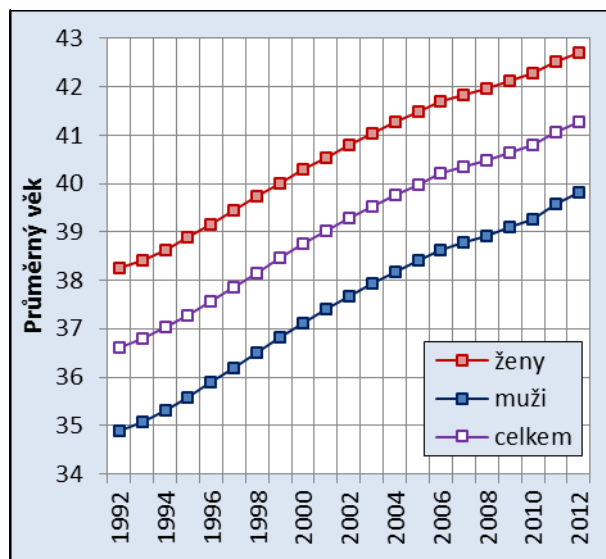
Vzhledem k poklesu porodnosti v poslední dekádě minulého století a zvyšování střední délky života pokračovalo po celé sledované období stárnutí populace ČR. Podíl dětské složky populace (0–14 letí), který v roce 1992 činil téměř 20 %, se do roku 2008 snížil na 14 %. V posledních letech sledovaného období se v důsledku předchozího nárůstu porodnosti zvýšil na 15 %.

Podíl 65 letých a starších osob v populaci činil v roce 1992 necelých 13 %. Jeho nárůst byl v první sledované dekádě velmi mírný, ještě v roce 2004 byl jen nepatrně vyšší než 14 %. Do konce roku 2012 se však zvýšil na téměř 17 %, přičemž od roku 2006 byl podíl 65 letých a starších vyšší než podíl dětí do 15 let. Hlavní příčinou tohoto nárůstu podílu seniorů byla skutečnost, že věkovou hranici 65 let postupně překročily početně silnější

ročníky narozené během německé okupace a především po skončení 2. světové války.

Pokračující stárnutí populace potvrzuje i vývoj průměrného věku (graf 8.3). Průměrný věk mužů v roce 1992 byl jen o málo nižší než 35 let, na konci roku 2012 dosáhl téměř 40 let.

Graf 8.3: Vývoj průměrného věku v ČR, 1992–2012

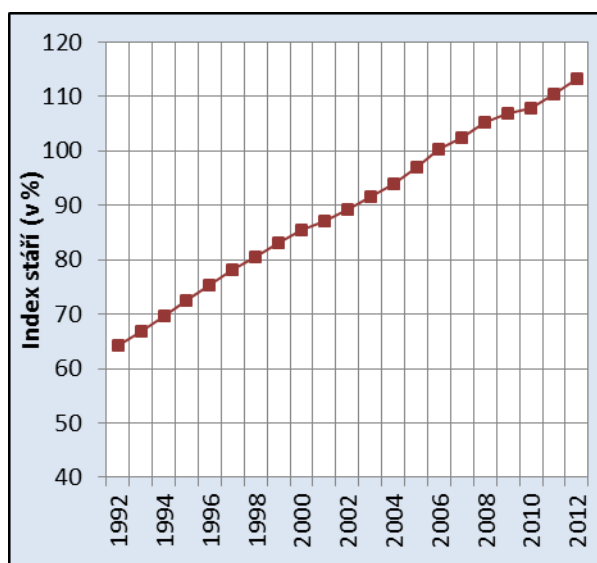
Zdroj dat: ČSÚ

Průměrný věk žen byl v roce 1992 o něco vyšší než 38 let, na konci roku 2012 dosáhl téměř 43 let. Rozdíl mezi průměrným věkem žen a mužů se snížil z téměř 3,4 roku na 2,9 roku. Průměrný věk celé populace (bez rozlišení pohlaví) se zvýšil z 36,6 na 41,3 roku.

Rovněž index stáří (definovaný jako poměr počtu seniorů 65 letých a starších k počtu dětí do 15 let) plynule rostl po celé sledované období (graf 8.4). Zatímco v roce 1992 dosahoval necelých 65 % (tj. v populaci připadali zhruba 2 senioři na 3 děti), v roce 2006 překročil 100 % (tj. počet seniorů překročil počet dětí) a v roce 2012 dosahoval již více než 113 % (tj. na 10 dětí připadalo již více než 11 seniorů).

Věkové složení obyvatelstva ČR k 31. 12. 2012 má pochopitelně stejné nepravidelnosti jako věkové složení k 31. 12. 1992, pouze posunuté do věku o 20 let vyššího. Nejpočetnější věkovou skupinou jsou osoby kolem 38 let (ročník 1974), poměrně početné jsou i osoby ve věku kolem 64 let (ročník narození 1947). Pouze vliv poklesu porodnosti během 1. světové války není z věkové pyramidy již patrný, neboť by se jednalo o osoby zhruba 95 leté, které již většinou zemřely. Vrchní část věkové pyramidy ve věku zhruba nad 65 let je poměrně pravidelná, bez větších výkyvů v počtech osob. Výkyvy počtu živě narozených osob příslušných ročníků jsou již téměř plně eliminovány vlivem úmrtnosti v tomto věku. Ve spodní části věkové pyramidy je patrný nárůst počtu živě narozených v první dekádě tohoto století (rozšíření pyramidy) i pokles v posledních letech (opětovné zúžení).

Graf 8.4: Vývoj indexu stáří (poměr počtu 65 letých a starších k počtu 0–14 letých), 1992–2012

Zdroj dat: ČSÚ

Při podrobnější analýze změn věkové struktury ČR během sledovaného období na základě číselných hodnot je patrný vliv migrace. Protože ČR měla během

sledovaného období většinou kladné migrační saldo a migranti jsou převážně lidé mladšího a středního věku, jsou počty osob k 31. 12. 2012 v ČR ve věku zhruba do 50 let o něco vyšší než počty osob o 20 let mladších k 31. 12. 1992 (resp. vyšší než počty osob narozených v příslušném roce). Znamená to, že vlivem migrace byl v těchto věkových skupinách nejen vykompenzován počet zemřelých, ale došlo k dalšímu zvýšení počtu osob. Ve věku nad 50 let již pozorujeme úbytek počtu osob (v porovnání s počtem osob příslušného ročníku narození před 20 lety) v důsledku rostoucí úmrtnosti a klesající migrace. Zahraniční migrace tedy v uvedeném období přispívala k omlazení věkové struktury, částečně eliminovala stárnutí populace ČR.

Tab. 8.2: Ukazatele ekonomického zatížení produktivní populace v ČR

Ukazatel	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Index závislosti mladých	49,4	48,06	46,18	44,24	36,12	32,45	30,91	30,98	31,01
Index závislosti starých	22,1	22,11	22,09	22,12	21,90	21,93	24,07	25,31	26,47
Index celkového zatížení	71,5	70,17	68,27	66,36	58,03	54,39	54,98	56,29	57,48

Zdroj dat: ČSÚ

Další vývoj věkové struktury obyvatelstva ČR lze částečně předpovědět na základě současné věkové struktury a očekávaného budoucího demografického vývoje, především počtu narozených. Ještě dlouhou dobu budou zřejmě nejpočetnějšími věkovými skupinami osoby narozené v období kolem roku 1974, tedy 50 letí v roce 2024, 60 letí v roce 2034 atd. Během nejbližších 10 let lze očekávat každý rok zhruba stejné počty osob dosahujících důchodového věku. Později se jejich počty dokonce o něco sníží. K výraznému nárůstu počtu starobních důchodců dojde až ve čtyřicátých letech, kdy důchodového věku postupně dosáhnou zmíněné silné populační ročníky narozené v 70. letech minulého století.

Naproti tomu již v nejbližších letech výrazně poklesne počet osob ve věku kolem 20 let, což bude mít za následek pokles počtu zájemců o vysokoškolské studium i pokles počtu nových mladých uchazečů o zaměstnání a později celkový pokles podílu mladých pracovních sil do 30 let.

Bude se rovněž snižovat počet žen ve věku kolem 30 let (věk nejvyšší plodnosti), což bude mít za následek další pokles počtu narozených dětí, neboť poslední prognózy vývoje plodnosti žen předpokládají její stagnaci nebo jen poměrně pomalý nárůst, který nebude schopen úbytek žen v reprodukčním věku kompenzovat. Lze tedy očekávat další úbytek počtu dětí v ČR, tedy zužování věkové pyramidy v základně.

Slovenská republika

Veková štruktúra slovenskej populácie je charakteristická značnou nerovnomernosťou, pod ktorú sa podpísali udalosti predchádzajúceho storočia. Pri relatívne stabilnej úmrtnosti je vývoj pôrodnosti určujúcim faktorom, ktorý ovplyvňuje vekové zloženie obyvateľstva. Vplyv zahraničnej migrácie sa na formovaní vekovej štruktúry obyvateľstva začal na Slovensku významnejšie prejavovať až v posledných desaťročiach, obzvlášť po vstupe Slovenskej republiky do EÚ.

Tab. 8.3: Vývoj charakteristík vekovej štruktúry v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
% zastúpenie 0–14	24,1	23,5	22,9	22,3	19,2	16,6	15,3	15,4	15,4
% zastúpenie 15–49	51,7	52,2	52,7	53,2	54,3	53,8	52,5	51,6	51,3
% zastúpenie 50–64	13,7	13,6	13,6	13,6	15,0	17,8	19,8	20,2	20,3
% zastúpenie 65+	10,5	10,7	10,8	10,9	11,5	11,7	12,4	12,8	13,1
Priemerný vek spolu	33,9	34,0	34,3	34,5	36,0	37,4	38,7	39,1	39,3
Priemerný vek muži	32,4	32,5	32,8	33,0	34,4	35,8	37,1	37,4	37,7
Priemerný vek ženy	35,3	35,5	35,7	36,0	37,5	38,9	40,3	40,6	40,9
Index starnutia spolu	43,8	45,3	47,2	49,1	59,8	70,7	81,0	83,0	85,5

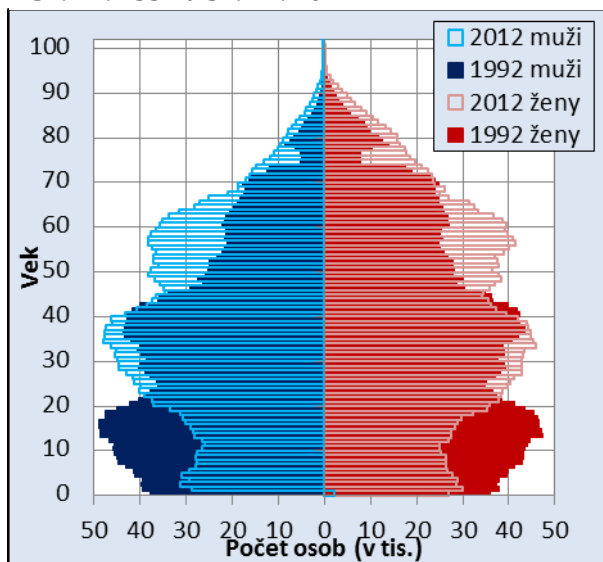
Zdroj dát: ŠÚSR

Výkyvy v intenzite spomínaných demografických procesoch sa vo vekovej štruktúre prejavujú ako významné nepravidelnosti, ktoré sa graficky vo forme zárezov alebo naopak rozšírení dajú identifikovať na vekovej pyramíde. Na aktuálnej vekovej pyramíde z roku 2012 je zreteľne vidieť ako sa striedajú obdobia zvýšenej a zníženej pôrodnosti. Vekovej pyramíde dominujú dve populačné vlny – povojnová (po druhej svetovej vojne) a zo 70. rokov minulého storočia. Obdobia medzi týmito natalitnými vlnami sú charakteristické slabšími populačnými ročníkmi vo veku 40–50 rokov. Za ostatných 20 rokov, ktoré uplynuli od rozdelenia spoločného štátu Čechov a Slovákov evidujeme vo vekovej štruktúre dramatické zmeny. Porovnaním vekových pyramíd za roky 1992 a 2012, teda rok pred rozdelením Československa a posledné aktuálne údaje o vekovom zložení obyvateľstva SR, získame komplexnejší obraz o vývoji a zmenách vo vekovej štruktúre od začiatku 90. rokov až po dnešok (viď. graf 8.5). V roku 1992 mala pyramída úzku základňu a typický regresívny tvar. Pokles plodnosti v 90. rokoch sa prejavil významným úbytkom obyvateľov v najmladších vekových skupinách. V roku 2008 došlo vo vývoji plodnosti k obratu, počet narodených na Slovensku rástol a základňa vekovej pyramídy sa začala opäť rozširovať. V roku 2011 bola základňa vekovej pyramídy približne na úrovni ako v polovici 90. rokov. V roku 2012 pokles počtu narodených, ktorý vznikol v dôsledku zmeny v metodike evidencie narodených, spôsobil opätovné a pomerne významné zúženie základne vekovej pyramídy, ktoré sa priblížilo úrovni na konci 90. rokov⁸. Kým v roku 1992 bolo možné ešte identifikovať zárez približne z prvej štvrtiny 20. storočia, v roku 2012 v dôsledku nízkych počtov prežívajúcich osôb sa prakticky stratil. Produktívny vek opustili a ďalej postupne opúšťajú početnejšie generácie narodených po 2. svetovej vojne a presúvajú sa do poproduktívneho veku. Naopak málopočetné generácie z 90. rokov sa presúvajú z predproduktívneho do produktívneho veku a z hľadiska plodnosti budú postupne nahrádzať vo veku najvyššej plodnosti silné ročníky zo 70. rokov, ktoré reprodukčný vek opustia. Práve nízke počty týchto generácií nedokážu vykompenzovať adekvátnu náhradu za „odchádzajúcu“ populáciu, a to aj napriek tomu, že v poslednom období plodnosť na Slovensku rástla. Na základe týchto skutočností môžeme v blízkej budúcnosti predpokladať pokles obyvateľov nielen v produktívnom, ale aj

⁸ V roku 2012 ŠÚSR prijal zmenu metodiky v evidencii narodených. Od roku 2012 budú do štatistiky narodených započítavané iba deti narodené na Slovensku a do počtu obyvateľov SR budú zahrnuté len deti narodené v zahraničí, ktoré sa prihlásia na trvalý pobyt v SR.

v predproduktívnom veku a naopak výrazné posilnenie podielu obyvateľstva v poproduktívnom veku.

Graf 8.5: Vekové zloženie SR
k 31. 12. 1992 a 31. 12. 2012

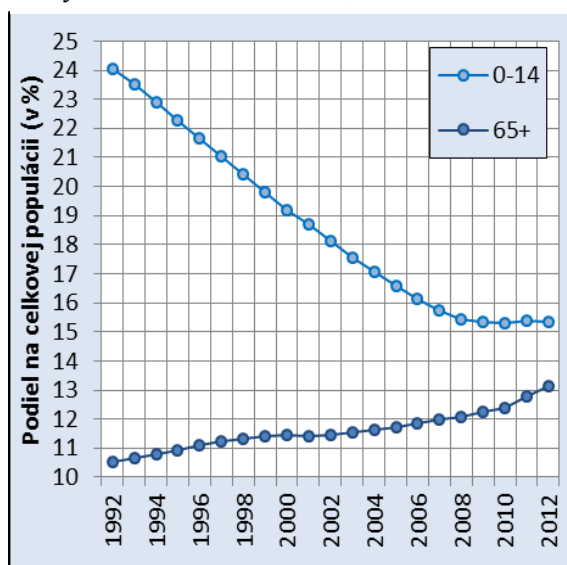
Zdroj dát: ŠÚSR

hodnote už len okolo 15 %. Celkovo sa podiel 0–14 ročných v období 1992–2012 znížil o 8,7 percentuálnych bodov, resp. o 35 %. Čo sa týka obyvateľstva v produktívnom veku zatiaľ nepozorujeme žiadne výrazné zmeny, skôr naopak. Podiel osôb v produktívnom veku sa na celkovom počte obyvateľstva v 1992–2012 zvýšil. Kým v roku 1992 predstavoval podiel 15–64 ročných na celkovom počte obyvateľov 65 %, v priebehu nasledujúcich rokov počet obyvateľov v produktívnom veku narastal a v roku 2002 dosiahol hranicu 70 %. V súčasnom období je podiel 15–64 ročných stabilizovaný na úrovni 71–72 %. Pri podrobnejšom členení tejto skupiny obyvateľstva na reprodukčnú (15–49 roční) a poreprodukčnú (50–64 roční) zložku, pozorujeme naopak odlišné vývojové tendencie. V prípade vekovej skupiny 15–49 ročných, môžeme hovoriť o relatívne stabilnom vývoji, keď sa podiel tejto časti populácie v analyzovanom období dlhodobo pohybuje v rozmedzí 51–54 %. Naopak podiel obyvateľstva vo veku 50–64 rokov na celkovom počte obyvateľov SR narastá intenzívnejšie. Kým v roku 1992 dosahoval spomínaný podiel hodnotu 13,7 %, v súčasnosti je táto hodnota na úrovni 20 %. Podiel obyvateľov v poreprodukčnom veku v období 1992–2012 vzrástol o 43 %.

Z hľadiska ekonomickej aktivity a demografickej reprodukcie sú vo vekovej štruktúre vymedzené hlavné vekové skupiny, ktoré sú v rámci populácie Slovenska rôzne početné. V dôsledku zmien, ktoré sa vo vekovej štruktúre za posledné desaťročia udiali, dochádza k významným zmenám nielen v ich relatívnom zastúpení, ale aj v ich vzájomných pomeroch.

V súčasnosti je každá 6 osoba na Slovensku v predproduktívnom veku. Až do roku 1990 podiel detskej zložky populácie neklesol pod hranicu 25 %. Odvtedy zaznamenávame kontinuálny pokles podielu detí do 15 rokov v populácii Slovenska. V roku 1999 po prvýkrát klesol podiel 0–14 ročných pod úroveň 20 % a v súčasnosti sa udržiava na

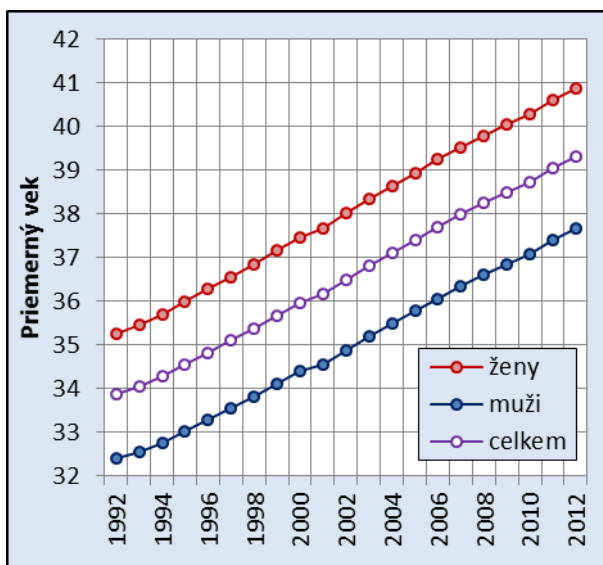
Graf 8.6: Vývoj podielu 0–14 ročných a 65 ročných a starších osôb v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

V absolútnom vyjadrení hovoríme o náraste o takmer 440 tisíc osôb. Približne každý 8 človek na Slovensku je vo veku 65 rokov a viac. Od roku 1992 vzrástol počet obyvateľov 65 ročných a starších takmer o štvrtinu. V roku 2012 dosiahol podiel osôb v poproduktívnom veku na Slovensku svoje historické maximum – 13 %. Ešte výraznejšie posilnenie postavenia tejto vekovej skupiny sa očakáva v blízkej budúcnosti, a to predovšetkým v súvislosti s očakávaným presunom početných generácií narodených koncom 40. rokov až do konca 50. rokov minulého storočia do poproduktívneho veku.

Graf 8.7: Vývoj priemerného veku v SR, 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

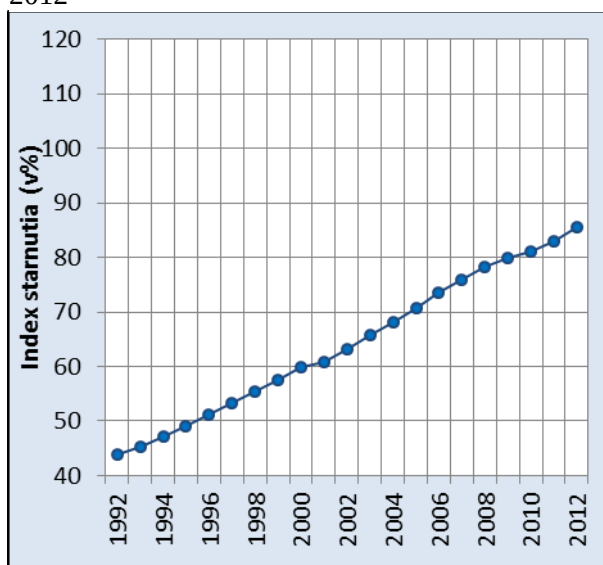
Druhou charakteristickou črtou populácie Slovenska je jej starnutie. Na jednej strane nízka pôrodnosť oslabuje detskú zložku populácie, na strane druhej zlepšujúce sa úmrtnostné pomery predlžujú ľudský život a posilňujú staršiu zložku populácie, čo proces starnutia zrýchľuje. Napriek tomu, že počiatky starnutia slovenskej populácie možno pozorovať už bezprostredne po skončení kompenzačnej fázy po druhej svetovej vojne, teda približne od polovice 50. rokov, proces starnutia sa zintenzívnal až v 90. rokoch minulého storočia a pokračuje aj v súčasnosti.

Dôkazom pokračujúceho procesu starnutia obyvateľstva je dlhodobý rast hodnôt ukazovateľov priemerného veku a indexu starnutia. Súčasné hodnoty priemerného veku a indexu starnutia sú na

svojom historickom maxime. Obdobie 20 rokov je dostatočne dlhé na to, aby bol negatívny posun v procese starnutia obyvateľov Slovenska jasne identifikovateľný. V roku 1992 dosiahol priemerný vek slovenskej populácie 33,9 rokov. Na prelome tisícročí dosiahol tento ukazovateľ hodnotu 36 rokov a v súčasnosti predstavuje 39,3 rokov. V priebehu dvadsiatich rokov tak slovenská populácia zostarla o 5,5 roka. Medziročný nárast priemerného veku je na Slovensku dlhodobo stabilizovaný na hodnotách 0,2–0,3 roka, teda 2,4–3,6 mesiaca. Priemerný vek sa zvýšil u oboch pohlaví. Priemerný vek mužov v roku 1992 dosahoval hodnotu 32,4 rokov, v prípade žien to bolo 35,3 rokov. V období rokov 1992–2012 zostarli slovenskí muži o 5,3 rokov a ženy o 5,6 rokov. Naprieč celým analyzovaným obdobím bol priemerný vek mužov oproti hodnotám tohto ukazovateľa v prípade žien nižší zhruba o 3 roky. Primárnou príčinou tohto javu je výrazná nadúmrtnosť mužov predovšetkým v starších vekových kategóriách, čo znamená, že ženská časť populácie je staršia ako mužská. Nárast priemerného veku najviac zasiahol produktívnu vekovú skupinu. V súčasnej dobe sú vo veku 15–64 ročných silné ročníky pochádzajúce nielen zo 70. rokov, ale čiastočne aj početné ročníky narodených po druhej svetovej vojne, ktorí sú tesne pred presunom do poproduktívnej vekovej skupiny. V roku 2012 dosiahol priemerný vek v rámci tejto skupiny svoju zatiaľ najvyššiu hodnotu 39,7 rokov, v porovnaní s rokom 1992 to bolo o 2,7 roka viac. Od roku 2005 priemerný vek poproduktívnej vekovej skupiny prekročil

hodnotu 38 rokov a po roku 2010 už aj hodnotu 39 rokov. Čo sa týka priemerného veku 65 ročných a starších, ich priemerný vek narastal miernejšie. Jeho hodnota sa za 20 rokov zvýšila o necelý jeden rok na súčasných 74,5 rokov. Na tejto úrovni sa priemerný vek poproduktívnej vekovej skupiny udržiava od roku 2008. Priemerný vek v predproduktívnej vekovej skupine sa v období 1992–2003 zvyšoval iba veľmi miernym tempom. V nasledujúcich rokoch sa priemerný vek 0–14 ročných stabilizoval na úrovni okolo 8 rokov. Až v posledných piatich rokoch, v dôsledku zvýšenej plodnosti zaznamenávame na Slovensku síce nepatrný, ale predsa pokles priemerného veku 0–14 ročných na súčasných 7,42 rokov.

Graf 8.8: Vývoj indexu starnutia (pomer počtu 65 ročných a starších k počtu 0–14 ročných), 1992–2012

Zdroj dát: ŠÚSR

Spolupôsobením dvoch javov – predlžovania ľudského života na jednej strane a vplyvu nízkej plodnosti na druhej strane, dochádza ku zmenám v štruktúre medzi najmladšími a najstaršími vekovými skupinami obyvateľstva. V dôsledku toho pozorujeme pomerne dynamický nárast hodnôt indexu starnutia – vzájomného pomeru medzi poproduktívnou a predproduktívnou zložkou populácie. Plodnosť je na Slovensku od roku 1989 pod hranicou jednoduchej reprodukcie – 2,1 dieťaťa na ženu v reprodukčnom veku a od roku 2002 dokonca pod hranicou veľmi nízkej plodnosti – 1,3 dieťaťa na ženu v reprodukčnom veku. Táto hodnota bola prekonaná až v roku 2008. Aj keď je úhrnná plodnosť v súčasnosti už nad touto hranicou, ani zďaleka nedosahuje hodnoty spred 20

rokov a viac. Kým v roku 1992 pripadalo na 100 osôb vo veku do 15 rokov približne 44 osôb 65 ročných a starších, v roku 2005 to už bolo takmer 71 a v roku 2012 je to už 85 osôb. Od roku 1992 tak index starnutia vzrástol o takmer 77 %. Podobne ako priemerný vek aj index starnutia vykazuje odlišné hodnoty v závislosti na pohlaví. V oboch prípadoch však hodnoty tohto ukazovateľa rastú pomerne dynamicky. V roku 1992 index starnutia mužov dosahoval 33,7 %, teda na 100 chlapcov do 15 rokov pripadlo takmer 34 mužov 65 ročných a starších. O desať rokov neskôr sa index starnutia mužov priblížil k hranici 50 %, kedy na 100 chlapcov vo veku 0–14 rokov pripadalo takmer 47 mužov nad 65 rokov vrátane. V súčasnosti dosahuje index starnutia mužov 63,2 %. V období rokov 1992–2012 sa spomínaný ukazovateľ zvýšil o 87 %. Index starnutia žien dosiahol v roku 1992 54 %. To znamená, že na dve dievčatá vo veku 0–14 rokov pripadala jedna 65 ročná a staršia žena. V roku 2008 prekročil tento relatívny ukazovateľ hranicu 100 %, čiže na 100 dievčat v predproduktívnom veku pripadlo 100 žien v poproduktívnom veku. Posledný údaj z roku 2012 deklaruje hodnotu indexu starnutia na úrovni 109 %. Za uplynulých dvadsať rokov sa index starnutia žien zdvojnásobil.

Zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva majú vplyv aj na ekonomické zaťaženie produktívnej časti populácie neproduktívnou. Index ekonomického zaťaženia sa od začiatku

90. rokov vyvíjal pozitívne. Jeho klesajúci trend sa približne na prelome tisícročí začal spomaľovať, až sa v roku 2008 zastavil. Od roku 2009 nastal obrat vo vývoji tohto ukazovateľa - index ekonomického zaťaženia začína miernym tempom narastať. V blízkej budúcnosti očakávame, že dôjde ku zmene vo vzájomných pomeroch – poproduktívnej a produktívnej zložky populácie v prospech závislých osôb vo veku 65 a viac. K narodeným v povojnových ročníkoch, ktorí už sú na hranici 65 rokov, alebo tesne pred touto hranicou sa pripoja početne silné ročníky narodených v prvej polovici 50. rokov, čo zrejme bude viesť k zrýchleniu tempa rastu indexu zaťaženia.

Tab. 8.4: Ukazovatele ekonomického zaťaženia produktívnej populácie v SR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Index závislosti mladých	57,99	56,92	55,36	53,67	44,82	37,71	32,97	32,81	32,30
Index závislosti starých	18,61	18,72	18,81	18,88	18,76	18,32	18,78	19,46	19,99
Index celkového zaťaženia	76,59	75,64	74,17	72,55	63,58	56,02	51,75	52,27	52,29

Zdroj dát: ŠÚSR

V roku 1992 pripadalo na 100 osôb vo veku 20–64 rokov takmer 77 osôb vo veku do 19 rokov a 65 ročných a starších. Na konci 20. storočia v roku 1999 došlo k zníženiu indexu zaťaženia o viac ako desať percentuálnych bodov, kedy na 100 osôb v produktívnom veku pripadlo 65 závislých osôb. Od roku 2009 je index ekonomického zaťaženia stabilizovaný zhruba na úrovni 52 %, tj. na 100 osôb vo veku 20–64 rokov pripadá približne 52 osôb vo veku 0–19 rokov a vo veku 65 rokov a viac. Index závislosti mladých vykazoval v sledovanom období klesajúcu tendenciu, keď z hodnoty takmer 58 % v roku 1992 klesol na 32 % v roku 2012, čiže v súčasnosti pripadá na 100 osôb vo veku 20–64 rokov 32 osôb do 19 rokov vrátane. Čo sa týka vývoja indexu závislosti starých obdobia veľmi mierneho rastu striedali obdobia stagnácie. Medziročný nárast hodnôt indexu závislosti starých sa v období 1992–2012 pohyboval od 0,1 do 0,3 percentuálneho bodu. Až v poslednom období, ako deklarujú údaje za roky 2011 a 2012 predstavoval medziročný nárast hodnôt indexu závislosti starých 0,5–0,7 percentuálneho bodu, keď na 100 osôb 20 až 64 ročných pripadlo 19–20 osôb vo veku 65 rokov a viac. Kým v roku 1992 predstavovalo zaťaženie mladým obyvateľstvom takmer 76 % a zaťaženie starým obyvateľstvom 24 % z celkového ekonomického zaťaženia, v roku 2012 to bolo 62 % a 38 %, platí teda, že kým sa znižuje závislosť detskej časti populácie, zvyšuje sa závislosť staršej - poproduktívnej zložky.

Československo

Spoločnou charakteristickou črtou súčasnej vekovej štruktúry Českej a Slovenskej republiky je jej značná nerovnomernosť. Nepravidelnosti v početnosti jednotlivých vekových kategórii odrážajú udalosti, ktoré mali vplyv na úroveň reprodukcie obyvateľstva. Takýmto spôsobom sa vytvárali natalitné vlny, nakoľko už raz vytvorená deformácia vo vekovej štruktúre obyvateľstva sa spravidla cyklicky opakuje v nasledujúcich generáciách, aj keď zvyčajne v menšom rozsahu (viď. graf 8.9). Vzhľadom k rastúcej dĺžke ľudského života je vplyv starších deformácií dlhodobější. Preto ešte aj v roku 1992 je možné identifikovať vo vekovej štruktúre Československa vplyv 1. svetovej vojny, ktorý sa odráža v nízkej početnosti prežívajúcich osôb vo veku 74–77 rokov. S odstupom času, v roku 2012, sa vplyv týchto

vojnových ročníkov na existujúcu vekovú štruktúru prakticky stratil, v dôsledku nízkej početnosti prežívajúcich osôb. Podobne aj absencia generácií z obdobia hospodárskej krízy v 30. rokoch minulého storočia je čiastočne viditeľná na vekovej pyramíde Československa v roku 1992 (54–59 roční). V súčasnosti je tento vplyv už málo výrazný.

Tab. 8.5: Vývoj charakteristík vekovej štruktúry v ČSR

Ukazovateľ	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010	2011	2012
% zastúpenie 0–14	21,4	20,8	20,2	19,7	17,2	15,3	14,7	14,9	15,0
% zastúpenie 15–49	51,8	52,1	52,4	52,7	52,3	51,4	50,5	49,7	49,4
% zastúpenie 50–64	14,8	14,9	15,1	15,1	17,4	19,9	20,3	20,3	20,1
% zastúpenie 65+	12,1	12,2	12,3	12,5	13,0	13,4	14,5	15,0	15,6
Priemerný vek spolu	35,7	35,9	36,1	36,3	37,8	39,1	40,1	40,4	40,6
Priemerný vek muži	34,0	34,2	34,4	34,7	36,2	37,5	38,5	38,8	39,1
Priemerný vek ženy	37,2	37,4	37,6	37,9	39,3	40,6	41,6	41,9	42,1
Index starnutia spolu	56,5	58,5	61,0	63,5	75,6	87,2	98,3	100,8	103,6

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

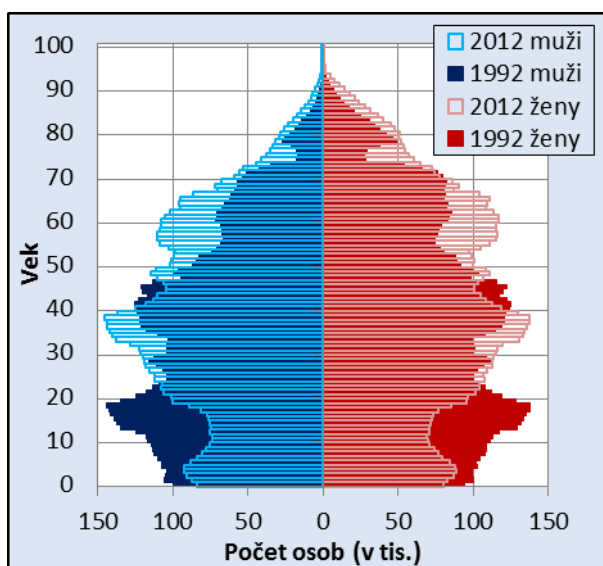
Bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny v súvislosti so zlepšením socioekonomických podmienok nastalo v populačnom vývoji Československa kompenzačné obdobie, charakteristické pozitívnym reprodukčným správaním obyvateľstva – zvýšila sa pôrodnosť, plodnosť, sobášnosť aj prirodzený prírastok, ktoré trvalo až do polovice 50. rokov minulého storočia. Táto natalitná vlna je pozorovateľná aj na vekovej pyramíde Československa v roku 1992, kedy početne silné ročníky prvej polovice 50. rokov ovplyvnili zastúpenie osôb 36–42 ročných. Na vekovej pyramíde v roku 2012 tieto ročníky postupne opúšťajú produktívny vek a presúvajú sa do poproduktívneho veku.

Vo vekovej štruktúre Česka a Slovenska v roku 1992 je jediná najmasívnejšia natalitná vlna z obdobia 70. rokov minulého storočia. Táto natalitná vlna vznikla kumuláciou viacerých faktorov. Posunom silných populačných ročníkov narodených v období po 2. svetovej vojne do veku maximálnej plodnosti v 70. rokoch na jednej strane a zvýšením plodnosti v dôsledku kompenzácie jej predchádzajúcej nízkej úrovne a prijatím viacerých pronatalitných opatrení v 70. rokoch. Pred rokom 1989 sa očakávalo, že natalitná vlna z obdobia 70. rokov sa o 20–25 rokov prejaví v náraste počtu narodených, avšak v dôsledku zmien spoločensko-ekonomických pomerov v Československu a z nich vyplývajúcich zmien v demografickom správaní sa obyvateľstva sa tak nestalo.

V súvislosti s poklesom pôrodnosti od 80. rokov (v Čechách klesala pôrodnosť už skôr – od roku 1975) sa základňa vekovej pyramídy Československa začala postupne zužovať. V 90. rokoch minulého storočia klesala úroveň plodnosti ešte intenzívnejšie, čo sa prejavilo v prudkom poklese početnosti najmladších vekových kategórií. Spomínaný pokles narodených je v grafickom vyjadrení na vekovej pyramíde v roku 2012 evidentný ako výrazný zárez v spodnej časti vekovej pyramídy.

Podobne ako v Českej a Slovenskej republike aj na úrovni Československa pozorujeme v sledovanom období 1992–2012 pokračujúci proces starnutia populácie. V oboch krajinách

Graf 8.9: Vekové zloženie ČSR
k 31. 12. 1992 a 31. 12. 2012

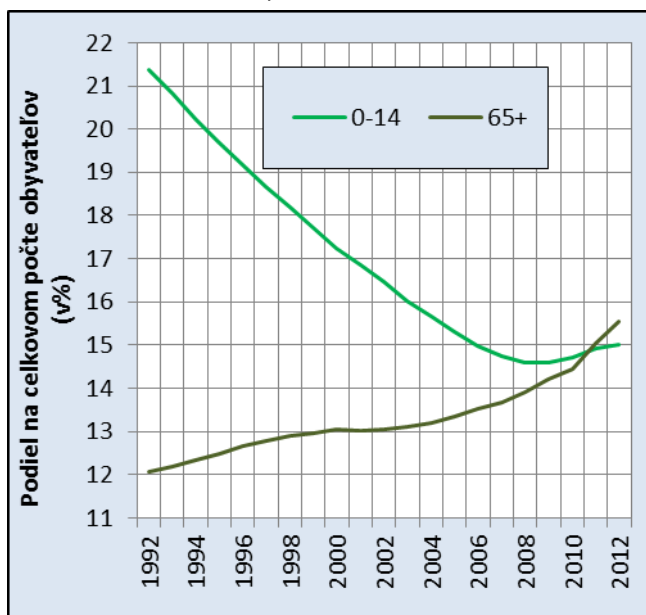

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

15,4%. Na úrovni Československa prebiehal vývoj podielu detskej časti populácie podobne. V roku 1992 predstavoval podiel 0–14 ročných v Československu 21,4 % z celkového počtu obyvateľov. V nasledujúcich rokoch podiel tejto časti populácie klesal až sa v období 2007–2011 stabilizoval na úrovni 14,6–14,9 %. V roku 2012 sa podiel 0–14 ročných v populácii Československa mierne zvýšil, keď dosiahol 15 %, čo bola rovnaká hodnota ako v roku 2006. Podiel osôb 65 ročných a starších v populácii Českej republiky na začiatku sledovaného obdobia dosahoval takmer 13 %. V nasledujúcich rokoch mierne rástol, až na úroveň 14 %, ktorú dosiahol v roku 2004. Po roku 2004 sa rast podielu 65 ročných a starších v Českej republike zintenzívnil a do konca sledovaného obdobia vzrástol na takmer 17 %. Aj na Slovensku v období 1992–2012 rástol podiel obyvateľov 65 ročných a starších. V porovnaní s Českou republikou, však rast prebiehal v miernejšom tempe. V roku 1992 bolo 10,5 % obyvateľov vo veku 65 rokov a viac. Do konca 90. rokov vzrástol podiel poproduktívnej časti slovenskej populácie o 1 % a do roku 2005 sa pohyboval v rozmedzí 11,4–11,7 %. Hranicu 12 % prekročil podiel 65 ročných a starších na Slovensku až v roku 2008 a do konca roku 2012 sa zvýšil až na 13,1 %. Podiel 65 ročných a starších v Českej republike bol od roku 2006 vyšší ako podiel detskej zložky. Na Slovensku k takejto situácii v priebehu sledovaného obdobia nedošlo. V roku 1992 v podmienkach Československa predstavoval podiel osôb v poproduktívnom veku 12,1 %. V priebehu sledovaného obdobia pozorujeme spočiatku iba pozvoľný nárast podielu 65 ročných a starších na celkovom počte populácie Československa. Na prelome storočí ich podiel prekročil 13 % a približne od roku 2004 evidujeme zrýchlenie jeho rastu. Na konci sledovaného obdobia dosiahol podiel poproduktívnej zložky obyvateľstva Čiech a Slovenska spolu takmer 16 %. V posledných rokoch sledovaného obdobia dochádzalo k postupnému vyrovnávaniu podielu 0–14 ročných a 65 ročných a starších v populácii, až nakoniec v rokoch 2011–2012 bol podiel 65 ročných a starších vyšší, ako podiel detí do 15 rokov.

pozorujeme klesajúci podiel detskej časti populácie. V roku 1992 predstavoval podiel detí do 15 rokov v Českej republike 20 %, na Slovensku 24 % a na úrovni Československa to bolo 21,4 % z celkového počtu obyvateľov. Do roku 2008 klesol podiel 0–14 ročných v Čechách na 14 %. V posledných rokoch sledovaného obdobia sa podiel predproduktívnej zložky českej populácie, v dôsledku zvýšenia pôrodnosti, mierne zvyšoval až na takmer 15 % v roku 2012. Na Slovensku pokračoval klesajúci trend podielu 0–14 ročných na celkovom počte obyvateľstva približne do roku 2007, v ktorom dosiahol hodnotu 15,8 %. V nasledujúcom období sa podiel detí do 15 rokov na Slovensku stabilizoval na 15,3–

Graf 8.12: Vývoj podielu 0–14 ročných a 65 ročných a starších osôb v ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

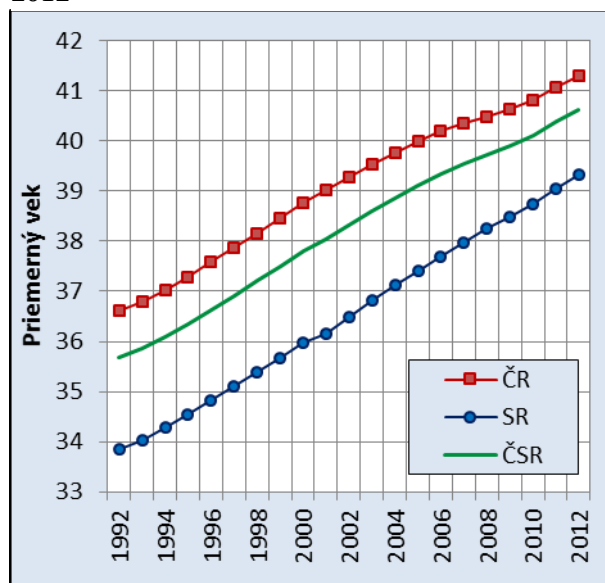
dosiahol priemerný vek mužov na Slovensku 37,7 rokov, v prípade žien takmer 41 rokov. Priemerný vek celej populácie Slovenska vzrástol v období 1992–2012 o 5,5 rokov na 39,3 rokov. V Českej republike aj na Slovensku je priemerný vek žien vyšší ako u mužov približne o tri roky. Rozdiel je však v tom, že kým V Čechách sa rozdiel medzi priemerným vekom mužov a žien v sledovanom období znižoval (z 3,4 roka na 2,9 roka) na Slovensku sa naopak zvyšoval (z 2,9 roka na 3,2 roka). Priemerný vek sa zvyšoval aj na úrovni Československa. Priemerný vek mužov v Československu dosahoval v roku 1992 rovných 34 rokov, do roku 2003 vzrástol o tri roky na 37 rokov a do konca sledovaného obdobia na 39 rokov. V prípade žien to bol nárast z 37,2 rokov v roku 1992, na 40 rokov v roku 2003 až na 42 rokov v roku 2012. Bez rozlišovania pohlavia vzrástol v období 1992–2012 priemerný vek v Československu z 35,7 na takmer 41 rokov (viď. graf 8.13).

Index starnutia zaznamenal v sledovanom období pomerne dramatický nárast hodnôt. Kým v roku 1992 v Českej republike pripadalo na 100 detí vo veku 0–14 rokov približne 64 seniorov, v roku 2003 sa vzájomný pomer detí a seniorov vyrovnal, tj. na jedno dieťa do 14 rokov pripadala jedna osoba vo veku 65 rokov a viac. V nasledujúcich rokoch počet seniorov v Českej republike prekročil počet detí. V roku 2012 dosiahol index starnutia 113 %, to znamená, že v uvedenom roku pripadalo na 100 detí 113 seniorov, resp. na 10 detí viac ako 11 seniorov. Na Slovensku bola situácia podobná, aj keď hodnoty indexu starnutia boli výrazne nižšie v porovnaní s populáciou Čiech. V roku 1992 pripadalo na Slovensku na 100 detí vo veku 0–14 rokov takmer 44 osôb vo veku 65 rokov a viac, v roku 2005 to už bolo 70 osôb vo veku 65 rokov a viac. Do konca sledovaného obdobia vzrástol index starnutia na Slovensku na 85,5 %, takže na 100 detí vo veku 0–14 rokov pripadalo viac ako 85 seniorov. V prípade, že by Česká a Slovenská republika tvorili aj po roku 1993 naďalej spoločný štát, vývoj indexu starnutia by sa vyvíjal nasledovne. V roku 1992 mal index starnutia

Pokračovanie procesu starnutia v Československu dokazuje aj vývoj ďalších ukazovateľov – vývoj priemerného veku a indexu starnutia. V roku 1992 mali muži v Českej republike v priemere 34,9 rokov a ženy 38,3 rokov. Do roku 2003 vzrástol priemerný vek u oboch pohlaví o tri roky a do roku 2012 o ďalšie dva roky. Bez ohľadu na pohlavie dosahoval priemerný vek v českej populácii na začiatku sledovaného obdobia 36,6 rokov, do roku 2012 sa zvýšil o 4,7 rokov na 41,3 rokov. Na Slovensku mali v roku 1992 muži v priemere 32,4 rokov, ženy 35,3 rokov. V priebehu desiatich rokov sa priemerný vek slovenských mužov zvýšil o 2,5 roka a žien o 2,8 roka. Na konci roku 2012

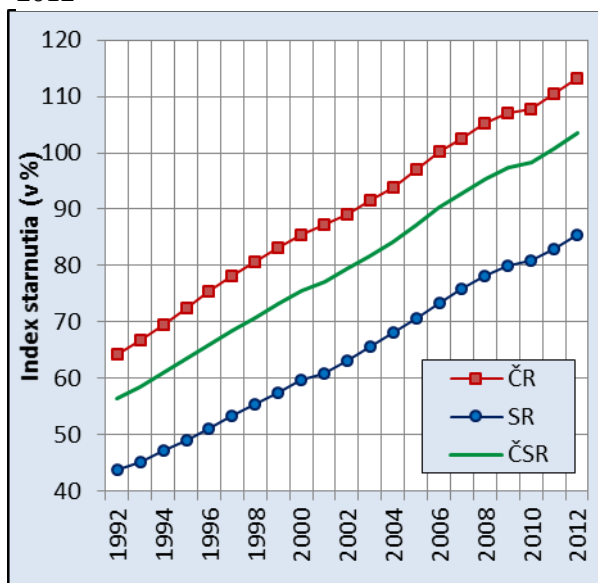
v Československu hodnotu 56,5 %, keď na 100 detí pripadalo viac ako 56 seniorov. V roku 2006 to už bolo 90,3 % a v roku 2012 až 103,6 % (viď graf 8.14).

Graf 8.13: Vývoj priemerného veku v ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

Graf 8.14: Vývoj indexu starnutia v ČSR, 1992–2012

Zdroj dát: ČSÚ, ŠÚSR

Závěr

Pokud velmi stručně hodnotíme vývoj obou zemí z pohledu demografických změn, České země patřily charakterem demografického chování spíše k zemím západoevropského typu. Slovensko naopak představuje zemi, kde demografická revoluce začala později, počátkem dvacátého století, a proces demografické revoluce byl ukončen až v šedesátých letech a patří tak z pohledu demografického chování spíše k tzv. východoevropskému typu. Po druhé světové válce, kdy došlo ke změně politického režimu na režim socialistický, se tato změna projevovala také ve změně reprodukčního chování obou zemí. Společný socialistický stát pomohl překonat rozdíly obou zemí a Slovensko se rychle ekonomicky i demograficky přibližovalo České republice.

K významným politickým změnám dochází po roce 1989 a tyto změny s sebou přinesly nečekané změny v demografickém chování. Populační vývoj České republiky a Slovenska se nezačal měnit okamžitě po politických změnách roku 1989, nýbrž k nim dochází postupně, s určitým zpožděním. Mezi Českou republikou a Slovenskem byl určitý rozdíl v demografickém vývoji, který byl způsoben dříve zmíněným typem demografického chování a i přes přibližování se obou zemí z pohledu demografického i ekonomického vývoje existovaly rozdíly ve vývoji demografických ukazatelů obou zemí. Demografický vývoj na Slovensku byl mírně opožděn nejen za tzv. západoevropskými zeměmi, ale i za Českou republikou. Za posledních 20 let samostatného vývoje obou zemí se však demografické chování obou populací značně přiblížilo chování obvyklému v západoevropských zemích, které má za následek rychlé stárnutí populace.

Za období 1992 – 2012 se demografické rozdíly mezi Českem a Slovenskem ve většině případů snižovaly. Platí to rozvodovost, plodnost, umělou potratovost a také pro přirozený přírůstek a věkové složení obyvatelstva. Naopak mírné zvýšení rozdílů nastalo v případě sňatečnosti, samovolné potratovosti a úmrtnosti a to především u mužů. V důsledku metodických rozdílů v evidenci migrace není možné korektně porovnat rozdíly v migračních trendech mezi oběma zeměmi a následně nelze porovnávat ani celkový přírůstek obyvatelstva.

Sňatečnost si zachovala v obou státech shodný trend vývoje i intenzitu až do roku 2006, kdy nastává rozdílný vývoj, který přetrvává do současnosti. V ČR se v tomto období sňatečnost snížila, na Slovensku stagnovala, což mělo za následek zvýšení rozdílu v úrovni sňatečnosti v porovnání s rokem 1992.

Trend vývoje rozvodovosti je v ČR i SR dlouhodobě velmi podobný. Po dlouhodobém nárůstu rozvodovosti se po roce 2009 trend v obou zemích změnil a rozvodovost se snížila. Přestože po roce 2000 rostla rozvodovost v SR intenzivněji než v ČR, rozdíly v rozvodovosti se průběhu posledních 20 let snížily.

Také v případě plodnosti jsou trendy v obou zemích podobné. Pokles plodnosti v 90. letech vystřídal následný růst, který v ČR započal dříve než v SR (v ČR byl zlomovým rokem rok 1999, v SR rok 2002). V posledních čtyřech letech plodnost v obou zemích stagnuje, úhrnná

plodnost zde dosahuje podobných hodnot v rozmezí 1,4 až 1,5 dítěte na jednu ženu. Přičemž v roce 1992 byla plodnost na Slovensku o více než 16 % vyšší než v České republice.

Umělá potratovost měla v ČR a SR shodný trend a velmi podobné hodnoty po celé období 1992-2012. V případě samovolné potratovosti se shodný trend v obou zemích zachoval jen do roku 1996. V období po roce 1996 dochází v důsledku rozdílného trendu ve vývoji ukončených těhotenství k nárůstu samovolné potratovosti v ČR a ke stagnaci v SR.

V obou zemích pokračoval po rozdělení Československa také proces snižování úmrtnosti. V případě úmrtnosti žen je jednalo o stejně intenzivní pokles v ČR i SR, kdy důsledkem jsou velmi podobné hodnoty střední délky života při narození. V případě úmrtnosti mužů byl pokles úmrtnosti v ČR intenzivnější než na Slovensku, což mělo za následek zvýšení rozdílu mezi střední délkou života při narození v ČR a SR z necelého 1 roku v roce 1992 na 2,5 roku v roce 2012.

Výrazné přiblížení se vývoje plodnosti v obou zemích za posledních 20 let je hlavním důvodem pro výrazné snížení rozdílů v přirozeném přírůstku obyvatelstva ČR a SR. Rozdíly ze začátku 90. let se postupně snižovaly a od roku 2006 dosahuje přirozený přírůstek v přepočtu na 1000 obyvatel v obou zemích prakticky stejné hodnoty.

V České republice i na Slovensku, stejně jako v ostatních vyspělých zemích, je nejvýraznějším populačním trendem současnosti stárnutí obyvatelstva. Proces populačního stárnutí probíhal dosud o trochu intenzivněji na Slovensku, v důsledku čehož se snížil rozdíl v průměrném věku obyvatelstva z 2,7 roku v roce 1992 na 2 roky v roce 2012.

Lze tedy konstatovat, že proces demografického přiblížování se obou zemí, který lze pozorovat již v podmínkách společného státu, pokračoval i po rozdělení Československa a to navzdory ztrátě společného populačního prostoru. Ke snižování demografických rozdílů mezi ČR a SR přispívá kromě společných tradic a intenzivních kontaktů i po rozdělení Československa také probíhající proces evropské integrace.

Jak naznačují všechny odpovídající prognózy obyvatelstva domácích i mezinárodních institucí, do roku 2060 lze očekávat v obou dvou zemích podobné trendy ve vývoji plodnosti a úmrtnosti, v důsledku kterých se bude do roku 2030 zvyšovat přirozený úbytek obyvatelstva. Přirozený úbytek obyvatelstva bude částečně kompenzovaný kladným migračním saldem. I přesto se však s velkou pravděpodobností ČR ani SR nevyhnou poklesu počtu obyvatelstva. V obou zemích bude pokračovat proces populačního stárnutí. V důsledku rozdílů v demografickém vývoji v druhé polovině 20. století (hlavně vývoje plodnosti) bude proces populačního stárnutí na Slovensku probíhat v nejbližších desetiletích intenzivněji než v ČR.

Literatura

- ARLT, Josef, ARLTOVÁ, Markéta, LANGHAMROVÁ, Jitka. The Birth Rate and the Marriage Rate in the Czech Republic in Years 1960-2006. In: COMPSTAT'2008 [CD-ROM]. Porto, 23.08.2008 – 29.08.2008. Porto : Physica-Verlag, 2008, s. 273–280. ISBN 978-3-7908-2083-6.
- ARLTOVÁ, Markéta, LANGHAMROVÁ, Jitka. Migration and ageing of the population of the Czech Republic and the EU countries. Prague Economic Papers, 2010, roč. 19, č. 1, s. 54–73. ISSN 1210-0455.
- ARLTOVÁ, Markéta, LANGHAMROVÁ, Jitka. Analýza vztahů časových řad porodnosti a sňatečnosti v České republice v letech 1960-2007. Politická ekonomie, 2009, roč. 4, č. 4, s. 495–507. ISSN 0032-3233.
- BILLARI, F. C., KOHLER, H. P. 2004. Patterns of low and very low fertility in Europe. Population Studies 58, 2, s. 161 – 176.
- BURCIN, B., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993-2008. 1. vyd. Praha : SLON. ISBN 978-80-7419-024-7.
- DOTLAČILOVÁ, Petra. Rozdíly v úmrtnosti české a slovenské populace. In: Vědecká konference doktorského studia FIS 2013 [CD-ROM]. Praha, 14.02.2013. Praha : Oeconomica, 2013, s. 174–181. ISBN 978-80-245-1924-1.
- DOTLAČILOVÁ, Petra, ŠIMPACH, Ondřej. Mortality in the Czech Republic from 1993 to 2010. In: Zdraví – výzvy a rizika [CD-ROM]. Praha, 22.05.2013 – 23.05.2013. Praha : ČSÚ, 2013, s. 1–8. ISBN 978-80-245-1934-0.
- FIALA, Tomáš. Vývoj porodnosti a plodnosti v ČR a v některých evropských zemích. In: Rodinná politika a agenda rovnosti žen a mužů. Praha, 29.06.2007. Praha : Občanský institut, 2008, s. 15–28. ISBN 978-80-86972-27-5.
- FIALA, Tomáš. Overview of the Development of Fertility in the Czech Republic, the Slovak Republic and Austria since 1925. Zpráva k projektu Austrian Science and Research Liaison Office Brno-6-2005. [Výzkumná zpráva]. Praha : Oeconomica, 2005. 27 s.
- FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka. Zahraniční migrace v ČR a SR v období 1991-2012. Forum statisticum slovacum, 2013, roč. 9, č. 7, s. 58–63. ISSN 1336-7420.
- FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka. Changes in the demographic development and structure of the population in the Czech Republic since 1989. Forum Statisticum Slovaca, 2010, roč. 6, č. 5, s. 46–51. ISSN 1336-7420.
- FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka. Vliv migrace na budoucí demografický vývoj. Mezinárodní politika, 2008, roč. XXXII, č. 6, s. 10–14. ISSN 0543-7962.
- FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka, LANGHAMROVÁ, Jana. Changes in the Age Structure of the Population in the Czech Republic and its Economics Consequences. In: AMSE 2009 Applications of Mathematics and Statistics in Economy. [online] Uherské Hradiště, 27.08.2009 – 28.08.2009. Praha : Oeconomica, 2009, s. 137–148. ISBN 978-80-245-1600-4. URL: <http://amse2009.vse.cz/proceedings.pdf>.
- JURČOVÁ, D. 2012. Migrácia. In: Vaňo, B. (ed.): Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011. Bratislava, INFOSTAT, 97 s.
- JURČOVÁ, D. 2004. Migration situation of the Slovak Republic and the Czech Republic. 2nd Conference of EAPS Working Group of International Migration in Europe. International Migration in Europe: New Trends, new Methods of Analysis. Rome.
- KOHLER, H.-P., BILLARI, F., C., ORTEGA J., A. 2002. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. Population and Development Review 28 (4): 641 – 680.

- KOSCHIN, Felix. Základní demografické trendy v České republice a v Evropě. In: BEST. [online] Praha, 25.10.2006 – 26.10.2006. Berlín : European Academy of the Urban Environment, 2006, s. 1–21. URL: <http://www.eaue.de/best/best-Prag-Koschin.pdf>.
- KOSCHIN, Felix. Czech, Slovak and Austrian fertility – similarity or difference? Zpráva k projektu Austrian Science and Research Liaison Office Brno-6-2005. [Výzkumná zpráva]. Praha : Oeconomica, 2005. 11 s.
- KOSCHIN, Felix. Druhý demografický přechod. Demografie, 1998, roč. 40, č. 4, s. 257–259. ISSN 0011-8265.
- KOSCHIN, Felix, FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka, ROUBÍČEK, Vladimír. Fertility in the Czech Republic in the Nineties. 1. vyd. Praha : VŠE, 2001. 52 s. ISBN 80-245-0255-0.
- KOSCHIN, Felix, FIALA, Tomáš, LANGHAMROVÁ, Jitka, ROUBÍČEK, Vladimír. Mortality in the Czech Republic in the Nineties. 1. vyd. Praha : VŠE, 1998. 70 s. ISBN 80-7079-586-7.
- KOSCHIN, Felix, VAŇO, Boris. Bratská úmrtnost' (ČR a SR). In: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. Rajecké Teplice, 10.09.2001 – 12.09.2001. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2001, s. 75–77. ISBN 80-88946-11-5.
- MÉSZÁROS, J. 2008. Atlas úmrtnosti Slovenska. Bratislava, INFOSTAT, ISBN 978-80-89398-03-4.
- PAVLÍK, Zdeněk, KUČERA, Milan, aj., Populační vývoj České republiky 1996. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1997.
- POTANČOKOVÁ, M. 2012a. Plodnosť. In: Vaňo, B. (ed.): Populačný vývoj v Slovenskej republike 2010. Bratislava, INFOSTAT, 97 s.
- POTANČOKOVÁ, M. 2012b. Potratovosť. In: Vaňo, B. (ed.): Populačný vývoj v Slovenskej republike 2010. Bratislava, INFOSTAT, 97 s.
- POTANČOKOVÁ, M., VAŇO, B., PILINSKÁ, V. JURČOVÁ, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7: 973 – 1018
- ROUBÍČEK, Vladimír. Úvod do demografie. 1. vyd. Praha : Codex Bohemia, 1997. 349 s. ISBN 80-85963-43-4.

Vydal: INFOSTAT
Inštitút informatiky a štatistiky
Leškova 16
817 95 Bratislava 15

Počet strán: 92

ISBN: 978-80-89398-25-6

507/2014
